

Politiska opinioner

Sören Holmberg och Lennart Weibull (red)

Innehåll

Förord	
<i>Sören Holmberg</i> Partikrisen	1
<i>Mikael Gilljam</i> Parti-allsvenskan	13
<i>Peter Esaiasson</i> Den gode partiledaren	25
<i>Martin Bennulf</i> Väljarnas viktigaste frågor 1968-1990	39
<i>Lennart Nilsson</i> Den offentliga sektorn ifrågasatt	51
<i>Rutger Lindahl</i> "Alla ombord - EG-tåget går"	65
<i>Sören Holmberg</i> Kärnkraftsavveckling 2010?	81
<i>Jörgen Westerståhl och Folke Johansson</i> Perceptionen av forskarnas kärnkraftsåsikt	93
<i>Håkan Hvitfelt</i> Svenska attityder till islam	99
<i>Maria Elliot</i> Förtroendet för samhällsinstitutionerna	115
<i>Lennart Weibull</i> Har partipressen försvunnit?	127
Författarna	149

PARTIKRISEN

Sören Holmberg

Europas stabilaste partisystem är inte så stabilt längre. Den gamla svenska fempartimodellen som vi haft sedan 1920-talet håller på att rämna definitivt. Miljöpartiets riksdagsentré 1988 var det första tydliga tecknet på vad som var på gång. De fem blev plötsligt sex. Opinionsmätningar sedan dess har visat att riksdagen kan få ytterligare två nya partier efter 1991 års val. I skrivande stund (maj 1991) ligger både kds och Bert Karlssons och Ian Wachtmeisters ny demokrati över fyraprocentsspärren i sifo:s mätningar. Den nya sexpartimodellen kan redan i höst bli en åttapartimodell.

En av grundförutsättningarna för denna dramatiska förändring är att de gamla etablerade partierna långsamt tappat greppet över sina väljare och tårt på sitt förtroendekapital. I valundersökningarna har vi kunnat följa hur väljarrörligheten ökat val efter val samtidigt som tilltron till partier och politiker minskat. Väljarna har blivit alltmer otrogna och misstroende mot sina gamla partier. Vid valet 1988 sjönk partiernas förtroendesiffror - både politikertilltron och graden av partiidentifikation - till de lägsta nivåer som uppmäts i valundersökningarnas historia ¹.

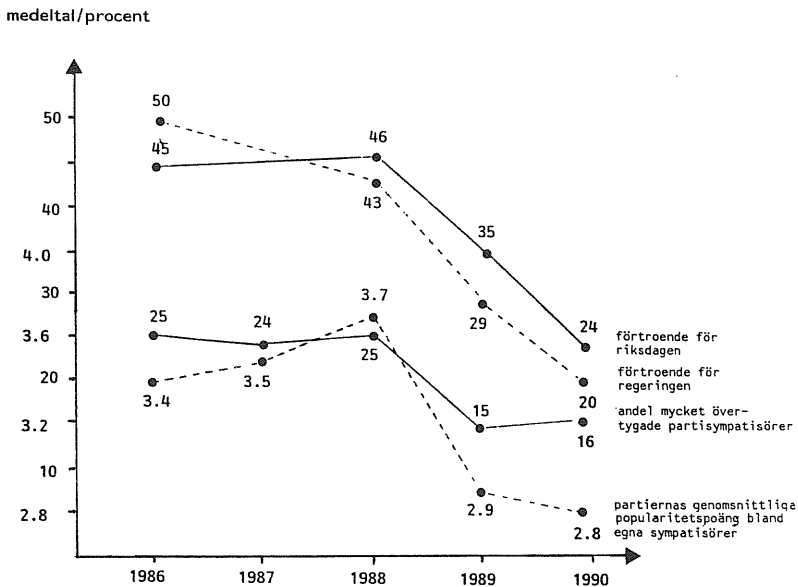
Partikris är ett starkt ord, kanske för starkt. Valdeltagandet är alltfört högt i Sverige även om det minskat under 1980-talet. De etablerade partierna har förlorat något av sitt gamla grepp men de har fortfarande stöd av cirka 70-80 procent av folket i opinionsmätningarna. De nya partierna samlar än så länge få anhängare. I den mån vi kan tala om en kris för de gamla partierna är den alltså inte akut.

Men det kan vara fråga om en utvecklingstendens som inte bara kan hota de etablerade partierna utan också försvaga hela partiväsendet. De nuvarande partiernas problem kanske signalerar början till slutet på vad som kan kallas den partidemokratiska eran i svensk historia? De kollektivistiskt uppbyggda

partierna kan få ökad konkurrens av andra demokratiska beslutsmekanismer under 2000-talet.

Perspektivet är spännande eller skrämmande beroende på vilken syn man har på det nödvändiga eller icke nödvändiga i det traditionella sambandet mellan partier och demokrati. Men det bör finnas med när vi nu går över till att mer prosaiskt studera hur den svenska partikrisen utvecklats. Analysen koncentreras till utvecklingen efter 1988 års val. Resultaten har hämtats från SOM-undersökningarna 1986-1990.

Figur 1: Partiraset efter 1988

Kommentar: Data är hämtade från SOM-undersökningarna. Förtroendemåtten visar andelen personer med ett mycket stort eller ganska stort förtroende för riksdagen respektive regeringen. I SOM 87 ställdes förtroendefrågorna med något annorlunda svarsalternativ, därför redovisas 1987 - resultaten inte här. Popularitetspoängen för partierna kan variera mellan -5 och +5. De härrör från en gillar - ogillarfråga. Frågan om graden av partiövertygelse hade följande lydelse: "Anser Du Dig vara en övertygad anhängare av detta parti?" med "ja, mycket övertygad", "ja, något övertygad" och "nej" som svarsalternativ.

Resultaten i figur 1 illustrerar mycket tydligt att svenska partier och politiker råkat ut för ett förtroenderas de senaste åren. Den tilltagande politikermisstro och sjunkande partiidentifikation som vi kunnat iaktta i valundersökningarna sedan slutet av 1960-talet har accelererat sedan valet 1988. Alla mått pekar klart nedåt.

Partierna har blivit mindre populära bland sina egna anhängare. Partiernas genomsnittliga popularitetspoäng bland de egna sympatisörerna har minskat från 3,7 poäng 1988 till 2,8 1990 (på en skala mellan -5 till +5). Andelen mycket övertygade sympatisörer har också gått ned. Åren 1986-1988 betraktade sig cirka en fjärdedel av väljarkåren som mycket övertygade partianhängare. Efter 1988 års val sjönk den andelen till 15 procent 1989 och 16 procent 1990. Orsaken var inte enbart att andelen osäkra och partilösa väljare ökade. Graden av partiövertygelse minskade också bland partiernas stabila anhängare (se tabell 1).

Men det är inte enbart partierna som tappat stöd. Även riksdag och regering har fått vidkännas en klar nedgång. Andelen människor som uppger sig ha ett mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen har minskat från 46 procent 1988 till 24 procent 1990 - en halvering. Raset för regeringen har varit ännu större - från 43 procent 1988 som uppgav ett mycket eller ganska stort förtroende till endast 20 procent 1990.²

Förtroendenedgången för riksdag och regering kan tolkas i termer av en generell ökande politikermisstro, men speglar också socialdemokraternas stora opinionsras 1989 och 1990. För den senare tolkningen talar det starka sambandet mellan människors förtroendebedömningar av riksdag och regering. Korrelationen mellan de båda bedömningarna var hela .73 i SOM90. Tilltron till riksdagen har dragits med i fallet när den socialdemokratiska regeringen tappat förtroendet.

Men partikrisen är inte bara ett socialdemokratiskt fenomen. Socialdemokraternas störtdykning i väljaropinionen och i stödet bland de egna anhängarna är visserligen krisens mest spektakulära ingrediens, men även övriga partier har drabbats av den ökande skepticismen mot partier och politiker. Förtroendet för riksdagen har t ex minskat bland väljare från samtliga partier. Andelen övertygade partianhängare har också gått ned i alla partier; inte minst bland socialdemokraterna trots att partiet förlorat över en fjärdedel av sina sympatisörer. När ett parti går tillbaka skulle man annars kunna vänta sig att den övertygade kärnan relativt sett ökar i omfång eftersom partiet i första hand tappar anhängare med en svagare partianknytning. Men i socialdemokraternas

Tabell 1: Minskat stöd för partier och politiker inom samtliga partiers väljargrupper.

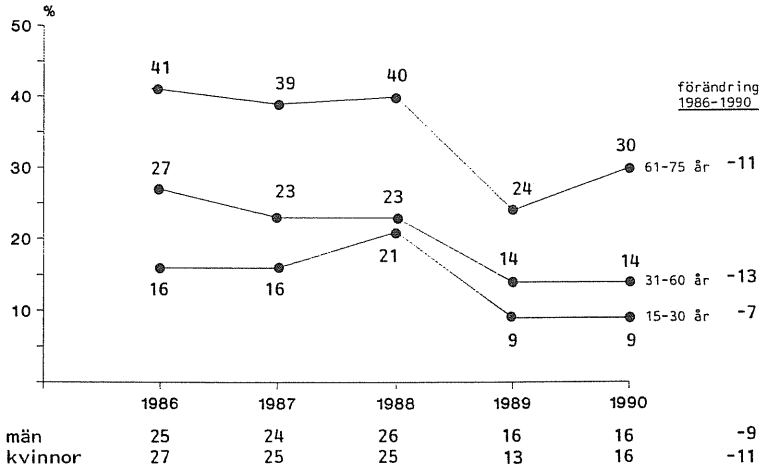
partisympati	1986	1987	1988	1989	1990	förändring 1986-1990
förtroende för riksdagen						
vpk	55	-	47	25	20	-35
s	59	-	60	53	41	-18
c	35	-	38	36	24	-11
fp	42	-	43	32	26	-16
m	32	-	36	24	18	-14
kds	67	-	40	55	18	-49
mp	31	-	40	20	24	-7
förtroende för regeringen						
vpk	60	-	54	24	12	-48
s	74	-	68	56	47	-27
c	31	-	22	16	14	-17
fp	39	-	31	19	14	-25
m	22	-	16	9	7	-15
kds	67	-	36	21	15	-52
mp	33	-	35	18	24	-9
andel mycket övertygade partisympatisörer						
vpk	17	15	16	14	14	-3
s	40	38	33	20	23	-17
c	30	27	26	16	9	-21
fp	6	12	15	5	9	+3
m	25	27	29	20	23	-2
kds	33	11	22	21	23	-10
mp	14	11	20	7	6	-8
genomsnittlig popularitet bland egna sympatisörer						
vpk	+3.8	+3.0	+3.6	+2.8	+2.6	-1.2
s	+3.5	+3.6	+3.5	+2.8	+2.7	-0.8
c	+3.4	+3.8	+3.7	+3.0	+2.7	-0.7
fp	+3.0	+3.0	+3.5	+2.5	+2.4	-0.6
m	+3.3	+3.6	+3.7	+3.2	+3.1	-0.2
kds	+3.7	+4.0	+4.1	+3.5	+3.0	-0.7
mp	+3.4	+3.2	+3.6	+2.7	+3.1	-0.3

Kommentar: Måtten beskrivs under figur 1.

fall har alltså även kärnan smultit samman och blivit mindre. Dagens mindre socialdemokratiska parti har proportionellt sett färre starkt övertygade anhängare än gårdagens större parti.

Partiernas försvagade ställning märks i alla samhällsgrupper. Graden av partiidentifikation har gått ned bland män och kvinnor, bland unga och gamla, bland tjänstemän och arbetare och i storsläder och på landsbygden. Som resultaten i figur 2 visar har minskningen varit ungefär lika stor över hela fältet (räknat i procentenheter).

Figur 2: Grad av partianhängarskap inom olika åldersgrupper och bland män och kvinnor (procent)

Kommentar: Resultaten visar andelen svarepersoner i SOM-undersökningarna som angav att de var mycket övertygande anhängare av sitt parti.

Resultaten för kön och åldersgrupp utgör illustrativa exempel. Så länge vi har haft mätningar har män och kvinnor inte uppvisat några större skillnader när det gäller graden av partiidentifikation. Och det gäller fortfarande efter de senaste årens nedgång. Män och kvinnor har tappat ungefär lika mycket när det gäller graden av partianhängarskap.

Mönstret är lite mer komplicerat när det gäller ålder. Den skillnad i graden av partiidentifikation som återfinns mellan åldersgrupperna är den traditionella. Äldre människor tenderar att ha en starkare partikänsla än yngre. Det är ett resultat som vi i Sverige sett ända sedan de första valundersökningarna på 1950-talet³. Den långsiktiga trenden sedan slutet på 1960-talet är att graden av partiidentifikation minskat i alla åldersgrupper - något mer bland yngre och medelålders än bland äldre. Den snabbare nedgången efter 1988 års val följer samma mönster - ungefär samma minskning i alla åldersgrupper men något brantare fall bland de yngsta väljarna.

Den intressanta frågan - när vi väl konstaterat att alla kurvor pekar klart nedåt och att det alltså kan vara berättigat att tala om en partikris - är naturligtvis vad som ligger bakom och om det är en tillfällig eller mer långsiktig nedgång. Det som främst talar för att det är fråga om en långsiktig nedgång - om än kanske tillfälligt accelererad - är att den svenska utvecklingen inte är unik. Partiernas ställning i valmanskåren, mätt bl a via förändringar i graden av partiidentifikation, har försvagats i flera länder under de senaste decennierna.

Alla jämförelser är svåra att göra, men i den mån man kan lita på data från olika länders valundersökningar och på de komparativt genomförda Eurobarometermätningarna, har graden av partianhängarskap tenderat att gå nedåt i länder som Västtyskland (sedan början av 1970-talet), Italien (sedan slutet av 1970-talet), Norge (sedan början av 1980-talet), Irland (sedan slutet av 1970-talet) och Sverige (sedan slutet av 1960-talet)⁴. Många länder saknas dock på listan - länder som t ex USA, England, Frankrike, Danmark, Holland och Belgien. I alla dessa demokratier kan man inte spåra någon entydig trend till en försvagad partiidentifikation bland väljarna. I USA och England kan man tvärtom se en svag ökning i andelen övertygade partianhängare under 1980-talet (en minskning dock om vi jämför med 1950- och 60-talen). I Danmark är väljarnas grad av partiidentifikation lägre på 1980-talet än i början av 1970-talet, men högre än vid Glistrupvalet 1973. De etablerade danska partierna har återhämtat sig något efter kraschen 1973. I Frankrike och Holland har graden av partiidentifikation bland väljarna förändrats mycket lite sedan de första mätningarna i mitten av 1970-talet. När det gäller Holland kan vi snarast se en svagt uppåtgående trend under 1980-talet.

Det internationella mönstret är alltså inte ensartat. Det finns länder där väljarnas känslomässiga anknytning till partierna försvagats, men det finns också länder där väljarkårens grad av partianhängarskap har varit förhållandevis stabil eller t o m förstärkts under senare år. Sverige tillhör de länder där nedgången har varit störst och mest regelbunden. Det är svårt att jämföra nivåer eftersom intervjufrågorna varierar mellan länderna, men en tänkbar förklaring till den svenska utvecklingen är att Sverige tidigare haft partier med en ovanligt stark förankring hos väljarna och att vi nu ser en anpassning till en mer normal Europainivå.

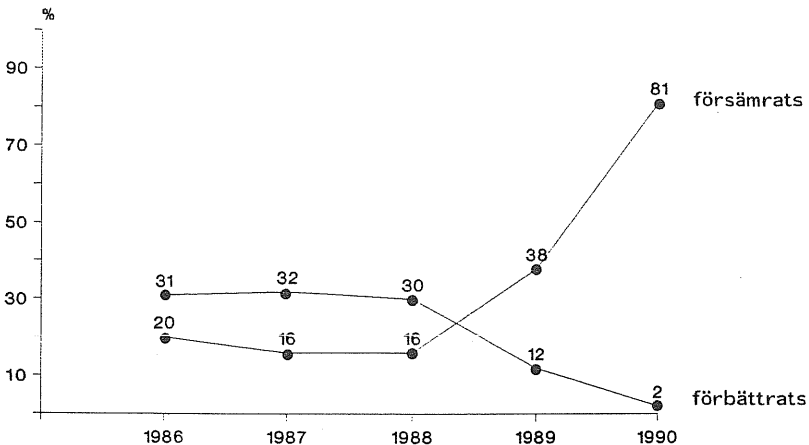
Om en dylik anpassningsteori är riktig betyder det att de nuvarande nedåtgående partikurvorna i Sverige i en överblickbar framtid kan komma att plana ut och kanske t o m vända uppåt igen som i USA. Det framväxande mer individcentrerade informationssamhället behöver måhända inte nödvändigtvis innebära att partiernas väljargrupp måste försvagas ytterligare?

Sett i detta ljus kanske den accelererande svenska partikrisen efter valet 1988 trots allt är en tillfällig djupdykning och inte ett tecken på ett ökat tempo i oundviklig process där partierna alltmer förlorar folkets stöd. Huvudförklaringen till den tillfälligt fördjupade partikrisen skulle i så fall i första hand sökas i faktorer som har ett samband med socialdemokraternas opinionskrasch åren 1989-90. Tanken skulle kunna formuleras på följande sätt: När det största och mest stabila partiet rasar undermineras hela grunden för det etablerade partisystemet. Ett resultat blir t ex att det kitt som hållit ihop de politiska blocken försvagas. Fåren i den borgerliga hagen behöver inte vara lika vaksamma och sams när den socialdemokratiska vargen börjat tappa tänderna.

De faktorer som är kopplade till socialdemokraternas opinionsförluster, främst kanske den ekonomiska krisen, kan också antas ha haft en direkt effekt på människors allmänna förtroende för politiker och uppskattning av de egna partierna. Den ekonomiska krisen kan m a o ha fördjupat partikrisen. Att den ekonomiska krisen verkligen uppfattas av svenska folket demonstreras med eftertryck i figur 3.

Figur 3: Folkets syn på den svenska ekonomins utveckling 1986-1990 (procent)

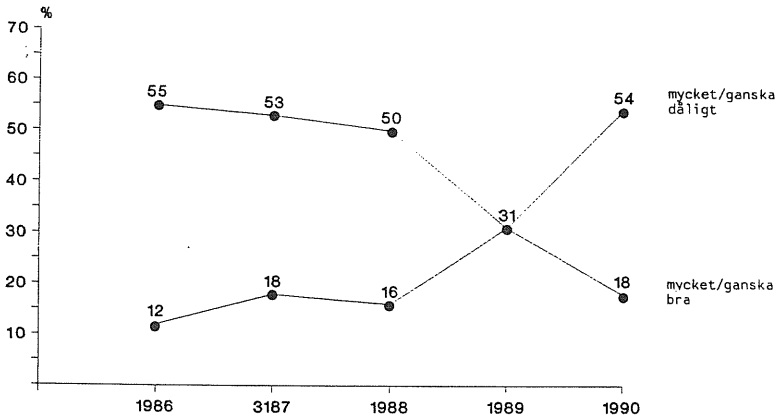
Fråga: "Hur har enligt Din mening den svenska ekonomin förändrats under det senaste året? Har den förbättrats, förblivit ungefär densamma eller försämrats?"

Fram t o m valet 1988 var det klart fler svenskar som tyckte att ekonomin förbättrades än som tyckte att den försämrades. Den bedömningen förändrades dramatiskt 1989 och 1990. Andelen svarspersoner i SOM-undersökningarna som ansåg att den svenska ekonomin försämrades ökade från 16 procent 1988 över 38 procent 1989 till hela 81 procent 1990. Detta är mycket bekymmersamma siffror för en sittande regering. Vi vet från både svensk och internationell forskning att när människor uppfattar att den nationella ekonomin försämrats tenderar sittande regeringar att tappa väljarstöd ⁵.

Att svenska folkets uppskattningen av regeringens arbete verkligen påverkades i negativ riktning under de ekonomiska krisåren 1989-90 visas mycket tydligt i figur 4. Med all sannolikhet ligger inte enbart de ekonomiska problemen bakom den nedåtgående kurvan för uppskattningen av s-regeringens arbete, men att den ekonomiska krisen spelat en viktig roll kan knappast betvivlas.

Figur 4: Värderingen av regeringens arbete (procent)

Kommentar: Enkätfrågan innehöll också ett svarsalternativ av typen "varken bra eller dåligt".

Innan den ekonomiska krisen var det en mycket markant övervikt bland svenska folket som ansåg att regeringen skötte sin uppgift mycket eller ganska

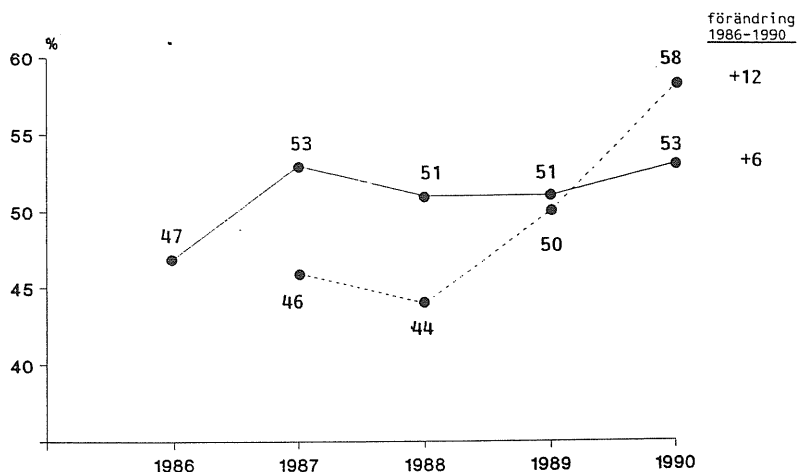
bra (kring 50-55 procent). Andelen som tyckte att regeringen skötte sin uppgift mycket eller ganska dåligt var enbart 12-18 procent. Åren 1989-90 förändrades dessa siffror mycket klart i negativ riktning för s-regeringen. Andelen människor som ansåg att regeringen skötte sitt jobb mycket eller ganska dåligt ökade t ex från 16 procent 1988 till 54 procent 1990 samtidigt som andelen som tyckte regeringen gjorde ett mycket eller ganska bra jobb sjönk från 50 procent 1988 till enbart 18 procent 1990. Det mest allvarliga med dessa siffror ur socialdemokratisk synvinkel är att partiet förlorat en av sina bästa profilfrågor - att kunna framstå som det *regeringsfähiga* partiet; det parti som har kompetens att styra Sverige.

Svenska folkets alltmer negativa bedömning av den ekonomiska utvecklingen och av den socialdemokratiska regeringskompetensen är alltså två viktiga faktorer bakom s-raset i väljaropinionen.⁶ Sannolikheten att samma faktorer också bidragit till folks allmänt minskade förtroende för partier och politiker kan inte uteslutas. Ett visst stöd för att ett sådant samband kan ha existerat, åtminstone bland s-anhängare, står att finna i det faktum att det i SOM90 fanns en korrelation mellan s-väljares grad av partiidentifikation och hur de bedömde både ekonomins utveckling ($r=.16$) och s-regeringens kompetens ($r=.36$). Orsakspilarnas riktning är naturligtvis inte givna, men det förväntade mönstret fanns där - ju mer kritiska s-anhängarna var mot regeringens arbete och ju mer negativa till ekonomins utveckling desto lägre var deras grad av partiidentifikation. Den fördjupade partikrisen kan alltså ha ett samband med den ekonomiska krisen, vilket i sin tur kan innebära att djupet på den nuvarande partikrisen kan vara en tillfällighet.

Ett annat tecken som gör att politiker och partier kan hoppas på att åtminstone bromsa rutschkanan utför är att människors självdeklarerade politiska intresse tycks att ha slutat att gå ned efter 1988 års val. Enligt resultaten från valundersökningarna har svenska folkets självuppskattade politiska intresse minskat under hela 1980-talet, efter att ha ökat under 1960- och 1970-talen. Den högsta nivån på det subjektiva politiska intresset uppmättes vid valet 1976, då också valdeltagandet var som högst⁷. Resultat från SOM-mätningarna antyder emellertid att minskningen i det självuppskattade politiska intresset upphört (se figur 5).

Andelen personer som anger att de har ett mycket eller ganska stort politiskt intresse har hållit sig stabilt kring 51-53 procent åren 1987-90. I den senaste valundersökningen var motsvarande andel 50 procent (besöksintervjuer med ett något mindre bortfall än i SOM-studierna). Ett annat SOM-resultat som stärker tilltron till att det subjektiva politiska intresset inte fortsatt att minska

Figur 5: Att diskutera och intressera sig för politik 1986-1990 (procent)

Kommentar: Resultaten visar andelen svarspersoner som angav att de var mycket eller ganska intresserade av politik respektive andelen personer som uppgav att de diskuterade politik någon gång i månaden eller oftare.

efter 1988 är siffrorna i figur 5 över svenska folkets tendens att diskutera politik. Resultaten pekar på en klar ökning i de politiska diskussionerna bland vanligt folk sedan valet 1988. I SOM88 angav 44 procent av svarspersonerna att de diskuterade politik minst någon gång i månaden. År 1990 hade motsvarande siffra stigit till 58 procent. Det är uppenbart att den ekonomiska krisen och senare års partipolitiska turbulens inte fått folk att tala mindre om politik. Utvecklingen har tvärtom lett till mer politiska diskussioner man och man emellan.

Partiernas kris efter valet 1988 är alltså inte nödvändigtvis en del av en större kris för hela det politiska projektet. Den ökade politiska diskussionsaktiviteten efter 1988 är bara ett tecken bland flera att det folkliga engagemanget i politik och samhällsfrågor inte minskat i Sverige. Maktutredningen visade t ex att deltagandet i olika opinionsbildningsaktiviteter (skriva i medier, tala inför möte, demonstrera) var högre i Sverige i slutet av 1980-talet än under 1960- och 1970-talen. Människors kompetens när det gäller att ta kontakter med

beslutsfattare har också ökat enligt maktutredningens undersökningar⁸.

Det hoppfulla i dessa siffror för partierna är att det allmänna politiska engagemanget inte är i avtagande bland svenska folket. Rätt kanaliserat kan engagemanget utnyttjas för att revitalisera partierna och vända de nedåtgående tilltrokurvorna. Men det är klart, det kan vara lättare sagt än gjort. En omsvängning kräver förmodligen förändringar såväl när det gäller partipolitikens innehåll som när det gäller partiernas arbetsformer och framtoning.

Om partierna misslyckas i detta arbete kan flera olika demokratiska scenarior skisseras där det politiska engagemanget i framtiden tar andra vägar än via de politiska partierna. Här är dock inte platsen för sådana spekulationer. Trogen en klok regel inom statsvetenskapen avstår jag från att sia om framtiden. Så mycket är dock klart att 1990-talet blir ett mycket spännande och kanske också avgörande årtionde för det gamla svenska partisystemet.

Noter:

¹ Se Gilljam och Holmberg (1990), se också Österman (1991).

² Se vidare Maria Elliotts analys av förtroendet för olika samhällsinstitutioner i denna volym.

³ Särilvik (1970) och Holmberg (1981).

⁴ En jämförelse av utvecklingen i ett femtontal länder när det gäller väljarnas grad av partianhängarskap görs i Holmberg och Schmitt (1991).

⁵ Paldam (1981), Kiewiet (1983), Holmberg (1984), Kinder, Adams and Gronke (1989) och Lewis-Beck (1985).

⁶ För en analys av socialdemokraternas nedgång i väljaropinionen efter valet 1988, se Holmberg (1990).

⁷ Se Petersson (1977) och Holmberg och Gilljam (1987).

⁸ Petersson, Westholm och Blomberg (1989).

Litteratur:

Gilljam, M. och Holmberg, S. m fl(1990). *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm, Bonniers

Holmberg, S.(1981). *Svenska väljare*. Stockholm, Liber

- Holmberg, S.(1984). *Väljare i förändring*. Stockholm, Liber
- Holmberg, S. och Gilljam, M.(1987). *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonniers
- Holmberg, S.(1990). Socialdemokraternas opinionsras 1989. I Holmberg och Weibull (red), *Medier och opinion i Sverige*. SOM-rapport 5, Göteborgs universitet
- Holmberg, S. and Schmitt, H.(1991). *Political parties in Decline?* Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet
- Kiewiet, R.(1983). *Macroeconomics and Micropolitics: The Electoral Effects of Economic Issues*. Chicago, University of Chicago Press
- Kinder, D., Adams, G. and Gronke, P.(1989). Economics and Politics in the 1984 American Presidential Election. I *American Journal of Political Science*, vol 33
- Lewis-Beck, M.(1985). *Comparative Economic Voting: Britain, France, Germany, Italy*. Paper presented at IPSA, Paris 1985
- Paldam, M.(1981). *A Preliminary Survey of the Theories and Findings on Vote and Popularity Functions*. I *European Journal of Political Research*, vol 9
- Petersson, O.(1977). *Väljarna och valet 1976*. Stockholm, SCB
- Petersson, O., Westholm, A. och Blomberg, G.(1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm, Carlssons
- Särlvik, B.(1970). *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet
- Österman, T.(1991). *Valet - Ett spel för gallerierna*. Stockholm, Tiden

PARTI- ALLSVENSKAN

Mikael Gilljam

Det vanliga tillvägagångssättet vid mätningar av de politiska partiernas opinionsstöd är att fråga efter väljarnas förstapreferenser. Opinionsinstitutens partisympatibarometrar bygger på intervjufrågor av typen "Vilket parti tycker du är bäst?" och "Vilket parti skulle du rösta på om det vore val någon av de närmaste dagarna?". Resultaten från den allt stridare strömmen av opinionsmätningar har naturligtvis uppenbar relevans som kristallkulor inför det kommande valet.

Men Sifo:s, Temo:s, SCB:s och numera även Demoskops regelbundet redovisade väljarbarometrar säger långt ifrån hela sanningen om partiernas popularitetsställning. När opinionsundersökningar används för att avläsa väljarnas reaktioner på olika händelser och utspel i politiken, skulle det vara önskvärt att det på något sätt gick att väga in de fullständiga preferensordningarna. Ett parti som i mätning efter mätning uppvisar ett oförändrat opinionsstöd kan ju samtidigt - i det fördolda - avancera till att bli det näst bästa eller det tredje bästa partiet för allt fler väljare. En sådan "dold" opinionsframgång indikerar dels en ökad uppskattning av partiets politik, dels en större potential för ett bra resultat i det kommande valet.¹

En möjlighet att ta hänsyn till väljarnas fullständiga preferensordningar är att låta samtliga partier "duellera" med varandra. Vilket av partierna A och B är populärast i väljarnas ögon? Vilket av partierna A och C är populärast? Och så vidare till dess samtliga dueller eller matcher är avgjorda. Resultaten från dessa parvisa jämförelser kan sedan presenteras i form av en parti-allsvenska som för varje parti visar antalet vunna, antalet oavgjorda och antalet förlorade matcher.

Tabell 1: Parti-allsvenskan 1990. Resultatet av svenska folkets bedömningar av samtliga par av partier på gillar/ogillar-skalan. Antal vunna (v), oavgjorda (o) och förlorade (f) matcher samt målskillnad och antal match-poäng.

plats	parti	v	o	f	+	=	-	diff	poäng
1:a	fp	6	0	0	266	164	170	+96	12
2:a	c	5	0	1	249	171	180	+69	10
3:a	m	4	0	2	248	132	220	+28	8
4:a	s	3	0	3	241	132	227	+14	6
5:a	mp	1	1	4	192	158	250	-58	3
5:a	kds	1	1	4	188	166	246	-58	3
7:a	v	0	0	6	178	153	269	-91	0

Kommentar: Resultaten bygger på 21 parvisa jämförelser av partierna på gillar/ogillar-skalan. En match mellan parti A och parti B "spelas" genom att se hur många svarspersoner som givit en högre poäng till parti A än till parti B, hur många som givit en högre poäng till parti B än till parti A och hur många som givit samma poäng till båda partierna. Det parti som har flest personer på sin sida vinner matchen och målskillnaden visar procentandel "vunna" personer (+), andel personer som sätter samma poäng (=) och andel "förlorade" personer (-) samt differensen mellan (+) och (-). Eftersom varje parti har spelat sex matcher uppgår summan av kolumnerna (+), (=) och (-) till 600 procent. Matcher som inte vunnits med minst fem procentenheter har dömts som oavgjorda. Vunnen match ger två poäng, oavgjord match ger en poäng och förlorad match ger noll poäng. Sifferraden för folkpartiet får exemplifiera: Folkpartiet vann 6, spelade 0 oavgjorda och förlorade 0 matcher. Summa vunna personer i de sex matcherna uppgick till 266 procent, summa personer som gav samma poäng till fp som till det andra partiet uppgick till 164 procent och summa förlorade personer uppgick till 170 procent. Differensen visar vunna minus förlorade personer (266 minus 170 ger målskillnaden +96). Sex vunna matcher ger 12 poäng. Antalet svarspersoner i de olika matcherna uppgår till knappt 1400.

I 1990 års SOM-undersökning ombads svarspersonerna att placera in de sex

riksdagspartierna och kds på en s k gillar/ogillar-skala med betygspoäng från -5 (ogillar starkt), via 0 (varken gillar eller ogillar) till +5 (gillar starkt).² Skalan kan användas för att avgöra de sammanlagt 21 matcherna i parti-allsvenskan. Matchen mellan parti A och parti B "spelas" genom att se hur många personer som ger en högre poäng till parti A än till parti B, hur många som ger en högre poäng till parti B än till parti A och hur många som ger båda partierna samma betygspoäng. Det parti som har flest personer på sin sida vinner matchen. Genom att beräkna differensen mellan andelen "vunna" och andelen "förlorade" personer får vi även en motsvarighet till idrottsvärldens "målskillnad". För att vara på rätt sida om den statistiska felmarginalen har matcher som inte vinnas med minst fem procentenheter dömts som oavgjorda. Vunnen match ger två poäng, oavgjord match ger en poäng och förlorad match ger noll poäng. Slutresultatet från 1990 års parti-allsvenska redovisas i tabell 1.

Guldmedaljörer i 1990 års parti-allsvenska blev, kanske något överraskande, folkpartiet som vann samtliga sina sex matcher och därmed fick maximala 12 poäng. Matchen mot moderata samlingspartiet var den jämnaste och slutade 40-33 (40 procent tyckte bättre om fp än om m, 33 procent tyckte bättre om m än om fp och resterande 27 procent tyckte lika bra eller lika dåligt om båda partierna). Folkpartiets matcher mot centerpartiet (35-26) och mot socialdemokraterna (44-34) var också jämna, medan vänsterpartiet (49-27), kds (48-24) och miljöpartiet (50-26) fick ordentligt med stryk.

På platserna efter folkpartiet i 1990 års parti-allsvenska följde i tur och ordning centerpartiet med 10 poäng, moderaterna med 8 poäng och socialdemokraterna med 6 poäng. Centerpartiet besegrade alla partier utom folkpartiet, moderaterna förlorade mot folkpartiet och centerpartiet men vann resterande fyra matcher, medan socialdemokraterna fick se sig besegrade av de tre borgerliga riksdagspartierna men vann mot de tre mindre partierna.³

De tre minsta partierna hade som serietabellen visar stora svårigheter att hävda sig i 1990 års parti-allsvenska. Vänsterpartiet, miljöpartiet och kds förlorade samtliga matcher mot de fyra stora partierna; den jämnaste matchen var den mellan socialdemokraterna och kds där socialdemokraterna till slut vann med minsta möjliga marginal (43-38). I småpartiernas inbördes möten vann miljöpartiet och kds mycket knappt över vänsterpartiet medan matchen mellan kds och miljöpartiet slutade med delad poäng. Som service för kalenderbitare redovisas i tabell 2 samtliga match-resultat från 1990 års parti-allsvenska.

Tabell 2 Match-resultaten i parti-allsvenskan 1990. Andel personer som tycker bättre om parti A än parti B (A+), andel personer som tycker lika bra om parti A som parti B (A=B) och andel personer som tycker bättre om parti B än parti A (B+) (procent).

parti A	parti B	A+	A=B	B+	summa procent	diff A+-B+
v	s	24	30	46	100	-22
v	c	25	27	48	100	-23
v	fp	27	24	49	100	-22
v	m	34	19	47	100	-13
v	kds	35	25	40	100	-5
v	mp	33	28	39	100	-6
s	c	35	22	43	100	-8
s	fp	34	22	44	100	-10
s	m	40	15	45	100	-5
s	kds	43	19	38	100	+5
s	mp	43	24	33	100	+10
c	fp	26	39	35	100	-9
c	m	41	24	35	100	+6
c	kds	44	32	24	100	+20
c	mp	47	27	26	100	+21
fp	m	40	27	33	100	+7
fp	kds	48	28	24	100	+24
fp	mp	50	24	26	100	+24
m	kds	43	27	30	100	+13
m	mp	45	20	35	100	+10
kds	mp	32	35	33	100	-1

Kommentar: Se kommentaren under tabell 1.

Folkpartiets seger och centerpartiets andraplats i 1990 års parti-allsvenska, socialdemokraternas blygsamma fjärdeplacering och småpartiernas harvande i botten av tabellen kan möjligen uppfattas som självklarheter. Förklaringarna till slutställningen skulle kunna vara att de borgerliga partiernas väljare "håller sams", att mittenpartier har ett bättre utgångsläge än flygelpartier och att stora partier har en lättare uppgift än småpartier. Men de tre förklaringarna *partiavstånd*, *position i partisystemet* och *partistorlek* kan knappast vara de allena saliggörande. *Partiernas agerande i den dagspolitiska händelseutvecklingen* är en fjärde förklaring som måste finnas med resonemanget. Att händelser och politiska utspel har betydelse för partiernas popularitetsställning styrks av det faktum att slutställningen i parti-allsvenskan har haft olika utseende varje år ända sedan SOM-undersökningarna startade 1986. I tabell 3 redovisas varje partis placering, match-poäng och "målskillnad" i parti-allsvenskan åren 1986, 1987, 1988, 1989 och 1990.

Tabell 3 Slutställningen i parti-allsvenskan 1986, 1987, 1988, 1989 och 1990. Partiernas placering, antal match-poäng och differens mellan total andel "vunna" och total andel "förlorade" personer.

	1986	1987	1988	1989	1990
pl.	p diff	p diff	p diff	p diff	p diff
1:a	s 12 +188	s 12 +172	s 12 +152	fp 11 +107	fp 12 +96
2:a	fp 10 +118	fp 9 +153	c 10 +103	s 11 +98	c 10 +69
3:a	mp 8 +75	mp 9 +123	mp 7 +44	c 8 +67	m 8 +28
4:a	c 6 +55	c 6 +42	fp 7 +40	mp 6 +7	s 6 +14
5:a	m 4 -44	m 4 -75	kds 4 -97	m 4 -42	mp 3 -58
6:a	vpk 1 -182	kds 1 -205	m 1 -104	kds 1 -115	kds 3 -58
7:a	kds 1 -210	vpk 1 -210	vpk 1 -138	vpk 1 -122	v 0 -91

Kommentar: Partier med samma match-poäng har skiljts åt med hjälp av differensmåt-
tet (målskillnaden). I den löpande texten har dock partier med samma match-poäng fått
dela tabellplacering. Se även kommentaren under tabell 1.

I parti-allsvenskan 1989 delades segern av folkpartiet och socialdemokraterna som båda två slog övriga fem partier och spelade oavgjort i det inbördes mötet. Centerpartiet kom trea, miljöpartiet fyra och moderaterna femma, medan kds och vänsterpartiet fick dela på bottenplatsen.

Under tidigare säsonger har dock socialdemokraterna varit helt obevekliga. Partiet tog enkelt hem allsvenskan 1986, 1987 och 1988 genom att varje gång besegra samtliga motståndarpartier. Socialdemokraternas rutschkana genom tabellen - från de oomstridda seriesegrarna ned till fjärdeplatsen 1990 - lägger ytterligare sten på den börda som raset i opinionsmätningarna efter valet 1988 har inneburit. Enligt SOM-undersökningarnas partisympatifråga ("Vilket parti tycker Du bäst om idag?") minskade andelen socialdemokratiska sympatisörer från 43 procent 1988 till 34 procent 1989 och 30 procent 1990. Genomklappningen i parti-allsvenskan lät dock vänta på sig till 1990.

För de andra partierna har formkurvan varit något mer stabil. 1990 års svenska mästare folkpartiet har hela tiden funnits med i toppstriden; partiet kom tvåa 1986 och delad tvåa 1987 men fick nöja sig med en delad tredjeplats valåret 1988. Folkpartiets kliv från bronspallen 1988 till den odelade guldpalen 1990 motsvaras inte av någon ökad andel förstapreferenser (12 procent 1988, 15 procent 1989 och 13 procent 1990). Kombinationen parti-allsvenska guldmedaljörer och oförändrade opinionssiffror utgör en god illustration till "den ständiga tvåans" bitterljuva öde.

Centerpartiet har sakta men säkert klättrat uppåt i tabellen - från fjärdeplatsen 1986 och 1987 till andraplatsen 1990; partiet har varje gång placerat sig före moderaterna men två gånger - 1986 och 1987 - hamnat efter miljöpartiet. Andelen c-sympatisörer var 8 procent när partiet hamnade utanför prispallen 1986 och 9 procent vid erövrandet av silvermedaljerna 1990.

Moderata samlingspartiets "normala" placering tycks vara efter socialdemokraterna, mittenpartierna och miljöpartiet men före kds och vänsterpartiet; undantagen var 1988 då moderaterna fick dela sistaplatsen med vänsterpartiet och 1990 då partiet lyckades lägga beslag på bronsmedaljerna. Moderaternas kraftiga opinionsuppgång - från 16 procent hösten 1988 till 29 procent hösten 1990 - har givit klar utdelning i tabellstriden.

Vänsterpartiet och kds har hela tiden fått kämpa för att undvika sistaplatsen; 1988 gjorde dock kds en stark insats och besegrade såväl vänsterpartiet som moderaterna och lyckades därmed lägga beslag på en odelad femteplats. Kds:s största allsvenska framgång inträffade med andra ord *före* partiets sprängning av 4-procentsvallen i opinionsmätningarna.

Miljöpartiet, slutligen, uppvisar samma negativa utvecklingskurva som socialdemokraterna: trea 1986, delad tvåa 1987, delad trea 1988, fyra 1989 och delad femma 1990. Miljöpartiets allt sämre prestationer motsvaras av en minskning av andelen mp-sympatisörer från 8 till knappa 5 procent.⁴

Parti-matcher som mått på tänkbara samarbetspartners

I parti-allsvenskan är hela väljarkåren med och avgör hur det skall gå i matcherna mellan de olika partierna. Men spännande parti-matcher kan också anordnas *bland de olika partiernas sympatisörer*. Resultatet i matchen mellan parti A och parti B bland parti C:s sympatisörer säger någonting om hur parti C:s sympatisörer ser på partierna A och B som samarbetspartners i politiken och kanske t o m i en eventuell koalitionsregering. Ett exempel på en intressant fråga inför riksdagsvalet 1991 är utgången i matchen mellan moderaterna och centerpartiet *bland folkpartiets sympatisörer*.

Om alla partier skall möta alla bland vart och ett av partiernas sympatisörer måste hela 105 matcher spelas. (Om även varje persons " eget " parti skall spela med i turneringen ökar match-antalet till 147.) För att öka spänningen och locka större publik har dock alla ojämna och ointressanta matcher där utgången är given på förhand "ställt in". I tabell 4 redovisas utgången av ett antal matcher från hösten 1990 som har bedömts ha relevans för partisamarbete och regeringsbildning efter valet 1991. Match-urvalet har styrts av de tre mest sannolika samarbets- eller regeringsalternativen: det röd-gröna med partierna v, s, c och mp, det borgerliga med partierna c, fp, m och kds och det blocköverskridande med partierna s, c och fp. Resultaten presenteras sympatisörsgrupp för sympatisörsgrupp med början från vänster i partisystemet. Eftersom ny demokrati inte existerade då turneringen drog igång går det inte att i det här sammanhanget säga någonting om nykomlingen i parti-allsvenskan.

Bland *vänsterpartiets sympatisörer* 1990 vann socialdemokraterna samtliga sina fem matcher ganska enkelt. Det hårdast motståndet erbjöd miljöpartiet som besegrades med 49-32 (49 procent av v-sympatisörerna tyckte bättre om s än om mp, 32 procent tyckte bättre om mp än om s och resterande 19 procent gav båda partierna samma poäng). Den ur partisamarbets synpunkt kanske mest intressanta matchen bland vänsterpartiets sympatisörer var den mellan miljöpartiet och centerpartiet som slutade med knapp seger för miljöpartiet (39-28).

Tabell 4 Ett urval av match-resultat 1990 bland de olika partiernas sympatisörer. Andel sympatisörer som tycker bättre om parti A än parti B (A+), andel sympatisörer som tycker lika bra om parti A som parti B (A=B) och andel sympatisörer som tycker bättre om parti B än parti A (B+) (procent).

parti A	parti B	A+	A=B	B+	procent	diff A+-B+
v-sympatisörer						
s	mp	49	19	32	100	+17
c	mp	28	33	39	100	-11
s-sympatisörer						
v	c	43	31	26	100	+17
v	fp	46	28	26	100	+20
v	mp	45	28	27	100	+18
c	fp	29	46	25	100	+4
c	mp	37	29	34	100	+3
fp	mp	36	29	35	100	+1
c-sympatisörer						
s	fp	20	22	58	100	-38
s	m	22	20	58	100	-36
s	kds	23	25	52	100	-29
fp	kds	45	25	30	100	+15
fp	mp	50	17	33	100	+17
m	fp	34	30	36	100	-2
m	kds	42	18	40	100	+2
m	mp	50	16	34	100	+16
kds	mp	39	25	36	100	+3
fp-sympatisörer						
s	c	22	24	54	100	-32
s	m	25	13	62	100	-37
s	kds	38	17	45	100	-7
c	m	30	30	40	100	-10
c	kds	46	29	25	100	+21
m	kds	57	22	21	100	+36
kds	mp	33	33	34	100	-1

parti A	parti B	A+	A=B	B+	procent	diff A+-B+
m-sympatisörer						
c	fp	14	38	48	100	-34
c	kds	41	25	34	100	+7
fp	kds	50	25	25	100	+25
kds-sympatisörer						
c	fp	34	31	35	100	-1
c	m	28	33	39	100	-11
fp	m	30	31	39	100	-9
mp-sympatisörer						
v	fp	34	25	41	100	-7
s	c	30	36	34	100	-4
s	fp	39	23	38	100	+1

Kommentar: Tabellen har samma konstruktion som tabell 2 men visar match-resultat bland de olika partiernas sympatisörer. Se även kommentaren under tabell 1. Andelen svarspersoner varierar från drygt 350 s- och m-sympatisörer, 160 fp-sympatisörer, 110 c-sympatisörer och 90 v-sympatisörer ned till cirka 60 kds- och mp-sympatisörer.

I gruppen av *socialdemokratiska sympatisörer* ställde vänsterpartiet till med en mindre sensation genom att utan större problem besegra samtliga motståndarpartier; de jämnaste matcherna var de mot centerpartiet (43-26), miljöpartiet (45-27) och folkpartiet (46-26). Om socialdemokraterna skall "lyssna till de egna" tycks det med andra ord bli svårt att hålla vänsterpartiet utanför eventuella partisamarbetsprojekt. Miljöpartiets matcher mot centerpartiet och folkpartiet bland de socialdemokratiska sympatisörerna slutade båda oavgjort, och delad poäng blev det också i den för ett eventuellt blocköverskridande tvåpartisamarbete betydelsefulla matchen mellan centerpartiet och folkpartiet.

Centerpartiet kan komma att spela en nyckelroll vid regeringsbildningen efter valet 1991 och bland *centerpartiets sympatisörer* spelades därför ett flertal matcher av stort intresse. Enligt c-sympatisörernas poängbedömningar bör partiet definitivt söka samarbete åt höger och inte åt vänster. Socialdemokra-

terna hade nämligen inte skuggan av en chans mot vare sig folkpartiet, moderaterna eller kds (förlust med 20-58, 22-58 respektive 23-52). Miljöpartiet förlorade de två matcherna mot folkpartiet (33-50) och moderaterna (34-50) men spelade oavgjort mot kds. På den borgerliga sidan blev det delad poäng i matcherna mellan moderaterna och folkpartiet och mellan moderaterna och kds medan folkpartiet vann en knapp seger mot kds (45-30).

Bland *folkpartiets sympatisörer* vann centerpartiet och moderaterna klara segrar mot socialdemokraterna (54-22 respektive 62-25) medan det fjärde borgerliga partiet, kds, endast med stor möda lyckades betvinga regeringspartiet (45-38). I det inbördes mötena mellan folkpartiets eventuella borgerliga koalitionspartners drog moderata samlingspartiet det längsta strået: både moderaterna och centerpartiet besegrade kds relativt enkelt (57-21 respektive 46-25) medan det viktiga mötet mellan moderaterna och centerpartiet slutade med knapp moderatseger (40-30). Precis som var fallet bland c-sympatisörerna lyckades kds inte heller bland fp-sympatisörerna nå mer än oavgjort resultat i matchen mot miljöpartiet.

Bland *sympatisörerna till moderata samlingspartiet* tilldrog sig tre matcher det största intresset. Folkpartiet slog centerpartiet med hela 48-14 och kds med 50-25 medan centerpartiet besegrade kds med knappa 41-34. Övriga matcher var antingen mycket ojämn eller saknade relevans ur "partisamarbetsynpunkt".

Bland de personer som på senhösten 1990 uppgav att de *sympatiserade med kristdemokratiska samhällspartiet* var miljöpartiet, socialdemokraterna och vänsterpartiet helt chanslösa i sina matcher mot de tre borgerliga riksdagspartierna. Men de inbördes mötena mellan moderaterna, folkpartiet och centerpartiet blev desto mer spännande. När slutsignalerna ljöd hade moderaterna med knapp marginal vunnit över både folkpartiet (39-30) och centerpartiet (39-28) medan matchen mellan centerpartiet och folkpartiet hade slutat oavgjord.

Bland *miljöpartiets sympatisörer*, slutligen, spelades åtminstone tre matcher med intressant utgång: Såväl centerpartiet som folkpartiet lyckades hålla oavgjort i sin match mot socialdemokraterna medan folkpartiet med knapp nöd besegrade vänsterpartiet (41-34).

* * *

Resultaten från parti-matcherna i tabell 4 kan med lite god vilja sägas ge en bild av hur väljarna vill ha det med partisamarbete och koalitionsregerande.⁵

En första viktig slutsats av alla matcher och poängbedömningar är avsaknaden av "väljarmässiga" förutsättningar för ett *blocköverskridande partisamarbe- te*. De socialdemokratiska sympatisörerna föredrar vänsterpartiet framför mittenpartierna samtidigt som både center- och folkpartisympatisörerna ger klart företräde åt moderaterna framför socialdemokraterna.

Det *röd-gröna samarbetsalternativet* tycks inte heller ha någon stark förän- kring bland väljarna. Centerpartiet hör hemma i det borgerliga lägret och miljöpartiet ligger inte bättre till hos s-sympatisörerna än vad folkpartiet gör. I mp-sympatisörernas ögon är dessutom folkpartiet ett lika bra alternativ som socialdemokraterna och ett något bättre alternativ än vänsterpartiet.

Samarbete mellan de borgerliga partierna är däremot klart förenligt med utgången av parti-matcherna bland de olika partiernas sympatisörer. Enligt de i och för sig många gånger jämna matchresultaten är det moderaterna och närmast folkpartiet som klarar sig bäst bland de borgerliga sympatisörerna utanför det egna partiet. Centerpartiet hänger också någorlunda väl med även om m-sympatisörerna i första hand föredrar folkpartiet och fp-sympatisörerna föredrar moderaterna.

Kristdemokratiska samhällspartiet är ännu så länge lillebror i den borgerliga familjen. Trots goda opinionssiffror som förebådar intåg i riksdagen efter 1991 års val, är kds mindre omtyckt än centerpartiet bland såväl folkpartiets som moderaternas sympatisörer. Bland c- och fp-sympatisörerna är kds dessutom inte mer populärt än miljöpartiet, och bland fp-sympatisörerna var socialdemokraterna endast en hårsman från att klara oavgjort mot kds. Enligt väljarnas betygssättning av partierna på senhösten 1990 bör folkpartiet och moderaterna i första hand välja centerpartiet och inte kds som koalitionspar- ner i en borgerlig regering.

Noter:

¹ En konspiratoriskt lagd läsare kan möjligen uppfatta önskemålet om hänsynstagande till väljarnas fullständiga preferensordningar som en "provokation" mot det demokratiska valförfarandet "en man - en röst". Så är naturligtvis inte fallet. Valsystem med inslag av preferensröstning finns i t ex Irland, Luxemburg, Malta och Australien och strider på intet sätt mot den allmänna och lika rösträtten. Ett valsystem där varje röstberättigad medborgare får fördela exempelvis tio röster mellan partierna (med eller utan en övre gräns för hur många röster som får ges till samma parti)

är naturligtvis varken mer eller mindre rättvist än det traditionella "förstapreferensröstandet".

² "Kometpartiet" ny demokrati existerade inte när SOM-undersökningens 2 500 enkätformulär sändes ut i mitten av oktober 1990. Enkätfrågan där svarspersonerna ombads att betygssätta de politiska partierna hade följande lydelse: "Den här frågan gäller hur mycket man allmänt sett gillar respektive ogillar de politiska partierna. Var skulle Du personligen vilja placera de olika partierna på nedanstående skala?". För varje parti erbjöds elva svarsalternativ numrerade från -5 till +5. Hela 89 procent av samtliga svarspersoner och 93 procent av de som uppgav partisympati satte poäng på samtliga sju partier. SOM-undersökningens svarspersoner under 18 år ingår inte i analyserna.

³ Den som tycker att enbart match-poäng ger en alltför grov bild av partiernas popularitetsställning kan på egen hand finjustera resultaten med hjälp av målskillnadsdifferensen i tabell 1. Differenskolumnen visar t ex att avståndet mellan tvåan centerpartiet och trean moderaterna var betydligt större än avståndet mellan trean moderaterna och fyran socialdemokraterna.

⁴ En parti-allsvenska byggd på bedömningar av partierna med hjälp av gillar/ogillar-skalan har också kunnat genomföras inom ramen för väljarundersökningarna 1979, 1982, 1985 och 1988. Serietabellerna bekräftar att det som hänt har hänt efter valet 1988: Socialdemokraterna har vunnit samtliga sina matcher vid valen 1979-1988 och således tagit fyra "valårsguldmedaljer" av fyra möjliga. Folkpartiet (1979 och 1985) och centerpartiet (1979, 1982 och 1988) har turats om på silverplatsen, medan kds och vänsterpartiet hela tiden har slagits för att undvika den nesliga sistaplatsen. Miljöpartiet kom trea 1982 och delad trea 1985 men halkade ner till fjärdeplatsen i framgångsvalet 1988. (För att få jämförbarhet med SOM-undersökningarna ingår inte valundersökningarnas svarspersoner över 75 år i analyserna.)

⁵ En persons rangordning av partierna på gillar/ogillar-skalan behöver dock inte nödvändigtvis vara identisk med samma persons rangordning av partierna efter "regeringsduglighet". Om personen i fråga ger en högre gillar/ogillar-poäng till parti A än till parti B och en högre poäng till parti B än till parti C, kan det inte uteslutas att han samtidigt anser att regeringen A+C skulle vara bättre och mer funktionsduglig än regeringen A+B.

DEN GODE PARTILEDAREN

Peter Esaiasson

Det hände märkliga saker 1989. I Tyskland öppnades ett hål i Berlinmuren. I Tjeckoslovakien och övriga östländer störtades gamla härskare. I Kina slaktades demonstrerande studenter. Här hemma rapporterade Sifo att kommunistledaren Lars Werner blivit den populäraste partiledaren.

Lars Werners opinionsframgångar väckte berättigad uppmärksamhet. Aldrig tidigare hade ledaren för ett litet ytterkantparti kunnat tävla med övriga partiledare popularitetsmässigt. Det var heller inte fråga om något mättekniskt ytfenomen, orsakat av att Sifo mäter populariteten genom att fråga huruvida partiledarna "inger förtroende". (Förmågan att inge förtroende är ju bara en av flera aspekter när väljarna värderar partiledarna.) Som vi strax skall se noterade Lars Werner goda popularitetssiffror också med SOM-undersökningens mätmetod.¹

Bakgrunden till Lars Werners popularitetsmässiga framgångar står att finna i väljarnas accelererade misstro gentemot det politiska etablissemanget. Under de turbulenta åren 1989 och 1990 minskade partiledarnas samlade attraktionskraft betydligt; den genomsnittliga popularitetspoängen sjönk och den populäraste partiledaren blev mindre populär än vad han brukade vara. I denna missnöjets situation betraktades Lars Werner som mindre "befläckad" än ledarna för de mer traditionella partierna, utan att hans popularitetssiffror därför nådde upp till tidigare högstanivåer för partiledarna.²

Partiledarnas popularitetsras är i sin tur nära kopplat till opinionsutvecklingen för partierna. Sambandet mellan väljarnas värdering av partiledarna och partierna är av tradition starkt och har inte försvagats under senare år

(genomsnittet för sambandsmättet Pearsons' r varierar mellan .74 och .79 från SOM86 till SOM90). Partiledarna och partierna sjunker alltså tillsammans i väljarnas ögon. Svagast kopplad till sitt parti är den relativt populära Lars Werner (Pearsons' r .62 i SOM90 jämfört med .75 i SOM86). I en osäker politisk värld är partiledarna och partierna fortfarande sammanlänkade i väljarnas ögon.

Populära och impopulära partiledare

Låt oss krypa närmare politiken och granska popularitetsutvecklingen för partiledarna i SOM-undersökningarna 1986-1990. Resultaten i figur 1 visar partiledarnas genomsnittliga popularitetspoäng i valmanskåren som helhet och bland det egna partiets väljare. Med den använda skalmätningstekniken är den sämsta tänkbara popularitetssiffran -5.0 och den bästa tänkbara +5.0.

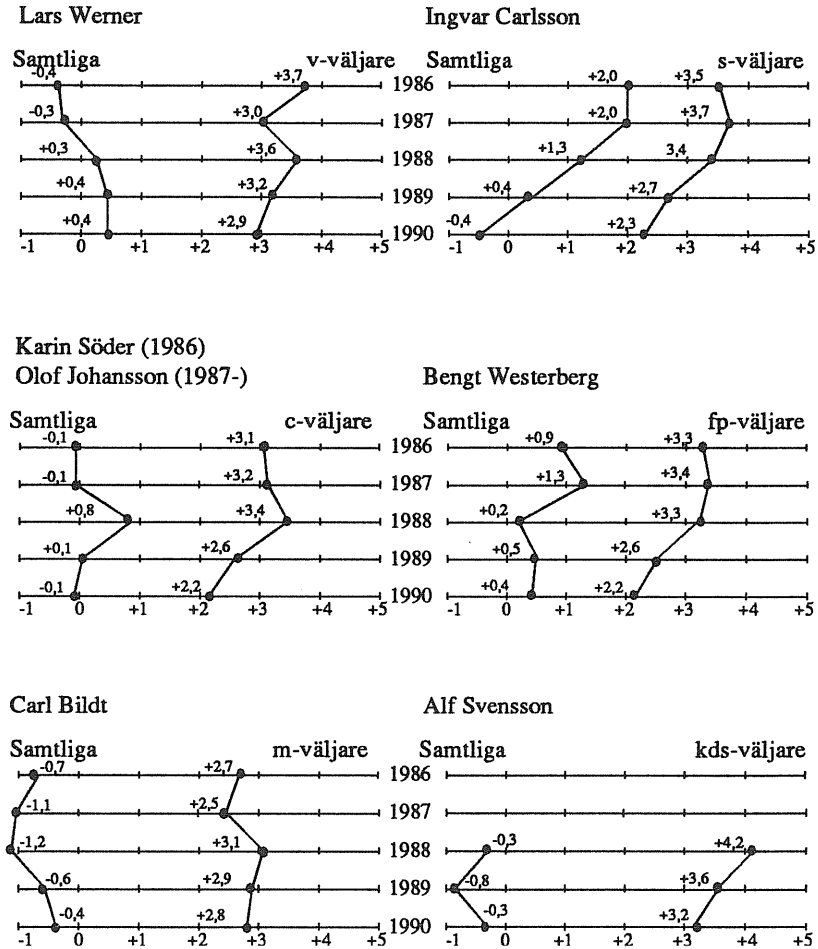
Siffrorna i figuren befäster intrycket av 1989 och 1990 som sällsynt dystra år för partiledarnas popularitetsutveckling. År 1989 förlorade partiledarna popularitet i 9 av 12 undersökta väljargrupper. År 1990 gick det ännu sämre - i 8 av 12 fall registrerades en popularitetsmässig bottennivå eller tangerad bottennivå sedan mätseriens början 1986. "All time low" är ett uttryck från finansvärlden, som väl sammanfattar situationen.

Störst förluster har Ingvar Carlsson gjort. Inom hela valmanskåren sjönk Carlsson från rekordhög +2.0 1986 och 1987 till -0.4 år 1990. Carlsson har klarat sig något bättre bland socialdemokratiska sympatisörer, men även här är nedgången påtaglig (+3.7 år 1987 och +2.3 1990).

Bengt Westerberg och Olof Johansson har likaså förlorat betydligt jämfört med "högstanoteringarna", särskilt bland de egna sympatisörerna (i båda fallen från +3.4 till +2.2, den högsta siffran nåddes 1987 respektive 1988). För Bengt Westerbergs del skall dock påpekas att han både 1989 och 1990 var den högst värderade partiledaren inom valmanskåren som helhet (+0.5 respektive +0.4).

Alf Svensson förbättrade sin popularitetsställning något mellan 1989 och 1990 i valmanskåren som helhet (från -0.8 till -0.3).³ Bland de egna sympatisörerna fick dock kds-ledaren känna av den negativa opinionsutvecklingen, även om han förblev den högst värderade partiledaren (Alf Svenssons genomsnittliga popularitetspoäng var +4.2 efter den framgångsrika valrörelsen 1988 och +3.2 i SOM90). En bidragande orsak till nedgången kan naturligtvis vara att de många nya kds-sympatisörerna har en något reserverad hållning till partiledaren och partiet.

Figur 1: Partiledarnas popularitet i valmanskåren som helhet och bland de egna väljarna 1986-1990 (genomsnittliga popularitetspoäng)

Lars Werner klarar sig som nämnts förhållandevis väl popularitetsmässigt. Visserligen har han i likhet med övriga partiledare förlorat popularitet bland de egna sympatisörerna, men förlusterna är jämförelsevis små (genomsnittlig popularitetspoäng +3.6 i SOM88 och +2.9 i SOM90). Utanför det egna partiet har Lars Werner legat kvar på ungefär samma nivå sedan valrörelsen 1988. Allt eftersom övriga partiledare drabbats av väljarnas onåd under 1989 och 1990 har Werner därmed vunnit i jämförande popularitet. En specialgranskning visar att Werner genom åren blivit mer uppskattad - eller mer korrekt, mindre illa tåld - bland framför allt borgerliga väljare (från -2.0 till -0.3 mellan 1986 och 1990).

Carl Bildt började sin partiledarbana från en svag popularitetsställning. I synnerhet utanför det egna partiet var moderatledaren direkt impopulär (hans genomsnittliga popularitetspoäng i valmanskåren som helhet var -1.2 1988). Under senare år har dock Bildt förbättrat sin opinionsställning något (-0.4 i valmanskåren som helhet 1990), särskilt med hänsyn till popularitetsraset för övriga partiledare. Bland kvarvarande socialdemokrater får dock moderatledaren minst lika låga popularitetspoäng som tidigare (-2.4 1986 och -2.8 1990).⁴

Carl Bildt väcker överhuvudtaget varierande känslor inom valmanskåren. Spridningen kring Carl Bildts popularitetsmedeltal har varit högre än för någon annan partiledare ända sedan 1986. Sedan Olof Palme försvunnit ur politiken är Carl Bildt landets mest kontroversielle partiledare.⁵

Egenskaper och politik

Förklaringen till popularitetsraset för partiledarna står naturligtvis till stor del att finna i det snabba politiska händelseförloppet under mandatperioden. Men politikens sakinhåll är inte den enda faktorn av betydelse. När partiledarna framträder i press, radio och TV för att förklara sina partiets handlingslinjer förmedlas också en bild av deras *personliga egenskaper*. Väljarnas bedömning av dessa personliga egenskaper har stor betydelse vid den samlade popularitetsvärderingen. Vi må gilla det eller ej - "amerikanisering" har varit ett invektiv i Sverige ända sedan 1860-talet - men faktum är att partiledarimage har en plats även i folkhemmets politik.

Forskningen om personlighetens betydelse i politiken är i hög grad koncentrerad till USA. Amerikanska statsvetare har lagt ner stor möda på att undersöka vilka egenskaper som väljarna söker hos sina politiker. Uppgiften är grannlaga

och det råder oenighet om vilka dimensioner som bäst sorterar väljarnas uppfattningar om presidentkandidaterna och övriga politiker.

Det finns dock två huvudgrupper av personliga egenskaper som återkommer i de flesta studier - *kompetens* och *integritet*. Med kompetens menas väljarnas uppfattningar om presidentkandidaternas förmåga att sköta jobbet (egenskaper som kunnighet, erfarenhet och begåvning). Faktorn integritet tar fasta på den uppfattade moraliska halten hos kandidaterna (egenskaper som ärlighet, trovärdighet och kapacitet som förebild). Kompetens för uppgiften och personlig integritet skulle således vara två grundkomponenter för den gode presidentkandidaten.⁶

SOM-undersökningens version av imageanalys tar fasta på fyra egenskaper: *pålitlig*, *inspirerande*, *kunnig* och *vet hur vanligt folk tycker och tänker*. Intervjupersonerna fick ta ställning till hur väl partiledarna kännetecknas av dessa fyra egenskaper. Svartalternativen var fyra till antalet och sträcker sig från "stämmer mycket bra" till "stämmer mycket dåligt". I SOM-undersökningen 1990 koncentrerades intresset till Ingvar Carlsson och Carl Bildt, de två huvudkandidaterna till statsministerposten.

Resultaten av väljarnas bedömningar redovisas i tabell 1. Siffrorna i tabellen är ett balansmått som visar om de positiva eller negativa bedömningarna övervägde (plussiffror respektive minussiffror). I tabell 2 redovisas förändringarna av de båda partiledarnas image sedan riksdagsvalet 1988. Plus-siffror betyder att väljarnas bedömningar blivit mer förmånliga, minussiffror att bedömningarna blivit mer negativa (balansmåttförändringar).

För statsminister Ingvar Carlsson är imageresultaten för 1990 en dyster läsning. Särskilt som inspirationskälla har han haft svårt att övertyga väljarna (balansmått -66 i valmanskåren som helhet). Även ifråga om pålitlighet och folklighet (kännedom om hur vanligt folk tycker och tänker) har Ingvar Carlsson en majoritet av väljarna emot sig (balansmått -14 respektive -30). Endast ifråga om kunnighet får statsministern en övervägande positiv bedömning (balansmått +38).

Statsministerns imagebekymmer blir än mer påtagliga vid en jämförelse med situationen 1988 (tabell 2). *Samtliga* 32 tecken i tabellen med imageförändringar är negativa. Den kraftigaste nedgången gäller Ingvar Carlssons kännedom om hur vanligt folk tycker och tänker (balansmåttförändring -74 i valmanskåren som helhet). Men även ifråga om pålitlighet, kunnighet och inspirationsförmåga har väljarnas bedömningar blivit påtagligt mer negativa.

Tabell 1: Partiledarnas image - väljarnas uppfattningar om i vilken utsträckning olika egenskaper stämmer in på partiledarna (balansmått, andel stämmer bra-stämmer dåligt)

	Väljare		c	fp	m	kds	mp	Samtliga
	v	s						
Ingvar Carlsson								
Pålitlig	-18	+68	-44	-30	-62	-28	-16	-14
Inspirerande	-80	-10	-88	-94	-94	-84	-74	-66
Kunnig	+48	+88	+28	+32	+2	+46	+18	+38
Vet hur vanligt...	-48	+42	-42	-40	-70	-46	-42	-30
Carl Bildt								
Pålitlig	-58	-50	-10	-10	+68	+26	-22	-6
Inspirerande	-66	-72	-20	-32	+28	-24	-60	-30
Kunnig	+14	+36	+58	+62	+88	+76	+28	+50
Vet hur vanligt...	-86	-76	-48	-52	+24	-24	-66	-40

Kommentar: Resultaten baseras på en enkätfråga med följande formulering: "På nedanstående lista finns ett antal ord och uttryck som kan användas för att beskriva olika egenskaper hos partiledarna. Hur bra tycker du att de stämmer in på Ingvar Carlsson och Carl Bildt?" Plussiffror i tabellen visar en övervikt för andelen instämmande svar.

Tabell 2: Förändringar i partiledarnas image 1988-1990. (balansmåttförändring)

	Väljare		c	fp	m	kds	mp	Samtliga
	v	s						
Ingvar Carlsson								
Pålitlig	-82	-26	-38	-38	-24	-52	-34	-54
Inspirerande	-42	-40	-34	-42	-26	-62	-36	-60
Kunnig	-48	-10	-60	-46	-74	-46	-66	-50
Vet hur vanligt...	-78	-28	-50	-68	-90	-84	-58	-74
Carl Bildt								
Pålitlig	-2	-12	-16	-50	-14	+30	+12	-4
Inspirerande	+10	-6	+10	-6	+8	+0	+10	+10
Kunnig	-18	-16	-22	-20	-8	-8	-38	-18
Vet hur vanligt...	-10	+6	+4	+0	+8	+12	+6	+10

Kommentar: Resultaten visar förändringarna i väljarnas bedömningar av partiledarnas egenskaper 1988-1990. Plussiffror i tabellen betyder att balansmättet har förändrats i positiv riktning, negativa siffror att balansmättet har blivit mer ofördelaktigt.

Ingvar Carlssons problematiska imagesiffror låter sig tolkas i ljuset av anklagelserna för löftesbrott (pålitlighet), ideologiska lappkast (pålitlighet) och för att ha gynnat de rika på de fattigas bekostnad (folklighet). Vad beträffar nedgången av inspirationsförmågan kan början till problemens spåras till valrörelsen 1988, där Carlsson ansågs allt mindre inspirerande allt eftersom valdagen närmade sig.⁷

Inte heller den andre statsministerkandidaten Carl Bildt har någon anledning att yvas över sina imagesiffror. I likhet med Ingvar Carlsson får Bildt en övervägande positiv bedömning endast ifråga om egenskapen kunnighet (balansmätt +50). Väljarnas mest negativa bedömning gäller Bildts brist på folklighet (kännedom om hur vanligt folk tycker och tänker, -40).

Till skillnad från Ingvar Carlsson kan Carl Bildt hävda att hans imagesiffror har utvecklats relativt positivt sedan valet 1988 (15 av 32 tecken i tabell 2 är positiva). Inte minst anmärkningsvärt är att moderatledaren något stärkt sin ställning som inspirationskälla, låt vara från en låg nivå (balansmättförändring +10). Den mest negativa utvecklingen avser Bildts starkaste egenskap, kunskapen (-18).

Jämförelsen mellan de båda statsministerkandidaterna utfaller till moderatledarens förmån. Carl Bildt kommer relativt bättre ut än Ingvar Carlsson både bland egna sympatisörer och i valmanskåren som helhet ifråga om samtliga egenskaper förutom folklighet. Bildt är också ensam om att betraktas som övervägande inspirerande bland de egna sympatisörerna.

Image och popularitet

Att väljarna har klara uppfattningar om partiledarnas egenskaper är i sig intressant information, men finns det verkligen fog för påståendet att partiledarnas image har politisk betydelse i Sverige? Påverkar bedömningen av partiledarnas personer den sammanfattande popularitetsvärderingen även i ett partibaserat politiskt system som det svenska? Är det inte i själva verket så att väljarnas värdering av partiledarna till allra största delen styrs av inställningen till partierna?

Frågan kan analyseras empiriskt med hjälp av regressionstekniken. Bedömningarna av partiledarnas personliga egenskaper används då som oberoende variabler för att förklara den samlade popularitetsvärderingen. Betydelsen av väljarnas inställning till partierna kontrolleras på ett enkelt sätt. Partivärderingen inkluderas bland de oberoende variablerna (intervjupersonerna i SOM-

undersökningen får tillämpa samma popularitetsskala på partierna som på partiledarna). Om det visar sig att personbedömningarna har en självständig effekt under kontroll för partivärderingen kan det tolkas som att väljarna väger in personegenskaper när de tar ställning till partiledarna. Ingvar Carlssons, Carl Bildts och de andra partiledarnas popularitetsställning är då delvis beroende av deras personliga image i väljarnas ögon.

När en sådan empirisk analys genomfördes i samband med 1988 års väljarundersökning var utfallet klart och entydigt - det fanns en självständig imageeffekt. Resultaten i tabell 3 visar utfallet av analysen på SOM-undersökningens material tillsammans med den tidigare undersökningen. Ju högre siffror på regressionskoefficienterna, desto starkare effekter har personbedömningarna på popularitetsvärderingen. Observera att partivärderingsvariablerna funnits med i beräkningarna men att deras koefficienter inte redovisas i tabellen.

Tabell 3: Påverkar partiledarnas personliga image deras popularitet? Väljarnas bedömning av partiledarnas personliga egenskaper och värderingen av partierna förklarar popularitetsvärderingen (regressionskoefficienter)

Personegenskaper	Ingvar Carlsson		Carl Bildt	
	1988	1990	1988	1990
Pålitlig	.53	.56	.75	.41
Inspirerande	.49	.45	.71	.60
Kunnig	.28	.22	.21	.12
Vet hur vanligt folk...	.21	.35	.06*	.25
Förklarad varians	.71	.72	.77	.75

Kommentar: Analysens beroende variabler är popularitetsvärderingen av Ingvar Carlsson och Carl Bildt (från -5 till +5, 11 skalsteg). Förklaringsvariablerna är fyra personbedömningar (skalsteg 1-4) och popularitetsvärderingen av socialdemokraterna respektive moderaterna (från -5 till +5, 11 skalsteg). Regressionskoefficienten märkt (*) är ej signifikant på 95-procentnivån.

Prövningen på SOM-undersökningens material bekräftar den tidigare slutsatsen - bedömningen av partiledarnas personliga egenskaper *har* en självständig effekt på popularitetsvärderingen oberoende av väljarnas inställning till partiet. Endast en av sexton regressionskoefficienter är inte signifikant på en rimlig säkerhetsnivå.

Vad mera är, resultaten är anmärkningsvärt stabila mellan de båda undersökningstillfällena. *Pålitlighet* och *inspirationsförmåga* är genomgående de personegenskaper som har störst effekt på popularitetsvärderingarna (koefficienter mellan .45 och .56 respektive .41 och .75). *Kunnighet* och *folklighet* har i samtliga fall svagare effekter (koefficienter mellan .12 och .28 respektive .06 och .35).⁸

Imageanalyser är ett vanligt redskap när amerikanska kampanjkonsulter försöker forma attraktiva politiska kandidater. Stabiliteten i de svenska undersökningarna gör det frestande att leka politisk konsult och komma med handlingsrekommendationer inför den stundande valrörelsen.

De personliga egenskaper som för närvarande tycks betala sig bäst är pålitlighet och inspirationsförmåga. Den partiledare som lyckas förbättra väljarnas bedömning av honom som inspirerande och pålitlig kan räkna med stora popularitetsvinster. Ur opinionssynpunkt är det mindre effektivt att satsa på kunnighet och folklighet. Eftersom väljarnas bedömningar av partiledarnas kunnighet och kännedom om hur vanligt folk tycker och tänker är förhållandevis svagt kopplade till popularitetsvärderingen, krävs det stora förändringar av imagen för att uppnå motsvarande popularitetsförändringar.

Som alla inser skall handlingsrekommendationerna förse med kraftiga reservationer. Det är t ex fullt tänkbart att andra personegenskaper premieras i en annan politisk situation. En annan och tyngre invändning är att image och popularitet är nära sammanlänkade begrepp. Så länge vi inte vet *vad* som gör att en partiledare uppfattas som inspirerande och pålitlig fortsätter jakten på den magiska nyckeln till popularitet.

Normativ partiledarsyn

Vid sidan av inbrott i den politiska konsultbranschen finns också seriösa inomvetenskapliga skäl till att studera bedömningarna av partiledarnas egenskaper. En av anledningarna till att den amerikanska imageforskningen fick ett uppsving under 1980-talet var att den framväxande så kallade *kognitiva psykologin* erbjöd nya teoretiska instrument.

Kognitionspsykologernas grundidé är, enkelt uttryckt, att medborgarna sorterar intrycken från den politiska världen med hjälp av färdiga *tankescheman* eller *prototyper*. Nya ställningstaganden görs i ljuset av tidigare erfarenheter av hur saker och ting hänger ihop. En presidentkandidat jämförs med en prototyp för hur presidenter bör vara beskaffade etc. Föreställningen om

färdiga tankescheman betraktas som mer verklighetsnära än exempelvis rationalistiska teorier om aktiva medborgare som inför varje beslutssituation samlar in all relevant information.⁹

Uppgiften som de kognitionspsykologiskt inspirerade imageforskarna har ställt sig är att rekonstruera väljarnas tankescheman (prototyper) rörande politikerna. I en strid ström av uppsatser har forskarna diskuterat bland annat huruvida prototyperna är stabila över tid eller om de varierar med de för tillfället aktiva politikerna. Ett annat tvisteämne handlar om i vilken utsträckning prototyperna är gemensamma för väljare med olika karakteristika (politiskt engagemang, utbildningsnivå, känsla av anhängarskap med något parti etc).¹⁰

De amerikanska undersökningarna har uteslutande baserats på statistiska analyser av väljarnas bedömningar av presidentkandidaternas faktiska egenskaper. Av någon anledning har man inte prövat den enkla idén att fråga väljarna vilka egenskaper de söker hos sina politiker.

I SOM-undersökningen 1990 togs det djärva greppet att låta väljarna uttala sig direkt i diskussionen om den gode partiledaren. Intervjupersonerna tillfrågades helt enkelt om vilka personliga egenskaper som de anser vara viktiga när det gäller att värdera partiledarna. Resultaten av denna kartläggning av väljarnas *normativa partiledarsyn* redovisas i tabell 4.

Tabell 4: Vilka egenskaper söker väljarna hos partiledarna? Andel väljare som tycker olika egenskaper är mycket viktiga när det gäller att värdera partiledarna (procent)

	Väljare							Samtliga
	v	s	c	fp	m	kds	mp	
Pålitlig	92	90	87	86	85	93	84	88
Kunnig	84	84	81	77	87	91	75	84
Vet hur vanligt...	79	79	70	70	59	67	78	71
Inspirerande	31	36	27	28	38	32	40	35

Kommentar: Resultaten bygger på en enkätfråga med följande formulering: "Allmänt sett, hur viktiga är följande egenskaper när Du bestämmer Dig för vad Du tycker om en partiledare?" Svartalternativen lyder: "Mycket viktig", "Ganska viktig", "Inte särskilt viktig" och "Inte alls viktig".

Väljarna visar sig vara tämligen överens om vilka egenskaper som är viktiga vid värderingen av partiledarna. De allra flesta (88 procent) anser att "pålitlighet" är av mycket stor betydelse. Rangordningen därefter är "kunnighet" (84 procent), "folklighet" (71 procent) och "inspirationsförmåga" (35 procent).

Skillnaden mellan partiernas väljargrupper är genomgående små. Det största och enda egentliga undantaget gäller egenskapen *folklighet*. Att partiledarna känner till hur vanligt folk tycker och tänker anses vara något mindre viktigt bland moderaternas sympatisörer än i övriga väljargrupper (59 procent jämfört med 79 procent bland exempelvis s-sympatisörer).

Kritiskt sinnade läsare har säkert redan noterat motsättningen mellan väljarnas normativa partiledarsyn och det tidigare resonemanget om eftertraktade egenskaper. Medan inspirationsförmåga sades vara en av de mest gångbara egenskaperna hamnar den längst ned på väljarnas egen rangordning. En förklaring till anomalin kan vara att inspirationsförmåga betraktas som en något dubiös egenskap utan samma självklara förankring i rationellt förnufts-tänkande som kunnighet och pålitlighet. Måhända är det svårt att att öppet ranka inspirationsförmåga som en mycket viktig partiledaregenskap.

En annan möjlig förklaring har att göra med det inbördes förhållandet mellan partiledaregenskaperna. Det kan tänkas att inspirationsförmåga befinner sig längre fram i den komplicerade orsakskedja som leder fram till en evaluering av partiledarna. Imageanalysens jämförelser mellan de olika egenskaperna bygger i så fall på orättvisa grunder då inspirationsförmågan tillskrivs en del effekter som egentligen emanerar från exempelvis kunnigheten. De motstridiga resultaten manar under alla omständigheter till fortsatta forskningsinsatser.

Det skisserade intellektuella bryderiet kan betraktas som en bonuseffekt. Huvudavsikten med att undersöka väljarnas normativa partiledarsyn var att skaffa redskap för en vetenskaplig expedition - att pröva ett av den moderna imageforskningens grundantagden. Stämmer det att väljarna tar ställning till politikerna med hjälp av färdiga prototyper för hur politiker *bör* vara beskaffade? Om väljarna verkligen tänker i sådana fasta scheman bör rimligen deras popularitetsvärderingar sorteras efter den normativa partiledarsynen; väljare som tycker att kunnighet är en mycket viktig egenskap för den gode partiledaren skall ta särskild hänsyn till sin bedömning av de olika partiledarnas kunskaper osv. Skulle vi hitta ett sådant systematiskt mönster har den schematänkande imageforskningen fått eldunderstöd. Skulle å andra sidan mönstret inte gå att urskilja har schematänkandet fått sig en knäck.

Utfallet av analysen redovisas i tabell 5. Resultaten i tabellen visar sambandet mellan bedömningen av partiledarnas egenskaper och popularitetsvärderingen bland väljare som tycker att den aktuella egenskapen är mycket viktig respektive mindre viktig. Resonemanget kan uttryckas mindre inlindat. Om de schematänkande imageforskarna har rätt så skall koefficienterna vara större i kolumnerna till vänster än i kolumnerna till höger.

Tabell 5: Spelar väljarnas normativa partiledarsyn någon roll för värderingen av enskilda partiledare? Sambandet mellan väljarnas bedömning av partiledarnas personliga egenskaper och popularitetsvärderingen efter normativ uppfattning om egenskapernas viktighet (Pearson's r)

	Ingvar Carlsson		Carl Bildt	
	mycket viktig	mindre viktig	mycket viktig	mindre viktig
Personegenskaper				
Pålitlig	.68	.59	.64	.54
Kunnig	.60	.35	.52	.41
Vet hur vanligt folk...	.62	.46	.61	.35
Inspirerande	.68	.56	.66	.61

Kommentar: Ett exempel klagör hur tabellen skall läsas. Bland väljare som tycker att pålitlighet är en mycket viktig partiledaregenskap är sambandet mellan bedömningen av Ingvar Carlssons pålitlighet och popularitetsvärderingen av Carlsson .68. Bland väljare som *inte* tycker att pålitlighet är en mycket viktig egenskap är motsvarande samband .59.

Tillskyndarna av schemaorienterad imageforskning får ett lugnande besked av analyserna. I samtliga åtta fall (fyra egenskaper och två partiledare) har resultaten det förväntade mönstret med starkare samband bland väljare som tycker att den aktuella egenskapen är mycket viktig. Väljarnas normativa partiledarsyn tycks alltså vara en sorterande faktor vid ställningstagandet till partiledarna.

Resultaten illustrerar hur svårt det är för partiledarna att systematiskt bygga upp sin popularitet. Väljarna efterfrågar olika egenskaper och tar ställning till hur väl partiledarna uppfyller just den egna favoritegenskapen. Att inför valrörelsen 1991 skriva ut ett framgångsrecept ter sig lika utsiktlöst som någonsin tidigare. Den gode partiledaren saknar fortfarande signalement.

Noter:

¹ I SOM-undersökningarna används en skalmätningsteknik hämtad från de statsvetenskapliga väljarstudierna. Intervjupersonerna ombeds placera partiledarna och även partierna på en skala från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt) med en nollpunkt som representerar en neutral inställning (varken gillar eller ogillar). För ett resonemang om skillnaden mellan Sifo:s teknik att mäta popularitet utifrån väljarnas värdering av en egenskap hos partiledarna och SOM-undersökningens (valforskningens) mer sammanvägande skalmätningar, se t ex Esaiasson (1989). Partiledarnas popularitetshistoria under efterkrigstiden tecknas i Esaiasson (1985:23-79).

² Mellan 1988 och 1990 sjönk partiledarnas genomsnittliga popularitetspoäng på SOM-undersökningens gillar-ogillarskala från +0.3 till 0.0 inom valmanskåren som helhet och från +3.4 till +2.5 bland partiledarnas egna väljare. Att det rör sig om ett trendbrott understryks av att den genomsnittliga popularitetsnivån varit stabil sedan skalmätningstekniken introducerades i valundersökningen 1979. Stabiliteten varade alltså över fyra riksdagsval 1979-1988 och tre SOM-undersökningar 1986-1988 (jfr Esaiasson 1990). Den populäraste partiledaren registrerade i SOM 1988 en genomsnittlig popularitetspoäng på +1.3 i valmanskåren som helhet och +4.2 inom det egna partiet. Motsvarande siffror 1990 var +0.4 respektive +3.2. Även i Sifo:s förtroendemätningar märktes en nivå-sänkning under hösten 1989 (partiledarnas genomsnittliga förtroendenivå sjönk från 26.5 procent till 19.5 procent mellan perioderna november 85-augusti 89 och november 89-mars 91). Att ledarna för utanförstående småpartier för närvarande har en konkurrensfördel bekräftas av att Alf Svensson ryckt fram som den mest förtroendeingivande partiledaren i Sifo:s mätningar våren 1991.

³ Kds-ledarens frammarsch i Sifo:s förtroendemätningar inföll under början av 1991 och har inte registrerats i SOM-undersökningen 1990. Mellan augusti 1990 och mars 1991 ökade andelen Sifo-intervjuade med stort förtroende för Alf Svensson från 17 till 28 procent.

⁴ Carl Bildts stärkta opinionsställning blir tydligare om vi granskar partiledarnas *relativa* popularitet (andelen väljare som ger högst poäng åt respektive partiledare oberoende av nivån på betygsättningen). Andelen väljare som gav respektive partiledare sin delade eller odelade förstapreferens var som följer 1990: Lars Werner (40 procent), Carl Bildt (37 procent), Ingvar Carlsson (34 procent), Bengt Westerberg (31 procent), Alf Svensson (25 procent) och Olof Johansson (24 procent).

⁵ Ett statistiskt mått på graden av kontrovers kring partiledarna är standardavvikelsen, dvs den genomsnittliga avvikelser från medeltalet (ju högre standardavvikelse, desto större oenighet om hur den aktuella partiledaren skall värderas). Standardavvikelsen för partiledarnas popularitetsmedeltal i SOM90 är som följer: Carl Bildt (3.3), Ingvar Carlsson (2.9), Alf Svensson (2.6), Lars Werner (2.6), Bengt Westerberg (2.3) och Olof Johansson (2.2).

⁶ Se Kinder (1986), Miller, Wattenberg and Malanchuk (1986), samt Miller (1990).

⁷ Under de fyra sista veckorna av valrörelsen sjönk balansmättet ifråga om inspirationsförmåga från -12 till -26. Väljarnas bedömning av Ingvar Carlssons övriga egenskaper förblev stabila under valrörelsen (Esaiasson 1990).

⁸ Observera dock att egenskapen folklighet har starkare effekt 1990 än 1988 (koefficienten har ökat från .21 till .35 för Ingvar Carlsson och från .06 till .25 för Carl Bildt.)

⁹ Den av Richard Lau och David Sears redigerade boken *Political Cognition* (1986) är en god introduktion till forskningsansatsen.

¹⁰ Se Kinder och Fiske (1986) och där anförd litteratur.

Referenser:

- Esaiasson, P. (1985): Partiledarna inför väljarna. Partiledarnas popularitet och betydelse för valresultatet. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionens rapportserie 1985:4.
- Esaiasson, P. (1989): "Partiledarna sitter säkert". I Holmberg, S. och Weibull, L. *Åttiotal. Svensk opinion i empirisk belysning*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för Masskommunikation (SOM-rapport 4).
- Esaiasson, P. (1990): "Folket tycker om partiledarna". I Gilljam, M. och Holmberg, S. *Rött Blått Grönt*. Stockholm: Bonniers.
- Kinder, D.R. (1986): "Presidential Character Revisited". I Lau, R.R. and Sears, D.O. (eds): *Political Cognition*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Publishers.
- Kinder, D.R. and Fiske, S.T. (1986): "Presidents in the Public Mind". I Herman, M.G. (ed.): *Political Psychology*. London: Jossey-Bass Publishers.
- Lau, R.R. and Sears, D.O. (eds) (1986): *Political Cognition*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Publishers.
- Miller, A.H. (1990): "Public Judgement of Senate and House Candidates". *Legislative Studies Quarterly* 15:525-42.
- Miller, A.H., Wattenberg, M.P. and Malanchuk, O. (1986): "Schematic Assessment of Presidential Candidates". *American Political Science Review* 80:521-50.

VÄLJARNAS VIKTIGASTE FRÅGOR 1968-1990

Martin Bennulf

Det råder politisk turbulens i Sverige. Sifo:s april-mätning och Temo:s maj-mätning tyder på att ny demokrati och kristdemokratiska samhällspartiet kan bli nya riksdagspartier. Miljöpartiet lever farligt. Socialdemokraterna verkar gå mot ett rekorddåligt val.

Vilka politiska sakfrågor som är mest uppmärksammade inför ett riksdagsval är betydelsefullt. Men i vad mån väljaren kommer att påverkas av den politiska debattens sammansättning är avhängigt av flera faktorer. En av de viktigaste är *hur viktiga* frågorna upplevs vara. Mycket förenklat kan man hävda: Ju viktigare en fråga upplevs desto större chans att den kan leda till ett förändrat röstningsbeteende.

I samband med valet 1988 illustrerades betydelsen av sakfrågor för partibyten mycket tydligt. Miljöfrågan dominerade valdebatten. Många väljare uppfattade miljön som en viktig fråga. Ett stort antal av dessa väljare förfäktade dessutom "gröna" åsikter. Och dessa faktorer - miljöfrågans viktighet och "gröna" åsikter - var huvudskälet till att miljöpartiet lyckades ta sig in i riksdagen (Bennulf 1990).

Frågan är vilka frågor som kommer att dominera 1991 års valdebatt? Men att spå om framtiden är mycket svårt. De samhällsforskare som ägnar sig åt förutsägelser brukar inte vara särskilt framgångsrika. I detta kapitel skall en alternativ strategi användas - att blicka bakåt i tiden. Historien lär oss ofta

något om nuet. Frågan gäller hur agendan - den politiska dagordningen - bland väljarna har utvecklats över tid?

Analysen av agendans utveckling kräver data om vilka frågor väljarna har upplevt som viktiga frågor vid olika tidpunkter. I statsvetenskapliga institutionens valundersökningar har olika öppna intervjufrågor ställts med avsikt att mäta vilka sakfrågor som varit viktiga vid varje val sedan 1968. Frågan har ställts på ett tidigt stadium i intervjun för att intervjupersonen inte skall påverkas av vilka områden som har tagits upp i bundna intervjufrågor.¹ Mätserien från valundersökningarna kan nu kompletteras med data från mellanvalsperioderna. Med start i SOM-87 ställs årligen en öppen intervjufråga om vilka "samhällsfrågor" som anses vara viktiga.

Vi har alltså möjlighet att studera väljaragendans skiftningar val för val från och med 1968. I och med valet 1988 kan vi även studera agendans skiftningar under mellanvalsperioden (hösten 1989 och hösten 1990). För 1990 kommer dessutom beskrivningen av väljaragendan att kompletteras med en analys av vilka samhällsfrågor som olika grupper av människor tycker är viktiga. Vilka samhällsfrågor tycker de olika politiska partiernas sympatisörer är viktigast? Och vilka frågor är viktigast för den allt större gruppen av människor som är osäkra på eller vägrar uppge partisynpati? Vi kommer också att studera hur viktiga olika frågor är i grupper med olika politiskt intresse, olikartat förtroende för riksdagen, män och kvinnor samt i olika åldersgrupper. Men innan vi tar oss an verket måste en fråga av metodologisk art behandlas. Kan resultaten från valundersökningarna (besöksintervjuer) och SOM-undersökningarna (postenkäter) jämföras? Intervjufrågorna är dessutom formulerade på något olika sätt. Att en ny frågeformulering används sedan 1976 komplicerar läget ytterligare. I valundersökningarna 1968-1973 gällde intervjufrågan "viktiga frågor för partierna att arbeta för de närmaste åren", från och med 1976 gällde intervjufrågan "viktiga frågor för partivalet" och i SOM-undersökningarna frågas om "viktiga samhällsfrågor" (de exakta frågeformuleringarna återfinns i kommentaren under tabell 1).

För att åstadkomma jämförbara resultat har intervjupersonernas svar på de öppna frågorna delats in i tolv grova kategorier.² Tanken är att resultaten inte skall bli så känsliga för formuleringen av intervjufrågorna på denna mer övergripande nivå. Två tester visar att de olika intervjufrågorna i hög grad är jämförbara när det gäller att analysera uppmärksamhet för olika sakfrågor - en inom ramen för 1985 års valundersökning och en 1988 då både en valundersökning och en SOM-undersökning genomfördes.

I 1985 års valundersökning ställdes intervjufrågan om viktiga valfrågor just före en intervjufråga om viktiga framtidsfrågor (den fråga som användes 1968-1973). Intervjufrågorna mäter inte samma fenomen. De ger delvis olika resultat när det gäller hur stor andel av intervjupersonerna som nämner ett område. Den genomsnittliga korrelationen mellan att ha nämnt ett sakområde på den ena frågan och den andra är $r=0.33$ för dikotoma variabler; området nämnt eller ej. Men när det gäller *rangordningen* av sakfrågor (vilken sakfråga som får högst andel omnämnande etc) är likheten slående (rangkorrelationen $Rho=0.88$) vilket rättfärdigar jämförelser över tid trots de olikartade frågeteknikerna.

I SOM-undersökningen 1987 introducerades en tredje frågeteknik. Frågan är om SOM-mätningarna kan placeras in i samma tidsserie som valundersökningarna? En test visar att så är fallet. År 1988 genomfördes valundersökningen i samband med valet och SOM-undersökningen under hösten. Rangordningen av sakfrågor för de två undersökningarna, på den övergripande nivån, är snarlika ($Rho=0.75$). Nivåskattningarna (andelen omnämnande) skiljer sig dock åt mellan undersökningarna.

I tabell 1 presenteras väljaragendans utveckling 1968-1990. De tre mest uppmärksammade frågeområdena varje år har ringats in.

Klassiska vänster-högerfrågor har uppfattats som de viktigaste sakfrågorna av väljarkåren i samband med valen. I 1968 års val var det bostadsfrågor, välfärd och ekonomi/sysselsättning som nämdes mest. Uppmärksamheten för bostadsfrågorna har därefter minskat utan att helt försvinna från dagordningen. Ekonomin/sysselsättningen och välfärden/omsorgen har däremot behållit sina positioner som dominerande frågor i svensk politik. Av tabell 1 framgår också att både ekonomin och välfärden hade en nedgång 1976-1982, men vid 1985 års val hade de återkommit som viktiga frågor på väljarnas agenda. Men ekonomi/sysselsättning uppfattades ånyo som mindre viktig i samband med "miljövalet" 1988.

Vid 1976 och 1979 års val dominerade energi/kärnkrafts-frågorna, medan löntagarfondsfrågan var den mest uppmärksammade frågan i samband med 1982 års val. Både löntagarfondsfrågan och energi/kärnkrafts-frågorna har sedan dess sjunkit på väljarnas agenda. De frågor som behållt greppet är traditionella vänster-högerfrågor om välfärd/omsorg, skatter och ekonomi/sysselsättning.

Tabell 1: Väljarnas viktigaste valfrågor 1968-1988 och de viktigaste samhällsfrågorna 1987-1990. Andel partiväljare eller partisympatisörer som på en öppen fråga nämner respektive frågeområde.

Sakfråga	Valundersökningar								SOM-undersökningar			
	1968	1970	1973	1976	1979	1982	1985	1988	1987	1988	1989	1990
Ekonomi/sysselsättning	41	38	33	15	24	31	34	13	23	16	11	39
Skatter	20	18	22	16	16	7	21	19	7	12	15	13
Välfärd/omsorg	41	41	36	27	15	18	36	32	36	34	40	40
Löntagarfonder	0	0	0	9	4	33	12	1	1	0	0	0
Utbildning	4	5	*	3	6	3	3	3	13	9	11	10
Bostadsfrågor	43	16	6	1	5	2	2	4	3	7	6	5
Energi/kärnkraft	0	0	0	39*	26	3	1	3	7	7	9	12
Miljövärd	4	13	9	6	6	7	22	46	54	64	47	33
Utrikes/internationellt/ försvar	11	11	3	1	1	2	7	5	10	14	6	13
Jordbruk/regionalpolitik	11	18	11	3	1	1	2	1	2	3	2	1
Religion/moral/ lag och ordning	5	9	10	5	3	2	2	2	28	22	44	17
Invandrare/flyktingar	1	1	0	0	0	0	1	2	7	8	10	13

Kommentar: Resultaten för perioden 1968-1988 är hämtade ifrån statsvetenskapliga institutionens valundersökningar. Det har rört sig om besöksintervjuer. Intervjuerna har genomförts av SCB förutom 1976 då siffrorna är hämtade ifrån specialundersökningen "Väljarna och kärnkraften" (genomförd av Sören Holmberg, Jörgen Westerståhl och Karl Branzén i samarbete med Sifo). Endast personer som har röstat och uppgivet vilket parti de röstat på har tagits med i analyserna. Detta ger en procentbas varierande ifrån 1135 till 2639 personer. År 1968-1973 rörde intervjufrågan: "När det gäller politiken här i landet finns det ju många åsikter om vilka nya saker som bör införas och vad som behöver förändras. Vad anser Ni *personligen* att partierna och regering och riksdag skall genomföra eller arbeta för under de närmaste åren?". I valundersökningarna 1976-1988 löd frågan: "Om du tänker på valet i år. Är det någon eller några frågor som är viktiga för Dig när det gäller vilket parti Du tänker rösta på vid riksdagsvalet den september?". Asterisk (*) betyder för utbildning att uppgift saknas, det fanns ingen utbildningskod 1973, och för energi/kärnkraft att denna siffra kan vara en överskattning (om vi istället räknar med alla svar som procentbas framgår att 1976 och 1979 års siffror bör vara lika stora för energi/kärnkraft; jfr Holmberg, 1981, s. 65-67). I SOM-undersökningarna utgör procentbasen 1376-1482 personer som uppgivit partisynpat. Frågan löd: "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker Du är viktigast i Sverige idag? Ange högst tre frågor/samhällsproblem". De tre viktigaste områdena för varje år har markerats med fet stil.

Jordbruks- och regionalpolitiska frågor uppmärksammades mest 1970, men har sedan dess varit ett av väljarna ganska litet uppmärksammat område. När det gäller frågorna om utrikespolitik, internationella förhållanden och försvaret har uppmärksamheten för dessa frågor sjunkit sedan 1968 och 1970. I och med 1985 års val kan vi dock skönja en tendens till ökad uppmärksamhet för det utrikespolitiska frågeområdet. Frågor om religion, moral samt lag och ordning nämndes av en större andel väljare i samband med valet 1970 och 1973 än dessa frågor gjort sedan dess. När det gäller frågor om invandrare och flyktingar har dessa aldrig upplevts som stora valfrågor bland väljarna (störst andel omnämmande 1988 med 2 procent).

För att kunna studera utvecklingen av väljaragendan efter valet 1988 vänder vi blickarna mot siffrorna under rubriken SOM-undersökningar i tabell 1. Det sakområde som ökat mest i andel omnämmande är ekonomi/sysselsättning. År 1990 har andelen omnämmanden för ekonomi/sysselsättning mer än fördubblats om vi jämför med valet 1988. Frågorna om välfärd/omsorg återfinns oförändrat på en hög nivå 1990. Skattefrågor är ett annat betydelsefullt frågeområde som varken minskat eller ökat när det gäller andelen omnämmanden.

Sakområden med oförändrad och relativt låg uppmärksamhet på väljaragendan är utbildningspolitik, bostadsfrågor, utrikespolitiska frågor och jordbruk/regionalpolitik. Frågorna om energi/kärnkraft och invandrare/flyktingar nämns i något högre grad 1990 än 1988.

”Miljövalet” 1988 var unikt i och med miljöfrågans kraftiga dominans. Men sedan dess sjunker uppmärksamheten för miljön. Och det är ingen liten förändring. Trots en fortsatt hög andel omnämmanden har uppmärksamheten för miljöfrågorna i det närmaste *halverats*.

När det gäller SOM-undersökningarna finns det ett resultat som vid en hastig blick är förvånsvärt. Det är andelen svar för religion/moral/lag och ordning 1989 (hela 44 procent). Den stora andelen för denna kategori detta år kan nästan helt hänföras till lag och ordning (se tabell 2). Och detta hänger ihop med den våldsdebatt som ”rasade” i massmedia under hösten. Debatten var som mest omfattande i slutet av oktober och början november. TV-nyheterna hade nästan dagligen minst ett reportage med våldsanknytning. Den 4 november t ex handlade hela fyra av Rapports inlägg om våld. Ett av dem tog upp en Sifo-mätning, och i den konstaterades att sju av tio svenskar ansåg att föräldrarna var ansvariga för det ökade ungdomsvåldet. Den höga siffran för lag och ordning 1989 är ett klart och tydligt exempel på en massmedieffekt.³

När debatten minskar i medierna så minskar också andelen svarspersoner som nämner lag och ordning (48 procent under de första veckorna jämfört med 23 procent mot slutet av undersökningsperioden i SOM-studien 1989). Men trots detta kan vi konstatera att frågorna om religion/moral samt lag och ordning återfinns på en hög nivå i SOM:s mätningar. Andelen personer som nämnde detta område 1990 är dock den lägsta i den fyraåriga mätserien. I valundersökningen 1988 var andelen omnämnanden mycket lägre än för SOM 1988 (2 procent jämfört med 22 procent). Frågor om religion, moral och lag och ordning har hittills uppfattats som viktiga *samhällsfrågor* utan att för den skull vara viktiga valfrågor.

Vid jämförelserna över tid har grova kategorier använts. När det gäller nutid (SOM-undersökningarna) finns det ingen anledning att gå så försiktigt tillväga. Därför presenteras i tabell 2 resultaten för åren 1987-1990 uppdelade på 21 mer detaljerade kategorier. Siffrorna står återigen för andel svarspersoner som nämnt respektive "samhällsfråga" på den öppna intervjufrågan. Men en skillnad gentemot tabell 1 har införts. Procentbasen i tabell 2 är alla personer som besvarat enkäten, medan tabell 1 endast innehåller personer som uppgivit partisympati. Därför skiljer sig t ex resultatet för miljöfrågan något åt mellan tabellerna.

Vi kan konstatera att väljaragendan inte har förändrats i någon mer omfattande utsträckning under åren 1987-1990. Det mest intressanta resultatet i tabell 2 är den stora likheten i hur sakfrågorna rangordnas ($Rho=0.87$ för jämförelse mellan SOM-87 och SOM-88; $Rho=0.85$, SOM-88 och SOM-89; $Rho=0.79$, SOM-89 och SOM-90). Även 1987 och 1990 års rangordningar är relativt lika ($Rho=0.66$).

De viktigaste väljarfrågorna hösten 1990 var Sveriges ekonomi, följt av miljöfrågorna, sjukvården, pensioner/äldrevård och skattefrågor. Därefter följde invandrar/flyktingfrågor, frågor om lag och ordning, energi- och kärnkraftsfrågor samt frågor om utbildning och kultur. Vi kan konstatera att uppgången för ekonomi/sysselsättning, som konstaterades i tabell 1, huvudsakligen härrör sig från en ökad uppmärksamhet för Sveriges ekonomi och inte för frågor om sysselsättningen. EG-frågan ligger fortfarande på en relativt låg uppmärksamhetsnivå, men uppmärksamheten för EG-frågan har ökat 1990. Vi noterar även en kraftig nedgång för frågor kring alkohol och narkotika 1990.

Det finns naturligtvis fler intressanta resultat i tabell 2. Men jag vänder mig istället till en annan betydelsefull frågeställning. Vilka skillnader finns mellan

Tabell 2. Medborgarnas viktigaste samhällsfrågor 1987-1990. Andel svarspersoner som på en öppen fråga nämner respektive frågeområde. (procent)

Sakfråga	1987	1988	1989	1990
Sveriges ekonomi	9	10	9	34
Miljö	53	62	46	32
Sjukvård	24	22	23	24
Invandrare/flyktingar	7	8	11	14
Skatter	6	9	14	13
Pensioner/äldrevård	9	10	16	13
Lag och ordning	20	13	38	11
Energi/kärnkraft	7	6	8	11
Utbildning/kultur	12	9	11	10
Familjepolitik/barnomsorg	6	9	8	8
Sysselsättning	15	7	2	8
EG	0	3	3	7
Utrikes/internationellt/försvar	10	11	3	6
Socialpolitik	3	5	3	6
Alkohol/narkotika	10	11	14	5
Bostadsfrågor	6	7	6	5
Offentlig sektor/privatiseringar	1	2	2	4
Kommunikationer	1	1	1	2
Rättssamhället	1	3	1	2
Jordbruk/regionalpolitik	2	2	2	1
Religion/moral	1	1	2	1

Kommentar: Resultaten är hämtade från SOM-undersökningarna. Intervjufrågan återfinns under tabell 1. Samtliga personer som besvarat enkäten utgör procentbas. Det innebär 1673 personer år 1987, 1643 år 1988, 1578 år 1989 och 1582 år 1990.

olika gruppers uppfattning av de viktigaste samhällsfrågorna? I tabell 3 återges resultaten för frågeområdena hösten 1990 uppdelat efter kön, ålder, politiskt intresse och förtroende för riksdagen, och i tabell 4 återfinns motsvarande siffror uppdelat efter partisympati.

När det gäller män och kvinnor och olika åldersgrupper (se tabell 3) är uppmärksamheten för olika sakfrågor på det hela taget lika stor. Men vissa intressanta skillnader finns. Till frågor som särskilt uppmärksammas av kvinnor hör "mjuka" frågor som pensioner/äldrevård, sjukvård, familjepolitik/barnomsorg och miljön. Medan frågor som Sveriges ekonomi, EG och energi/kärnkraft uppmärksammas mest av män. Till de unga människornas mest omnämnda frågor hör ekonomi, miljö och invandrare/flyktingar. Bland medelålders personer nämns oftare sysselsättningsfrågan än i andra åldersgrupper. Och bland de äldsta nämns pensioner/äldrevård, sjukvård samt lag och ordning i större uträkning än i andra åldersgrupper.

Tabell 3. Medborgarnas viktigaste samhällsfrågor 1990 efter kön, ålder, politiskt intresse och förtroende för riksdagen. Andel svars-personer i olika grupper som nämner respektive frågeområde.

Sakfråga	Kön		Ålder			Politiskt intresse		Förtroende för riksd.	
	Män	Kvinnor	15-30	31-60	61-75	Högt	Lågt	Starkt	Lågt
Sveriges ekonomi	38	30	40	35	25	39	29	35	35
Miljö	30	34	39	31	25	33	30	34	28
Sjukvård	20	28	15	22	41	25	23	25	23
Invandrare/flyktingar	14	14	22	12	7	14	14	11	17
Skatter	13	13	18	12	8	12	13	11	15
Pensioner/äldreomsorg	9	18	3	11	31	13	13	13	13
Lag och ordning	10	13	9	11	17	10	13	13	12
Energi/kärnkraft	13	7	8	12	11	14	7	9	10
Utbildning/kultur	9	11	7	11	12	12	8	8	9
Familjepolitik/ barnomsorg	5	12	11	8	6	7	9	9	8
Sysselsättning	8	8	5	10	6	7	8	9	8
EG	9	5	10	7	5	11	3	7	7
Utrikes/internationellt/ försvar	7	4	9	4	4	7	4	5	6
Socialpolitik	7	6	6	7	6	8	4	9	7
Alkohol/narkotika	4	7	4	6	6	4	7	6	4
Bostadsfrågor	5	6	5	5	5	6	5	4	5
Offentlig sektor/ privatiseringar	5	3	2	6	4	5	3	3	5
Kommunikationer	3	1	1	2	3	2	1	2	2
Rättssamhället	2	1	1	1	2	1	1	2	1
Jordbruk/regionalpolitik	2	1	1	1	2	2	1	2	1
Religion/moral	1	1	1	1	2	2	1	2	1

Kommentar: Analysen bygger på data från SOM 1990. Se även kommentaren under tabell 2. För politiskt intresse har "mycket intresserad" och "ganska intresserad" slagits ihop till högt, och "inte särskilt intresserad" och "inte alls intresserad" slagits ihop till lågt. När det gäller förtroende för riksdagen räknas "mycket stort" och "ganska stort" som starkt, och "ganska litet" och "mycket litet" som svagt.

Om vi ser till de politiskt ointresserade är huvudintrycket att de uppfattar viktiga sakfrågor på samma sätt som de politiskt intresserade. Men när det gäller fem sakfrågor (av 21) anger en större andel av de politiskt ointresserade frågan som ett viktigt samhällsproblem. Det rör skatterna, alkohol/narkotika, familjepolitik/barnomsorg, lag och ordning och sysselsättning.

När det gäller förtroende för riksdagens sätt att sköta sitt arbete (ett mått på politikermissstro) erhåller vi ett liknande resultat.⁴ Människor med eller utan förtroende för politiker uppfattar olika sakfrågor som viktiga i lika hög grad. Men några frågor nämns av en större andel politikermissstroende. Det gäller

Tabell 4. Medborgarnas viktigaste samhällsfrågor 1990 efter parti-sympati. Andel svarspersoner med olika partisympatier som nämner respektive frågeområde. (procent)

Sakfråga	Partisympati							saknas
	v	s	c	fp	m	kds	mp	
Sveriges ekonomi	32	32	34	40	44	25	23	23
Miljö	43	30	45	34	24	34	59	25
Sjukvård	25	28	16	23	24	31	19	19
Invandrare/flyktingar	11	11	8	18	16	7	14	17
Skatter	9	18	15	12	18	11	17	10
Pensioner/äldreomsorg	13	19	8	9	11	25	10	11
Lag och ordning	9	12	10	12	11	20	14	9
Energi/kärnkraft	15	9	9	12	13	8	19	5
Utbildning/kultur	13	7	8	13	12	20	9	6
Familjepolitik/barnomsorg	15	9	8	7	6	13	6	7
Sysselsättning	7	11	9	6	5	7	4	9
EG	3	4	5	12	14	4	1	3
Utrikes/internationellt/försvar	6	5	4	6	8	3	9	4
Socialpolitik	9	7	5	5	6	6	3	8
Alkohol/narkotika	7	5	8	6	3	8	7	6
Bostadsfrågor	8	6	3	2	6	0	9	6
Offentlig sektor/privatiseringar	0	3	1	9	6	3	0	3
Kommunikationer	1	1	0	2	2	4	0	2
Rättssamhället	2	1	0	1	2	6	1	0
Jordbruk/regionalpolitik	1	2	6	0	1	1	0	1
Religion/moral	2	1	2	1	1	11	0	0

Kommentar: För respektive sakfråga har siffran för den grupp som uppvisar den högsta noteringen ringats in. Se även kommentaren under tabell 3.

skatterna, offentlig sektor/privatiseringar, utbildning/kultur, bostadspolitik samt frågor om invandrare och flyktingar.

Större skillnader återfinns mellan de olika partiernas sympatisörer (se tabell 4). Socialpolitik och familjepolitik fick högst andel omnämnande av vänsterpartiets sympatisörer. Socialdemokraternas sympatisörer anger skatter, sjukvård och sysselsättning oftare än andra väljargrupper.

Bland de borgerliga partiernas sympatisörer nämns andra frågor i störst utsträckning. Centerpartiets sympatisörer nämner alkohol/narkotika samt jordbruk/regionalpolitik i högre grad än andra människor. Frågor om offentlig sektor/privatiseringar och invandrare/flyktingar anges i störst utsträckning av folkpartiets sympatisörer. När det gäller moderaternas sympatisörer är det frågorna om Sveriges ekonomi, skatter och EG som nämns oftare än i andra grupper.

Kristdemokratiska samhällspartiets sympatisörer anger flest sakfrågor i högre grad än andra grupper. Det är frågorna om pensioner/äldrevård, alkohol/narkotika, utbildning/kultur, kommunikationer, lag och ordning samt religion/moral. *Miljöpartiets* sympatisörer anger fyra frågor i högre grad än andra grupper. Det gäller frågorna om bostadspolitik, miljö, utrikespolitik/internationellt/försvar samt energi och kärnkraft.

Det finns en stor grupp människor som är osäkra på partivalet. Om vi låter denna grupp representeras av de personer vilka hösten 1990 inte uppgivet partisympati kan vi fråga oss: Vilka är *de osäkra väljarnas* viktigaste sakfrågor? Samtliga sakfrågor nämns av minst ett partis sympatisörer i större utsträckning än bland osäkra (se tabell 4). Man kan säga att det inte finns någon fråga som utmärks som de osäkra väljarnas viktigaste samhällsfråga. Om vi jämför med resultaten för samtliga intervjupersoner (se tabell 3) slås man främst av likheterna. Det är endast fyra sakfrågor, nämligen socialpolitik, bostadsfrågor, sysselsättning och invandrare/flyktingar som nämns i större utsträckning av osäkra väljare än av samtliga intervjupersoner. Det rör sig emellertid om mycket små skillnader.

Att göra en prognos om vilka frågor som kommer att bli väljarnas viktigaste valfrågor 1991 är naturligtvis mycket vanskligt. Men materialet som presenterats i detta kapitel kan ändå ge oss en fingervisning. Uppmärksamheten för Sveriges ekonomi, miljö och sjukvård var klart högre än för andra frågor hösten 1990. Dessa frågor har en potential att bli viktiga valfrågor 1991. Om vi istället ser till förändring av uppmärksamheten ändras bilden. Uppmärksamheten för miljö, alkohol/narkotika och lag och ordning minskar. Att miljö skulle bli en viktig valfråga förefaller mindre troligt. Men bilden av ekonomin som en viktig valfråga stärks. Uppmärksamheten för ekonomin har ökat kraftigt. Ökad uppmärksamhet noteras även för frågor om invandrare/flyktingar, skatter, pensioner/äldrevård, energi/kärnkraft och EG.

Inför 1991 års val förefaller frågor om Sveriges ekonomi att bli de frågor som väljarna lägger störst vikt vid.

Noter:

¹ Intervjufrågan introducerades egentligen i 1964 års valundersökning, men resultaten från detta år är mycket osäkra. Problemet är att intervjufrågan då ställdes först efter en serie intervjufrågor om sakfrågor. Vad som frågats om i dessa intervjufrågor har med stor sannolikhet påverkat intervjupersonerna, och svaren används därför inte i de kommande analyserna (Jfr Holmberg & Esaiasson 1988, s. 219).

² Jämförelserna kompliceras ytterligare av att olikartade kodscheman har använts vid olika undersökningstillfällen. Att detta är fallet är i och för sig naturligt. Vad människor nämner som viktigt i politiken har förändrats. Men genom att använda 12 grova kategorier har ämnesområden som är jämförbara över tid kunnat identifieras.

³ Om massmedieeffekter se Asp 1986, s. 30-59. Att uppmärksamheten för lag och ordning verkligen sammanföll med en ökad uppmärksamhet i massmedierna har jag med hjälp av Per Hedberg kunnat konstatera i Rappports nyhetssändningar.

⁴ Om förtroende för riksdagen och andra samhällsinstitutioner se Maria Elliots kapitel i denna bok.

Litteratur:

Asp, Kent 1986 *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning* Stockholm: Akademi-litteratur.

Bennulf, Martin 1990 *Grönt ljus. Väljarna och miljöpartiets valframgång 1988* Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Holmberg, Sören 1981 *Svenska väljare* Stockholm: LiberFörlag.

Holmberg, Sören & Esaiasson, Peter 1988 *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige* Stockholm: Bonniers.

DEN OFFENTLIGA SEKTORN IFRÅGASATT

Lennart Nilsson

Utveckling och debatt

Efter en lång period av obruten expansion sedan andra världskriget nådde de offentliga utgifterna i relation till bruttonationalprodukten sitt högsta värde, 67 procent, 1983. Fem år senare hade det sjunkit till 60 procent (figur 1).

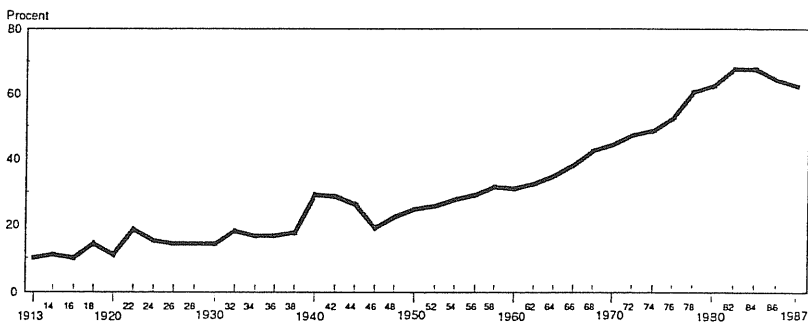
Förklaringen till nedgången är inte att de offentliga utgifterna minskat utan att tillväxten av den offentliga sektorn varit långsammare än den allmänna ekonomiska utvecklingen. Fortfarande svarar de totala offentliga utgifterna i Sverige för en större andel av BNP än i något annat OECD-land.

Under perioden 1960-1985 tredubblades antalet anställda inom den offentliga sektorn. De statligt anställda minskade dock under hela 1980-talet, och inom kommunerna och landstingen där expansionen tidigare varit snabbast, noterades en nedgång fr o m 1986. Andelen sysselsatta i offentlig tjänst, som är ett mått på omfattningen av den verksamhet som bedrivs av staten, landstingen och kommunerna, uppgick 1987 till en knapp tredjedel av de förvärvsarbetande. (Offentliga sektorn, Utveckling och nuläge. SCB, 1990.)

Partiernas positioner i debatten om den offentliga sektorn har långsiktigt förskjutits. På 1960-talet intog dåvarande högerpartiet den mest restriktiva ståndpunkten bland de etablerade partierna genom att föreslå att öknings takten skulle minska. Sedan slutet av åttiotalet är den mest expansiva stånd-

punkten att den nuvarande offentliga sektorn bör bibehållas. Partierna har hela tiden intagit sina traditionella inbördes positioner på vänster-högerskalan, men var på skalan striden stått har förflyttats.

Figur 1: De offentliga utgifternas andel av den totala produktionen (BNP) 1913-1987 (procent).

Källa: Höök SCB, Nationalräkenskaperna. Offentliga sektorn, Utveckling och nuläge. SCB, 1990.

Grundläggande för denna utveckling är den offentliga sektorns snabba expansion, som förändrat utgångspunkten för debatten. Av betydelse torde också ha varit impulser från de anglosachsiska länderna, där Margaret Thatcher och Ronald Reagan visat att det kan vara politiskt gångbart att driva krav på avreglering och privatisering även i länder med en väsentligt mindre offentlig sektor än i Sverige. Under senare år kan även utvecklingen i Östeuropa ha spelat in.

Debatten under 1980-talet utmärks bl a av en omprövning inom socialdemokratin. Med regeringen Palme 1982 inrättades civildepartementet, med uppdrag att åstadkomma en förnyelse av den offentliga sektorn. Den opinionsbildning som statsrådet Bo Holmberg drog igång, avsatte emellertid få konkreta resultat. (Mellbourn 1986 och Strömberg 1990.) Debatten om den offentliga sektorn inom socialdemokratin har fortsatt och vidgats under 1980-talet, vilket Kjell-Olof Feldts bok "Alla dessa dagar" bär vittnesbörd om. (Feldt 1991.)

Varje sittande regering måste ta ställning till den offentliga sektorns storlek - inte i sin helhet vid ett tillfälle, men genom att konkreta förslag om statens utgifter och inkomster får konsekvenser för den offentliga sektorns gränser. Eftersom offentliga program också innebär uppoffringar genom att finansieringen i stor utsträckning sker skattevägen, måste regeringen fortlöpande skapa stöd, inte bara hos dem som är direkt berörda av en viss åtgärd, utan även hos en bredare allmänhet. Detta stöd innebär för det mesta inte en aktiv opinion för, utan vanligen ett passivt samtycke eller en acceptans av de vidtagna åtgärderna. Utan detta stöd saknar en regering på lång sikt möjlighet att genomföra sin politik. Politisk legitimitet förutsätter både att åtgärderna i vid mening är effektiva och att väljarna ger sitt samtycke. (Rose 1984 och 1989.)

Opinionsstödet för den offentliga sektorn

I vilken utsträckning har då den offentliga sektorn haft allmänhetens stöd under 1980-talet? Denna fråga skall belysas med data från valundersökningarna från 1980-talet, SIPUs servicebarometer samt data från SOM-undersökningarna 1986-1990.

I valundersökningarna intervjuas ett representativt urval av svenska medborgare i åldern 18-80 år vid besöksintervjuer. I 1982 års undersökning fick svarspersonerna för första gången ta ställning till förslaget att minska den offentliga sektorn. Resultatet av en analys av svenska folkets inställning till den offentliga sektorn tydde på att väljarkåren 1982 inte givit politikerna mandat att minska den offentliga sektorn. (Gilljam och Nilsson 1984.)

Under perioden 1982-1988 uppvisade väljarkåren stor stabilitet i denna fråga. Vid 1982 och 1988 års val var det något fler som motsatte sig en minskning av den offentliga sektorn än som var för en sådan förändring. Vid valet 1985 med debatten om systemskifte var det jämt mellan de två åsiktsblocken.

Som ett led i det nyinrättade civildepartementets arbete med förnyelsen av den offentliga sektorn startades ett program för att förbättra servicen inom den offentliga sektorn. (Regeringens skrivelse 1984/85 om den offentliga sektorns förnyelse.) För detta program tilldelades Statens institut för personalutveckling (SIPU) ett huvudansvar. Ett inslag i detta program var att genom en servicebarometer undersöka allmänhetens attityder till den offentliga sektorn. Den första undersökningen genomfördes kring årsskiftet 1983/84, och den har därefter upprepats årligen - utom 1987 - i form av postenkäter till svenskar i åldern 15-70 år.

Tabell 1. Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorns storlek i valundersökningarna 1982, 1985 och 1988 (procent).

Minska den offentliga sektorn	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken		Mycket dåligt förslag	Vet inte	Summa procent	Antal svars-personer	Opinions-balans: an-del dåligt förslag minus an-del bra förslag
			bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag					
VU 1982	15	23	8	25	20	9	100	2824	+7
VU 1985	16	26	9	24	18	7	100	2782	±0
VU 1988	14	22	17	24	17	6	100	2528	+5

Kommentar: I valundersökningarna 1982 och 1985 användes formuleringen "Spelar ingen större roll" som mittenalternativ.

Mätningarna har avsett allmänhetens inställning i stort till olika samhällssektorer, till olika myndigheter/organisationer och till speciella förhållanden för i undersökningarna ingående myndigheter/organisationer. I detta sammanhang är det den första typen av undersökningar som är av intresse.

Den allmänna inställningen mäts med frågan:

"Tjänster som vi köper eller får skattevägen är av många olika slag. För att få en bättre bild av hur offentliga sektorn fungerar och ge förslag till var man behöver förbättra sig kommer nu några frågor om Din erfarenhet av några serviceorganisationer." (*Allmänhetens syn på den offentliga sektorn. SIPUs servicebarometer 1990/91. Rapport mars 1991.*)

Svarspersonen får sedan på en sjugradig skala markera sitt positiva eller negativa intryck av olika samhällssektorer:

Allmän inställning

Markera med ett kryss på varje rad vilket intryck Du har av dessa:

	Ofördefaktigt intryck			Varken eller/ Känner ej till	Fördefaktigt intryck			
	Mycket	Ganska	Något		Något	Ganska	Mycket	
1075	Kommunen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Kommunen
	Statliga myndigheter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Statliga myndigheter
1076	Privata näringslivet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Privata näringslivet
1077	Den offentliga sektorn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Den offentliga sektorn
		1	2	3	4	5	6	7

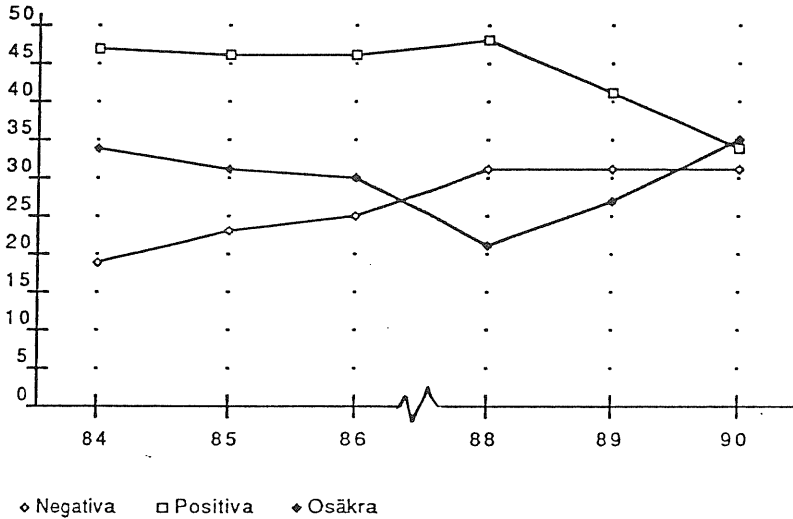
(Allmänhetens syn på den offentliga sektorn. Rapport 1984.) Från och med 1990 ingår även landstinget.

I figur 2 redovisas allmänhetens inställning till den offentliga sektorn enligt SIPUs servicebarometer. Under perioden 1984-88 uppgick den andel av svenska folket som hade en positiv bild av den offentliga sektorn till drygt 45 procent. Andelen negativa ökade under samma tidsperiod med drygt 10 enheter till cirka 30 procent - där andelen sedan legat kvar under 1989 och 1990. Däremot har andelen positiva minskat med 15 procentenheter, medan de osäkra ökat med lika mycket vid de två senaste mätningarna.

I den första undersökningen var de positiva mer än dubbelt så många som de negativa, drygt 45 procent mot knappt 20 procent. Sex år senare var de två grupperna bland befolkningen lika stora, och andelen osäkra uppgick både vid periodens början och slut till drygt en tredjedel.

Inställningen till kommunen uppvisar samma huvuddrag som synen på den offentliga sektorn som helhet, medan allmänheten är väsentligt mera kritisk till de statliga myndigheterna. För kommunerna och landstingskommunerna råder en svagt positiv opinionsbalans 1990, medan den är klart negativ för de statliga myndigheterna. Skillnaden torde i första hand kunna förklaras av att kommunerna och landstingen numera har ansvaret för huvuddelen av den samhälls-service som medborgarna kommer i kontakt med. Genomgående är inställningen mera positiv till de myndigheter/organisationer, som man själv har erfarenhet av. Idag har tre fjärdedelar av de offentliganställda kommun och landsting som huvudman.

Figur 2. Allmänhetens inställning till offentliga sektorn (procent).

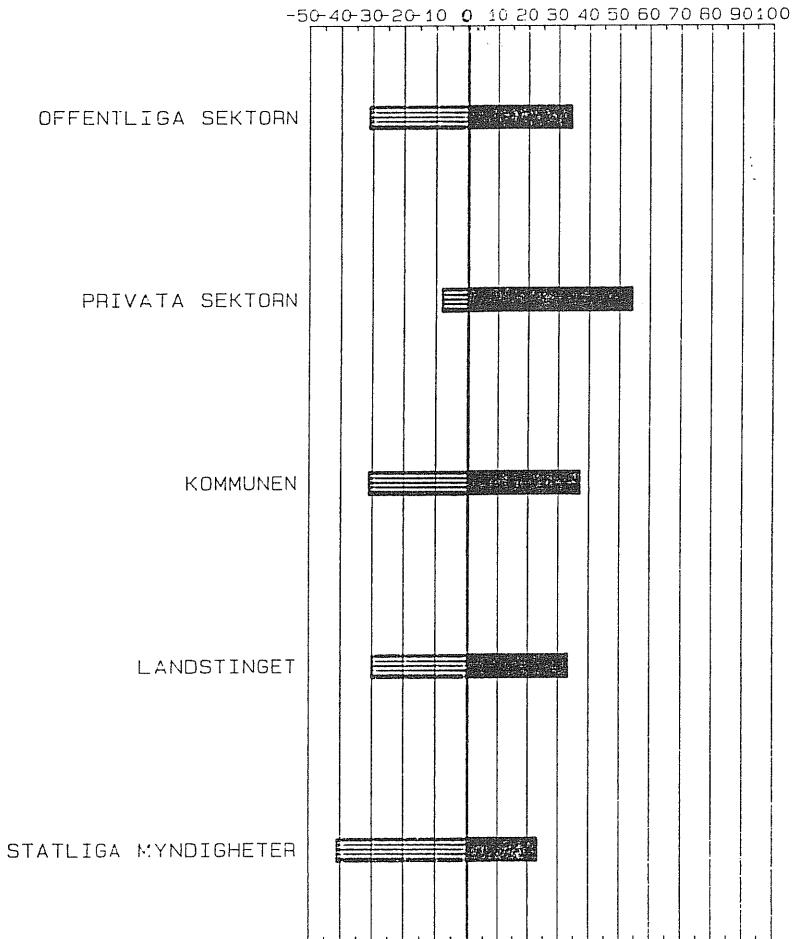

Kommentar: Urvalen är riktstäckande och antalet svarande har varierat från 1 713 till 9 985 personer. Allmänhetens syn på den offentliga sektorn. SIPU servicebarometer 1990/91. Rapport mars 1991.

Allmänhetens syn på de olika samhällssektorerna sammanfattas i figur 3. Allmänhetens intryck av det privata näringslivet var 1990 väsentligt mera positivt än av den offentliga sektorn och dess olika delar. Andelen positiva är större och andelen negativa är mindre, och detta förhållande har rått i samtliga mätningar sedan 1984. Vid en jämförelse mellan andelen positiva till den offentliga respektive till den privata sektorn visar det sig att de två grupperna har utvecklats i huvudsak parallellt. År 1984 var differensen tio procentenheter och vid periodens slut drygt femton. År 1988 är tilltron till både den offentliga och till den privata sektorn som störst, för att därefter minska under de två följande åren.

I SOM-undersökningarna 1986-1990 har ett representativt urval personer i åldern 15-75 år i postenkäter tillfrågats om sina åsikter om den offentliga sektorn. Samma fråga som ivalundersökningarna har använts, d v s ett ställningstagande till ett förslag att minska den offentliga sektorn.

Figur 3: Allmänheten och samhällssektorerna 1990. Allmänhetens intryck. Bas: samtliga.

▨ ANDEL SOM ANSER SEKTORN GÖR ETT OFÖRDELAKTIGT INTRYCK

■ ANDEL SOM ANSER SEKTORN GÖR ETT FÖRDELAKTIGT INTRYCK

Kommentar: Allmänhetens syn på den offentliga sektorn. SIPU Servicebarometer 1990/91. Rapport mars 1991.

I SOM-undersökningarna framträder en något mera kritisk bild än i valundersökningarna. (Nilsson 1989.) Andelen som vill minska den offentliga sektorn är genomgående något större än den som motsätter sig en minskning, men inga större förändringar sker under perioden fram t o m 1988.

Tabell 2. Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorns storlek i SOM-undersökningarna 1986, 1987, 1988, 1989 och 1990 (procent).

Minska den offentliga sektorn	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken		Mycket dåligt förslag	Vet inte	Summa procent	Antal svars-personer	Opinions-balans: andel dåligt förslag minus andel bra förslag
			bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag					
SOM 1986	18	19	24	17	15	7	100	1624	-5
SOM 1987	19	18	22	15	19	7	100	1653	-3
SOM 1988	21	19	22	17	16	5	100	1604	-8
SOM 1989	21	21	23	14	14	7	100	1578	-14
SOM 1990	36	20	19	9	9	7	100	1582	-38

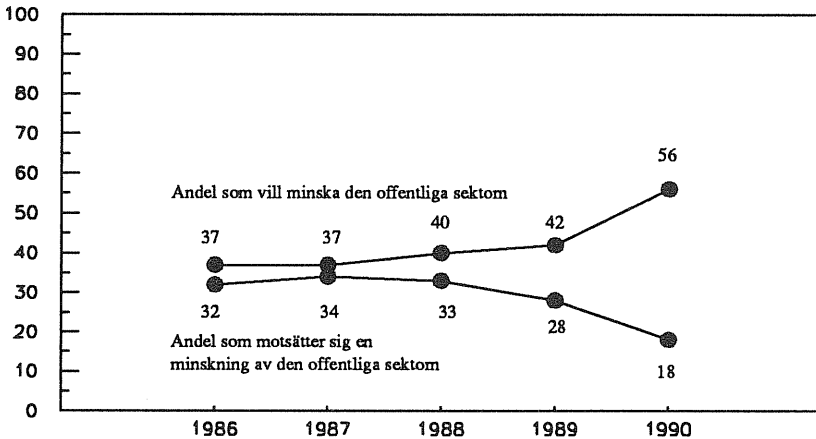
Kommentar: I valundersökningarna 1982 och 1985 användes formuleringen "Spelar ingen större roll" som mittalternativ.

År 1989 vidgas emellertid åsiktsklyftan något, och under 1990 sker markanta förändringar. Mellan 1986 och 1990 har andelen positiva till en minskning av den offentliga sektorn ökat med 19 procentenheter, och andelen negativa har minskat med 14 enheter. Balansmättet 1990 uppgår till -38. De som vill minska den offentliga sektorn är detta år tre gånger så många som de, som motsätter sig en sådan minskning. Som en jämförelse kan nämnas att andelen som vill överföra banker och försäkringsbolag i samhällets ägo är lika stor som den grupp som motsätter sig en minskning av den offentliga sektorn.

Huvudresultatet i SIPUs servicebarometer är att de med ett negativt intryck av den offentliga sektorn ökar fram till och med 1988, samtidigt som de osäkra minskar. Därefter ökar andelen osäkra på nytt, men denna gång på bekostnad

av de positiva, vilket leder till stora förskjutningar mellan andelarna som är positiva respektive negativa under perioden som helhet. I SOM-undersökningarna är andelen osäkra förhållandevis konstant vid ställningstagandet till en minskning av den offentliga sektorn, och det är först vid periodens slut som en förändring av opinionsbalansen sker. Då ökar andelen, som vill privatisera medan andelen som inte vill göra det krymper.

Figur 4. Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn i SOM-undersökningarna 1986-1990 (procent).

Kommentar: Svartaltemativen framgår av tabell 2.

Inom vilka grupper sker förändringarna?

Den stora förändringen i inställningen till den offentliga sektorn registreras 1990 - ett år som präglas av dramatisk ainrikespolitiska skeenden - då regeringen Carlsson inlämnade sin avskedsansökan på grund av krispaketet för att återuppstå i ny gestalt, men då utan finansminister Feldt. I vad mån dessa händelser på elitnivå påverkat opinionen är svårt att uttala sig om. Den markanta opinionsförskjutningen i denna politiskt centrala stridsfråga reser emellertid frågan: Vilka är det som byter åsikt?

Frågan skall belysas genom att analysera inom vilka grupper förändringarna ägt rum. I första hand inriktas intresset på förskjutningar bland de olika partiernas sympatisörer.

I den första SOM-undersökningen 1986 var spännvidden mellan de ståndpunkter, som de olika partiernas sympatisörer intog, mycket stor. Balansmättet för vpk's anhängare var +66 och för moderaternas -54, d v s en differens på 120 av 200 möjliga enheter. (Motsvarande värden i väljarundersökningen 1982 var vpk +59 och m -50 vilket gav en differens på 109 enheter.) Förutom bland vänsterpartiets sympatisörer (+66) fanns det 1986 även bland dem som stödde socialdemokraterna (+25), en positiv inställning till den offentliga sektorn, medan det bland de som sympatiserade med de tre traditionella borgerliga partierna fanns en klar övervikt för att minska den offentliga sektorn, fp -30, c -32 och m -54. Kds- och mp-anhängarna intog en ställning mellan de två blocken med -13 och -6.

Två år senare vid valet 1988 hade endast smärre förskjutningar skett. Bara kds-sympatisörerna hade intagit en väsentligt annan position, -40 jämfört med -13 två år tidigare. Partiet svalframgång tillförde många nya väljare som i vänsterhögerfrågor intog borgerliga ståndpunkter.

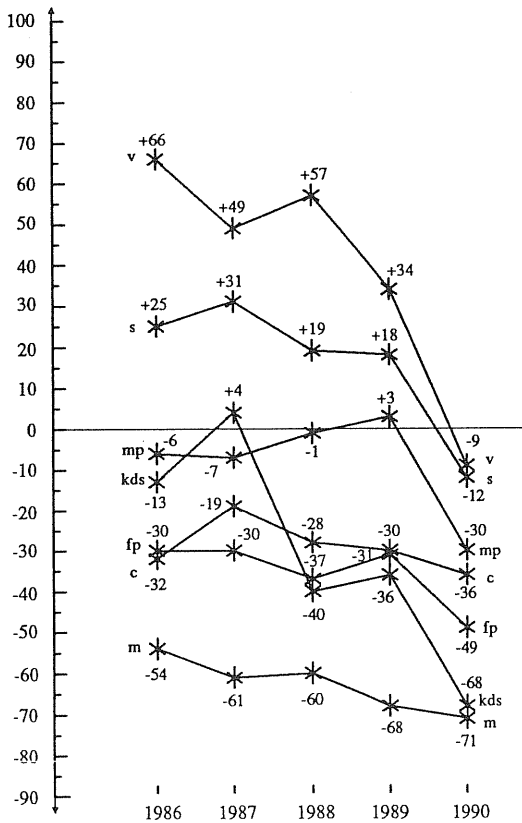
Samtliga förändringar, utom för centerpartiet där förskjutningen är mycket liten, sker i riktning mot en ökad andel som vill minska den offentliga sektorn. Också mellan 1988 och 1989 är förändringarna marginella, utom för ytterlighetspartierna. För v flyttas positionen från +57 till +34 och för m från -60 till -68.

Däremot är förskjutningarna mellan 1989 och 1990 mycket betydande för samtliga icke borgerliga partier och för kds. V-sympatisörerna gick från +35 till -9 och de socialdemokratiska från +19 till -12. Miljöpartiets anhängare gick också från en svagt positiv övervikt +3 till en klart negativ -30. Kds-sympatisörerna intar en position i närheten av de moderata sympatisörerna -68 jämfört med -71. Också bland folkpartiets väljarbas ökar övervikten för att minska den offentliga sektorn, -49 jämfört med -31. Därmed skedde ingen förändring mellan 1989-1990 bland dem som sympatiserade med centerpartiet och moderaterna.

Sett över hela tidsperioden gäller för de partier, vars väljarbas 1986 haft en övervikt för att inte minska den offentliga sektorn, att förändringarna är mycket markanta, medan det bland de partier som redan från början varit för en privatisering, rör sig om mera begränsade förändringar. I samtliga fall

vinner förslaget om att minska den offentliga sektorn ökad anslutning. 1990 råder det övervikt för denna ståndpunkt bland alla partiernas sympatisörer. Därmed har också den totala spännvidden mellan partierna drastiskt reducerats till sextiotvå enheter eller mindre än hälften av den som gällde sex år tidigare.

Figur 5. Partisympati och inställning till den offentliga sektorn 1986-1990 (balansmätt).

Bland anhängare till kds och v har de största förändringarna ägt rum med ca 75 enheter; inom s och mp är positionsförflytningarna ca 43 respektive 33 enheter, medan balansmålet gått i negativ riktning med 19 respektive 17 enheter för fp och m. Endast centerpartiets sympatisörer intar samma position vid periodens slut som vid dess början.

Avstannad tillväxt - minskat stöd

Under åttiotalet avstannade tillväxten av den offentliga sektorn. Antalet offentligt anställda minskade, först på den statliga sidan och mot slutet av åttiotalet också inom kommuner och landsting. Det proklamerade taket för det totala skattetrycket och beslutet om det kommunala skattestoppet tillsammans med automatiskt ökande kostnader för transfereringarna, tvingade vid 90-talets ingång fram nedskärningar av den offentliga verksamheten under en period med socialdemokratisk regering.

Allmänhetens åsikter om den offentliga sektorn ärförhållandevis stabila fram till och med 1988. Det är endas tbegränsade förändringar i inställningen till den offentliga sektorn som helhet, som har registrerats i de olika mätningar-som utförts - valundersökningarna, SIPUs servicebarometer och SOM-undersökningarna. Under perioden 1989-90 skedde emellertid en dramatisk minskning av stödet för den offentliga sektorn. Det är bland vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer som motståndet mot privatisering luckrats upp. Anhängarna till dessa partier närmar sig de ståndpunkter som intagits av de borgerliga väljargrupperna. Även bland kds- och mp-sympatisörerna minskar stödet för den offentliga sektorn. År 1990 fanns en övervikt för att minska den offentliga sektorn bland samtliga partiers anhängare.

Partiernas väljargrupper intar dock fortfarande sina traditionella positioner på vänster-högerskalan. Bara kds-väljarna har förändrats från en plats mellan blocken till en klar förankring i det borgerliga blocket. Avståndet mellan ståndpunkterna har emellertid krympt genom att vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörers inställning till den offentliga sektorn är klart mindre positiv än tidigare.

Litteratur:

- Allmänhetens syn på den offentliga sektorn*. SIPU 1984.
- Allmänhetens syn på den offentliga sektorn. SIPUs servicebarometer 1990/91*. Rapport mars 1991.
- Feldt, Kjell-Olof (1991) *Alla dessa dagar. I regeringen 1982- 1990*. Norstedt.
- Gilljam, M. och Nilsson, L. (1984) *Svenska folket och den offentliga sektorn*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, rapportserie 1984:2.
- Mellbourn, A. (1986) *Bortom det starka samhället*. Carlssons.
- Nilsson, L. (1989) Den offentliga sektorns gränser. Svenska folkets åsikter om förslag till privatisering. I Holmberg, S. och Weibull, L. (red.) *Åttiotal. Svensk opinion i empirisk belysning*. Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Offentliga sektorn. Utveckling och nuläge*. Andra utgåvan (1990). SCB.
- Regeringens skrivelse 1984/85 om den offentliga sektorns förnyelse*.
- Rose, R. (1989) *Ordinary people in public policy*. Sage Publications.
- Rose, R. (1984) *Understanding big government*. Sage Publications.
- Strömberg, L. (1990) Det svenska frikommunförsöket 1983-1989. I Ståhlberg, K. (red.) *Frikommunförsök i Norden*. Åbo Akademi.
- Wetterberg, G. (1991) *Det nya samhället. Om den offentliga sektorns möjligheter*.

”ALLA OMBORD - EG-TÅGET GÅR!”

Rutger Lindahl

Bilden av EG-tåget som höll på att gå ifrån Sverige förekom redan tidigt under ”Europa-frågans” återkomst i svensk politisk debatt. Så länge regeringen var avvisande och den borgerliga oppositionen något tveksam bl a med hänvisning till den svenska neutralitetspolitiken låg andelen svenskar som var positiva till EG-medlemskap på ca 30 procent. I oktober 1990, med regeringens sk krispaket som avgångssignal, började den process som ser ut att bli slutfasen i den svenska sammankopplingen med EG-tåget.

Resultat från den SOM-undersökning som genomfördes under oktober - december 1990 visar att andelen positiva till ett svenskt EG-medlemskap vid denna tid ökat till 62 procentenheter, dvs. en närmare 25 procentig ökning. Om det var regeringens besked som fick tjugofem procent fler än året innan att ”hoppa ombord”, eller om det var den politiska känslan av ett snabbt ökande antal passagerare som steg ombord som påverkade regeringen att ändra sin inställning kan inte klarläggas genom våra tillgängliga data. Mycket talar dock för att svaret innehåller en kombination av båda dessa förhållanden.

EG-frågan under 1970 och 1980-talet

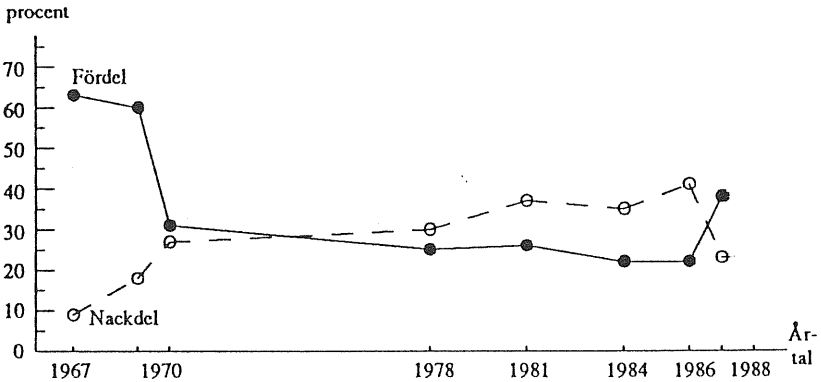
EG-frågan har i svensk politisk opinion och debatt under de senaste tjugo åren genomgått både dramatiska och lugna faser. Debatten i slutet av 1960- och början av 1970-talet var tidvis mycket intensiv, liksom insatserna för att bilda opinion i frågan.

Efter regeringen Palmes avståndstagandet från tanken på svenskt EG-medlemskap och tillkomsten av frihandelsavtalet mellan Sverige (EFTA) och EG

i början av 1970-talet inträdde en förhållandevis lugn fas. EG-frågor förvisades till en undanskymd position i den svenska debatten. Massmediernas intresse var litet och den organiserade opinionsbildningen i frågan var knappast märkbar. Detta ledde bl a till ett relativt stabilt opinionsläge när det gällde synen på medlemskap. Under resten av 1970-talet och den första hälften av 1980-talet kunde svenska folket delas in i tre ungefär likstora grupper bestående av de som var positiva till medlemskap, de som var negativa till medlemskap, respektive de som var osäkra.

Figur 1: EG-opinionen enligt SIFO 1967-1987 (procentandelar)

Fråga: "Tror Du att det skulle vara till fördel eller nackdel för oss om Sverige blev fullvärdig medlem i EG?"

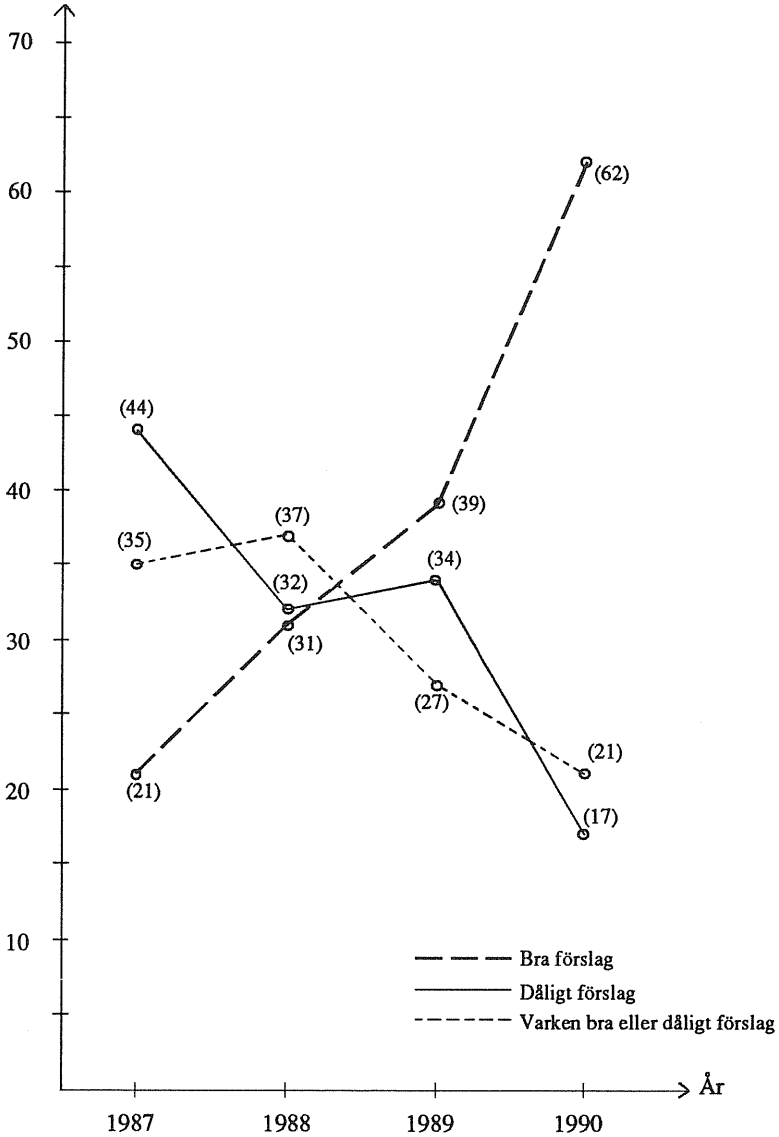

Källa: SIFO Opinion

EG:s nysatsning på att upprätta "Den inre marknaden" före utgången av år 1992 gav snabbt eko även i den svenska debatten. EG-frågan gick därmed in i en ny intensivfas. Massmedierna ägnade allt större utrymme åt behandling av EG-frågor. I ökande grad knöts också EG-materialet till frågor som gällde Sveriges framtida förhållande till den nya marknadssituation som det utvidgade och fördjupade samarbetet inom EG skulle medföra. I debatten, och även i nyhetsmaterialet, förekom inlägg som antydde att Sverige höll på att "missa

Figur 2: EG-opinionen enligt SOM-undersökningarna 1987-1990 (procentandelar)

Fråga: "Hur ställer Du dig till följande förslag: 'Sverige bör ansöka om medlemskap i de Europeiska Gemenskaperna EG, även om det betyder minskad politisk självständighet'."

Europa-tåget” och att Sverige riskerade att bli en europeisk ”utmark” utarmad på kvalificerad arbetskraft och kapital.

Svenska folket reagerade tidigt på det nya budskapet. Uppenbarligen fanns det en slumrande ”Europa-positivism” som den intensifierade EG-rapporteringen kunde knyta an till. Någon partipolitisk debatt att tala om förekom inte i detta första skede. Ett tydligt stöd för sin egen åsiktsbildning fick väljaren endast av ett fåtal partier och organiserade intressegrupper. Flertalet av partierna togs uppenbarligen med överraskning av hur snabbt frågan fick fotfäste i Sverige. Osäkerheten hos väljarna var därför stor när det gällde uppfattningen om vilken ståndpunkt riksdagspartierna intog i medlemskapsfrågan. Massmedierna kom därför, genom sin medvetna satsning på en ökning av EG-rapporteringen och sin påverkan på innehållet i den aktuella politiska dagordningen, att spela en mycket betydelsefull roll för svenska folkets uppfattning om och attityder till EG.

Sedan 1987 visar SOM-mätningarna, liksom även mätningar utförda av opinionsinstitutet, att andelen positiva till ett svenskt medlemskap i EG har ökat.

Ökningen mellan mätningen hösten 1989 och den som genomfördes på senhösten 1990 var mycket kraftig. Andelen positiva till ett medlemskap ökade med mer än femtio procent från 39 till 62 procentenheter. Andelen motståndare halverades samtidigt - från 34 till 17 procentenheter.

”Anti-krisreceptets” resestimulerande effekt

Svenskarnas partisympatier ger vanligtvis en grund för att förklara inställningen i olika samhällsfrågor. EG-frågan har därvid inte utgjort något undantag. Ett problem har dock varit att flera av riksdagspartierna under slutet av 1980-talet, åtminstone utåt, visat upp en oklar inställning i frågan. Detta har lett till osäkerhet bland sympatisörerna. I en tidigare uppsats kunde konstateras att såväl motståndare som anhängare av ett svenskt EG-medlemskap inom vissa partier ansåg sig ha stöd för sin uppfattning i den egna partiledningens uttalanden.

Under det senaste året har denna osäkerhet minskat. Inom moderata samlingspartiet och folkpartiet-liberalerna har partiledningen senare entydigt uttalat sig för en svensk ansökan om medlemskap i EG. I och med att finansminister Allan Larsson lämnade sitt ”anti-krisrecept” till riksdagen i oktober 1990 och därvid framhöll behovet av en svensk medlemskapsansökan har också social-

demokraternas ledning sällat sig till denna grupp av partier. Till den EG-positiva gruppen kan även kristdemokratiska samhällspartiet räknas. Ledningen för centerpartiet har uttalat sig för en svensk ansökan om medlemskap, men ansett att en sådan bör åtföljas av förbehåll som gäller neutralitetspolitiken. Motståndet står vänsterpartiet och miljöpartiet - de gröna för.

För svenska folket har därmed det partipolitiska grundmönstret förhoppningsvis klarnat. En fråga som i detta sammanhang framstår som naturlig är om de olika partiernas sympatisörer visar följsamhet mot partiledningens linje, eller om det finns åsiktsmotsättningar i frågan inom partierna?

Följsamhet eller opposition mot ledningen?

Under tiden sedan SOM-mätningarna i EG-frågan startade 1987 har markanta förändringar skett i attityden till svenskt EG-medlemskap hos samtliga partiernas sympatisörer. I resultaten från de olika åren kan spåras såväl följsamhet som avvikelse mot partiernas officiella linje.

Tabell 1. EG-förespråkare och EG-motståndare bland riksdagspartiernas anhängare.

Procentandel svarande som anser att det är ett bra, ett dåligt respektive varken bra eller dåligt förslag att Sverige skall söka medlemskap i EG "...även om det betyder minskad politisk självständighet". Svaren fördelade efter uppgiven partisympati.

		V	S	C	Fp	M	Mp	Kds
BRA FÖR- SLAG	1987	5	14	16	27	43	14	
	1988	17	22	29	44	65	16	
	1989	24	27	25	50	69	22	25
	1990	36	50	42	78	84	56	54
DÅ- LIGT	1987	62	54	48	39	27	51	
	1988	66	42	30	22	13	51	
	1989	62	42	38	23	14	50	55
	1990	46	20	32	8	4	23	17
VARK- EN BRA ELLER DÅLIGT	1987	33	32	36	34	30	35	
	1988	17	31	45	34	18	33	
	1989	14	31	37	27	17	28	20
	1990	18	30	26	14	12	21	29

De två ivrigaste förespråkarna för ett svenskt medlemskap har under hela perioden varit moderata samlingspartiet och folkpartiet-liberalerna. För båda

dessa partier gällde dock att det inledningsvis fanns en inte oväsentlig grupp sympatisörer som hade en avvikande uppfattning i EG-frågan. För folkpartiets del utgjorde denna ungefär en fjärdedel ända fram till 1989. Även om det inledningsvis kan spåras motstånd mot partilinjen hos en del av sympatisörerna, så visar utvecklingen mellan 1989 och 1990 att partiledningen nu har ett i det närmaste totalt stöd. Motståndet har reducerats till några få procent.

För socialdemokraternas del ger resultaten tydligt belägg för den osäkerhet som partiets sympatisörer hela tiden känt i EG-frågan. Avsaknaden av en tydlig partiprofil fram till hösten 1990 är *en* trolig orsak till detta förhållande. När partiet markerar en EG-positiv linje från hösten 1990 får detta också snabbt genomslag bland sympatisörerna. Andelen som tycker en svensk ansökan är bra fördubblas mellan 1989 och 1990, medan motståndet halveras. Ett besvärande förhållande återstår dock i form av den fortsatt stora andelen osäkra bland de socialdemokratiska sympatisörerna - 30 procentenheter 1990.

För både vänsterpartiet och miljöpartiet-de gröna har motståndet mot ett svenskt EG-medlemskap varit en högprioriterad fråga. I båda fallen har partilinjen stötts av en majoritet av sympatisörerna. Detta gällde fram till 1990. Då ändrades bilden radikalt. Motståndet sjönk under femtio-procentnivån inom vänsterpartiet och halverades - från 50 till 23 procentenheter - inom miljöpartiet. I det sistnämnda partiet ökade dessutom andelen positiva från 22 till 56 procentenheter. När det gäller miljöpartiet kan man mot denna bakgrund verkligen tala om en avvikelse från partilinjen. Även inom vänsterpartiet är andelen sympatisörer med avvikande uppfattning i EG-frågan 1990 anmärkningsvärt stor.

Centerpartiets extrastämma 1990 ägnade omfattande utrymme åt en diskussion kring och en omprövning av den dittillsvarande politiken i EG-frågan. Resultatet blev en positiv grundinställning till Sveriges deltagande i EG, men med beaktande av bl a kravet på ett svenskt neutralitetsförbehåll. Centerpartiet stödde riksdagsbeslutet om en svensk medlemskapsansökan under 1991. I resultaten från 1990 kan man spåra både följsamhet och avvikelse mot partilinjen. Andelen positiva bland centeranhängarna ökar från 25 till 42 procentenheter. Huvuddelen av de nytillkomna anhängarna av ett svenskt medlemskap tycks dock komma från den förhållandevis stora gruppen osäkra 1989 (37 %), eftersom andelen negativa endast minskar med 6 procentenheter.

Om vi bortser från de tillfrågades uppgivna partisympati och i stället analyseras deras subjektiva inplacering på en traditionell "vänster-högerskala", så finner vi att ju längre till höger man placerar sig själv desto högre är

sannolikheten för att man är förespråkare av ett svenskt EG-medlemskap. På samma sätt är styrkan i vänsterposition kopplad till en negativ åsikt i medlemsfrågan.

Kvinnor mer negativa respektive tveksamma än män

De svenska kvinnorna fortsätter att vara både mer negativa och mer tveksamma än männen i medlemsfrågan. Detta förhållande har rått sedan 1987, men accenturades i 1990 års undersökning. Av männen är 67 procent positiva till ett svenskt EG-medlemskap. Motsvarande andel bland kvinnorna är 56 procent. 25 procent av kvinnorna tar inte ställning för eller emot, jämfört med 18 procent bland männen. Även här finner vi över tid en ökad skillnad mellan könen. Den jämnaste könsfördelningen redovisas bland motståndarna till ett svenskt EG-medlemskap.

Tabell 2. Störst andel EG-positiva bland männen.

Attityd till svenskt medlemskap i EG fördelat på kvinnor respektive män (procentandelar; 1989 års resultat inom parentes).

	BRA	VARKEN BRA ELLER DÅLIGT	DÅLIGT
KVINNOR	56 (36)	25 (30)	19 (34)
MÄN	67 (43)	18 (25)	15 (32)

Var finns största chansen att möta en EG-förespråkare?

Om du möter en medelålders högutbildad politiskt intresserad och privatanställd man som är bosatt i en större stad i södra Sverige så är sannolikheten mycket hög att han är positiv till ett svenskt medlemskap i EG. En så svepande karaktäristik har dock tydliga brister. Låt oss därför närmare granska sambandet mellan ett antal centrala bakgrundsfaktorer och inställningen i EG-frågan.

Trots att analysen inte kan grundas på paneldata kan det vara av intresse att notera att den minst EG-positiva åldersgruppen i slutet av 1960- och början av 1970-talet, vilken utgjordes av dem som då var över 50 år, vid slutet av 1980-talet hade efterträtts av dem som på -60- och -70-talet var medelålders och

förhållandevis EG-positiva. Dessa har i sin tur efterträtt av tidigare ungefär lika EG-positiva åldersgrupper. Som framgår av tabell 3a är det just bland de medelålders som vi finner den starkaste ökningen av andelen positiva till ett svenskt EG-medlemskap. Frågan är då om även de yngre åldersgrupperna intar en lika positiv attityd i frågan?

Det svar SOM-resultaten ger på denna fråga är att 1980-talets yngsta åldersgrupper visar upp en något mindre EG-positiv profil. Åldergruppen 15 - 29 år innehåller 1990 förutom den lägsta andelen positiva även den största andelen negativa respektive tveksamma.

Tabell 3a: De medelålders mest positiva till EG-medlemskap.

Attityd till svenskt medlemskap i EG fördelat på åldersgrupper (procentandelar; 1989 års resultat inom parentes).

	BRA	VARKEN BRA ELLER DÅLIGT	DÅLIGT
15 - 29 år	58 (38)	23 (31)	19 (31)
30 - 49 år	65 (39)	20 (25)	15 (36)
50 - 75 år	61 (40)	22 (26)	17 (34)

Tabell 3b. Lågutbildade minst positiva och mest osäkra i medlemskapsfrågan.

Attityd till Svenskt medlemskap i EG fördelat efter utbildningsnivå (procentandelar; 1989 års resultat inom parentes).

	BRA	VARKEN BRA ELLER DÅLIGT	DÅLIGT
Lågutbildade	56 (33)	25 (30)	19 (37)
Medelutbildade	66 (43)	22 (29)	12 (28)
Högutbildade	66 (44)	14 (22)	20 (34)

Tabell 3c. Ju starkare politiskt intresse desto mer positiv till svenskt

EG-medlemskap.

Attityd till svenskt medlemskap i EG fördelat efter grad av politiskt intresse - mycket intresserad, ganska, inte särskilt, respektive inte alls intresserad (procentandelar; 1989 års resultat inom parentes).

POLITISKT- INTRESSE	BRA	VARKEN BRA	
		ELLER DÅLIGT	DÅLIGT
Mycket	70 (53)	11 (13)	19 (34)
Ganska	63 (40)	19 (23)	18 (37)
Inte särskilt	59 (38)	26 (33)	15 (29)
Inte alls	57 (32)	28 (39)	15 (29)

Tabell 3d. I privat eller offentlig tjänst - spelar det någon roll för synen på ett svenskt EG-medlemskap?

Attityd till svenskt medlemskap i EG hos anställda i statlig, kommunal respektive privat tjänst (procentandelar; 1989 års resultat inom parentes).

ANSTÄLLNING	BRA	VARKEN BRA	
		ELLER DÅLIGT	DÅLIGT
Statlig tjänst	61 (33)	25 (30)	18 (33)
Kommunal tjänst	55 (31)	25 (29)	20 (40)
Privat tjänst	67 (44)	19 (24)	14 (32)

När det gäller EG-attitydens förhållande till utbildningsnivå visar resultaten sedan 1987 att de tillfrågade som har en låg utbildning är mindre positiva till ett svenskt medlemskap i EG än de med högre utbildning. De högutbildade skiljer ut sig (tabell 3b) genom att andelen svarande som anger en tydlig preferens för respektive emot medlemskap är väsentligt högre än vad som gäller för andra grupper (86 %). Den högutbildade gruppen innehåller både den största andelen negativa och den högsta andelen positiva till ett svenskt EG-medlemskap.

Att politiskt intresse samvarierar med ställningstagandet i EG-frågan verkar vara ett rimligt antagande. SOM-data från 1987 till 1990 bekräftar detta. Ju högre politiskt intresse, desto fler av de svarande som tar ställning för eller

emot.

I den politiska debatten har i många sammanhang hävdats att den största EG-entusiasmen finns inom den privata sektorn, medan motståndet är starkast inom den offentliga. Som resultaten i tabell 3d visar har detta påstående stöd i SOM-data. Det bör dock noteras att det inom gruppen offentliganställda framträder en klar skillnad mellan statligt och kommunalt anställda. De kommunalt anställda tillhör, generellt sett, de minst EG-positiva 1990. Mellan 1989 och 1990 minskade dock avståndet till de två andra grupperna på arbetsmarknaden. Av betydelse är här sannolikt att de kommunanställda, enligt den EG-kritiska argumentationen, innefattar dem som skulle förlora på ett svenskt medlemskap i EG, medan anställda i det privata näringslivet tillhör dem som skulle stärka sin ställning.

Bostadsortens geografiska läge i Sverige respektive om den är belägen på landsbygden eller i stan har betydelse för synen på ett svenskt EG-medlemskap. Detta framgår av resultaten från SOM-enkäten 1990. (Tabell 4a) Åtminstone om Sverige delas i en nordlig och en sydlig hälft. Norr om en gräns i Värmlands, Kopparbergs och Gävleborgs län är inställningen mindre EG-positiv och mer negativ jämfört med svarsmonstret i södra Sverige.

Tabell 4a: Det geografiska avståndet till EG har betydelse för inställningen i medlemskapsfrågan?

Attityd till svenskt medlemskap i EG efter bostadsortens geografiska läge (procentandelar; 1989 års resultat inom parentes).

BOSTADSORT	BRA	VARKEN BRA ELLER DÅLIGT	DÅLIGT
Storstockholm	69 (45)	18 (26)	13 (29)
Ö.Mellansverige	59 (39)	30 (24)	11 (37)
SÖ. Sverige	64 (37)	19 (32)	17 (31)
S. Sverige	63 (51)	20 (21)	17 (28)
V. Sverige	63 (40)	19 (25)	18 (35)
N.Mellansverige	55 (23)	23 (40)	22 (37)
N. Sverige	51 (28)	25 (29)	24 (43)

Tabell 4b: EG-positivismen är större bland stadsbor än bland dem som bor på landet.

Attityd till svenskt medlemskap i EG fördelat på boende på landsbygd, i mindre tätort, stad/större tätort respektive storstad, dvs. Stockholm, Göteborg och Malmö (procentandelar; 1989 års resultat inom parentes).

	BRA	VARKEN BRA ELLER DÅLIGT	DÅLIGT
Landsbygd	52 (27)	28 (35)	20 (38)
Mindre tätort	61 (38)	24 (28)	15 (34)
Stad/st.tätort	66 (44)	18 (24)	16 (32)
Storstad	66 (45)	16 (24)	18 (31)

En positiv attityd i medlemskapsfrågan är också vanligare hos personer som är bosatta i städer än hos dem som är bosatta på landsbygden. (Tabell 4b) Skillnaden mellan grupperna är dock mindre 1990 än 1989. Andelen som ej anser sig kunna eller vilja ta ställning för eller emot är fortfarande väsentligt större bland landsbygdsboende än bland boende i städer.

Osäkerhet om förhållandena "vid resans mål".

En svensk ansökan om medlemskap i EG framstår i ljuset av resultaten från SOM-undersökningen 1990 som folkligt väl förankrad. En inte oväsentlig fråga i sammanhanget är emellertid om denna EG-positiva inställning enbart speglar en följsamhet gentemot partiledningarna i de fyra största riksdagspartierna, eller om den är grundad i överväganden kring konsekvenser t ex för levnadsförhållandena i framtidens Sverige. Hur uppfattar svenska folket förhållandena vid resans mål, dvs efter ett svenskt medlemskap i EG? För att i någon mån söka klargöra detta ställdes frågor rörande de förväntade effekterna av ett svenskt medlemskap i EG.

Fem områden valdes ut. Två av dessa har i debatten ansetts representera särskilt värdefulla förhållanden inom det nuvarande svenska samhället: miljön och den sociala tryggheten. Båda har dessutom i debatten ofta framställts som hotade av ett EG-medlemskap. Två områden där utvecklingen både i Sverige och i övriga världen ansetts tala för ett svenskt EG-medlemskap är arbetsmarknaden respektive den allmänna ekonomiska utvecklingen. Det femte området är neutralitetspolitiken, som ju fram tills nyligen ansetts utgöra det främsta hindret mot Sveriges medlemskap i EG.

Risk för försämrad miljö och social trygghet

Bland resultaten i tabell 5 kan noteras en viss oro för försämrad miljö. Oron är något mer uttalad hos män än hos kvinnor, vilket avviker från förväntat svarsmönster. Den är starkare hos yngre än hos äldre, liksom hos högutbildade jämfört med medel- och lågutbildade. Uppfattningen att det blir försämringar på miljöområdet efter en anslutning till EG överväger bland samtliga partiers sympatisörer, med undantag för moderata samlingspartiet. Starkast framträdande är den inom vänsterpartiet och centerpartiet. Kommunalt anställda uppfattar konsekvenserna av ett EG-medlemskap som mer negativa än anställda inom statlig respektive privat sektor. Generellt sett har den negativa uppfattningen stärkts mellan 1989 och 1990.

Ett likartat attitydmönster framkommer när gäller inställningen till effekterna på det sociala trygghetsområdet. Även i övrigt går attitydmönstret från miljöområdet igen när sambandet till de olika bakgrundsfaktorerna analyseras, dvs män, yngre, högutbildade och offentliganställda uppvisar en mer negativ attityd än sina respektive jämförelsegrupper. Inom samtliga partier överväger uppfattningen att ett EG-medlemskap kommer att innebära försämringar på det sociala trygghetsområdet. Svagast är denna tendens hos moderaternas och folkpartiets sympatisörer och starkast hos vänsterpartiets och centerns sympatisörer.

Vid analys av svarsmönstret inom de båda nämnda områdena är det betydelsefullt att observera att mer än 50 procent av de tillfrågade valt att använda mittenalternativet "varken förbättring eller försämring" som sitt svar. Utan mer ingående information om de svarandes överväganden kan vi inte avgöra om valet av svarsalternativ har gjorts efter sakliga överväganden eller om det indikerar osäkerhet, dvs egentligen "vet ej - vill/kan ej svara". Den sistnämnda tolkningen ligger i dagsläget nära till hands eftersom information de rådande förhållandena inom de tolv nuvarande EG-staterna inte i någon större utsträckning nått ut till svenska folket vare sig via massmedia eller på annat sätt. I 1989 års undersökning framkom dessutom resultat som visar att om den EG-information som publiceras gäller allmänt att den uppfattas som komplicerad och svårförstådd.

Det nämnda förhållandet när det gäller osäkerheten i svarsmönstret påverkar endast analysen av de ovan redovisade två frågorna. I de övriga fallen ligger svarsprocenten för mittenalternativet på mer normal nivå, dvs. ca 20 procentenheter.

Gynnsammare arbetsmarknad och ekonomisk utveckling.

På arbetsmarknadsområdet råder uppenbart en förhållandevis stark optimism. Dock kan noteras en viss dämpning i förhållande till svarsmönstret från 1989. Ingen nämnvärd skillnad råder mellan kvinnors respektive mäns uppfattning. Yngre och medelålders är mer positiva än äldre. Den minsta entusiasmen återfinns hos de lågutbildade medan de med medelhög utbildning har den mest positiva inställningen. För de högutbildade kunde i 1990 års SOM-resultat noteras en kraftig minskning av den positiva dominansen jämfört med förhållandena ett år tidigare. De privatanställda redovisar i högre utsträckning än de offentligtanställda en positiv uppfattning om effekterna på arbetsmarknaden av ett svenskt EG-medlemskap.

Bland de olika politiska partiernas sympatisörer visar resultaten en dominans av negativa förväntningar endast för vänsterpartiet. För centerpartiet råder balans mellan positiva och negativa uppfattningar, medan socialdemokraterna redovisar en svagt positiv övervikt. För övriga partier är den positiva dominansen mycket klar.

Ännu tydligare optimism är uppenbart knuten till effekterna av ett svenskt EG-medlemskap på den allmänna ekonomiska utvecklingen. Två tredjedelar av de tillfrågade i slutet av 1990 förväntade sig att ett svenskt EG-medlemskap skall leda till en positiv ekonomisk utveckling. En jämförelse med resultaten från SOM-undersökningen 1989 visar på en tydlig förstärkning av de positiva förväntningarna. Dessa är starkast hos personer under femtio år och allra starkast hos den yngsta åldersgruppen, dvs. de under trettio år. Den positiva inställningen samvarierar också med stigande utbildningsnivå.

Privat och statligt anställda tror betydligt mer än kommunalt anställda på positiva effekter av ett EG-medlemskap. Inom moderata samlingspartiet och folkpartiet-liberalerna är det endast några få procent av sympatisörerna som uppfattar ett medlemskap i EG som något negativt för den allmänna ekonomiska utvecklingen i Sverige, medan det för de övriga partierna gäller att andelen med denna uppfattning inte någonstans överstiger 20 procentenheter. Andelen osäkra ligger dock mellan 25 och 30 procentenheter för både socialdemokraternas och centerns anhängare.

Tabell 5: Hur blir det med miljön, den sociala tryggheten, arbetsmarknaden, den ekonomiska utvecklingen och neutraliteten när vi blivit EG-medlemmar?

Åsikt om hur ett svenskt medlemskap i EG skulle påverka utvecklingen i Sverige inom områdena "miljö", "social trygghet", "arbetsmarknad", "ekonomisk utveckling", samt "tilltro till svensk neutralitet" för delat efter kön, ålder, utbildning, arbetsgivare, respektive partisympati (index= andel positiva - andel negativa, kan variera mellan +100 och -100; 1989 års resultat inom parentes).

	MILJÖ	SOCIAL TRYGGHET	ARBETS- MARKNAD	EKONOMISK UTVECKLING	NEUTRA- LITET
KVINNOR	-2 (-2)	-12 (-12)	+20 (+32)	+58 (+47)	-32 (-40)
MÄN	-8 (-1)	-18 (-15)	+17 (+25)	+69 (+55)	-32 (-41)
15-29 ÅR	-7 (0)	-19 (-11)	+24 (+36)	+71 (+59)	-39 (-45)
30-49 ÅR	-4 (-3)	-14 (-11)	+21 (+29)	+67 (+53)	-30 (-39)
50-75 ÅR	-5 (0)	-15 (-19)	+12 (+20)	+56 (+46)	-26 (-36)
LÅG UTB.	-2 (+3)	-14 (-16)	+14 (+18)	+52 (+34)	-23 (-33)
MED.UTB.	-3 (+7)	-10 (-11)	+26 (+32)	+70 (+45)	-26 (-44)
HÖG UTB	-10 (-12)	-20 (-15)	+19 (+37)	+74 (+69)	-46 (-55)
STATLIG	-5	-23	+11	+68	-36
KOMM.	-10	-17	+14	+56	-35
PRIVAT	-6	-14	+20	+70	-27
V(pk)	-30 (-32)	-43 (-37)	-15 (0)	+39 (+23)	-46 (-57)
S	-7 (-1)	-19 (-26)	+3 (+17)	+50 (+40)	-31 (-43)
C	-28 (-13)	-30 (-11)	0 (+15)	+39 (+26)	-48 (-45)
Fp(lib)	-2 (+3)	-6 (-8)	+31 (+50)	+82 (+75)	-35 (-45)
M	+7 (+15)	-2 (+5)	+41 (+56)	+84 (+77)	-17 (-26)
Mp	-11 (-19)	-17 (-17)	+17 (+17)	+59 (+40)	-31 (-50)
Kds	-18 (-15)	-25 (-31)	+21 (-6)	+71 (+36)	-44 (-68)

Tveksamhet till att offra neutralitetspolitiken

Att ett svenskt medlemskap i EG skulle innebära minskad tilltro till den hittillsvarande neutralitetspolitiska linjen tycks det finnas förhållandevis starkt stöd för bland medborgarna. Bland alla partiernas sympatisörer, utom moderata samlingspartiets, är det mellan 45 och 55 procent som har denna uppfattning (M ca 30 %). Yngre respektive högutbildade har mest markerad uppfattning i frågan.

På en direkt fråga om Sverige, i händelse av att det militära läget i vår omvärld

blir mindre hotfullt, bör ompröva den nuvarande neutralitetspolitiken så delade de svarande upp sig i tre ungefär lika stora grupper bestående av de som tyckte det var ett bra förslag, ett dåligt förslag, respektive de som kände sig osäkra och därför valde alternativet "varken bra eller dåligt förslag". Detta resultat visar på att motståndet mot en omprövning av den hittillsvarande neutralitetspolitiken fortfarande är stort. Det visar emellertid också att motståndet minskat kraftigt - minus drygt 20 procentenheter - mellan 1989 och 1990. Av dem som ansåg att ett svenskt EG-medlemskap skulle innebära försämrad trovärdighet för neutralitetspolitiken var ungefär 50 procent trots detta positiva till en ansökan om medlemskap.

Att resa på utdelad eller medvetet köpt biljett?

Den officiella svenska kursändringen i frågan om svenskt EG-medlemskap genomfördes på mycket kort tid. För många svenskar som uppfattat regeringens, och även oppositionens långt fram under året 1990, avståndstagande från tanken på ett fullvärdigt medlemskap i EG som kategoriskt kom riktning- och därmed spårändringen som en överraskning. För andra som följt de mer subtila skiftningarna i elitdebatten kring EG-frågan blev tidpunkten för snarare än beslutet i sig en överraskning.

Den nya EG-biljett som blixutdelats till svenska folket bar dock påstämplingen att hänsyn skulle tas till neutralitetspolitiken. Förbehållet visade sig dock vara stämplat med en färg som snabbt bleknade bort under våren 1991.

Den analys av opinionsläget i EG-frågan som ovan redovisats hade på många punkter behövt vara både bredare och mer djupgående för att de många nya frågor som uppkommit skulle kunnat beläggas på ett fullt tillfredsställande sätt. Dock har kunnat konstateras att den snabbt växande EG-positiva andelen av svenska folket blir mer osäker när den ställs inför frågor om vilka konsekvenser de ser av ett svenskt medlemskap i EG.

De senaste årens snabba opinionsutvecklingen i EG-positiv riktning kan på sikt visa sig vara en bedräglig grund för en avgörande bedömning av uppslutningen bakom ett beslut om medlemskap. Ett viktigt skäl till detta är att EG-debatten fortfarande i huvudsak är förbehållet en elit. Detta skapar osäkerhet hos väljarna. Inte minst visas detta när det gäller den utan någon bredare och genomlysande debatt genomförda snabba och radikala avvecklingen av den hittillsvarande grundstenen i den svenska säkerhetspolitiken dvs neutralitetsdoktrinen. Ett andra skäl är att huvuddelen av svenska folket saknar grundläggande kännedom om såväl bakgrunden till EG:s bildande och utveck-

ling, som dess organisation och de olika organens roll i beslutsprocessen. Detta gör att de har svårt att tolka den information som erbjuds via myndigheter eller massmedierna i aktuella sakfrågor.

I tidigare SOM-studier har konstaterats ett starkt medborgarintresse för Sveriges relationer till omvärlden. Det finns därför skäl att upprepa ur SOM-rapporten "Åttiotal" maningen till politikerna om att inte underskatta väljarnas intresse för och berättigade krav på större delaktighet i den beslutsprocess som inletts i EG-frågan. Hanteringen av Sveriges relationer till EG kan bli en av de frågor som får en avgörande betydelse för väljarnas framtida förtroende för den demokratiska beslutsprocessen och för politikernas legitimitet.

Litteratur:

- Gilljam, M. och Holmberg, S. (1990): *Rött, blått, grönt - en bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm, Bonniers.
- Lindahl, R. och Nordlöf, T. (1989): *EG-frågan i svensk opinion*. I *Åttiotal - svensk opinion i empirisk belysning* (red. Holmberg, S. och Weibull, L.), Samhälle Opinion Massmedia rapport 4, s. 161-173.
- Lindahl, R. (1990): *Svensk opinion och debatt i EG-frågan*. I *Fra arvefiender till samboer*. (red. Vaernö, G.) Oslo, Wennergren-Cappelen, s. 215-227.
- Peterson, O. (1982): *Väljarna och världspolitiken*. Stockholm, Norstedts.
- SIFO: *Opinioner och trender 1987-1991*.
- Wallin, U. (1991): *Bilden av EG*. Lic-uppsats framlagd vid institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

KÄRNKRAFTS- AVVECKLING 2010?

Sören Holmberg

Riksdagsbeslutet från 1980 gäller fortfarande. Kärnkraften skall vara avvecklad i Sverige år 2010. Det är den officiellt sanktionerade målsättningen. Hur det går kan ingen säkert veta. Frågar man svenska folket har svaret blivit allt entydigare. Det blir ingen kärnkraftsavveckling. Resultaten i figur 1 från SOM-undersökningen 1990 visar att en mycket kraftig majoritet (83 procent) inte tror på någon kärnkraftsavveckling till 2010. Inte ens 1986, i skuggan av Tjernobylyolyckan, trodde de flesta svenskar att det skulle bli något av med kärnkraftsavvecklingen. Tvärtom, en klar majoritet (64 procent) trodde redan då att avvecklingen inte skulle bli av.

Den folkliga cynismen (eller realismen) när det gäller kärnkraftsavvecklingen har alltså ökat under senare år. Någon nyhet är det dock inte fråga om. Redan 1980, i samband med folkomröstningen, var det få personer som trodde att omröstningen (även om linje 3 vann) skulle leda till en total kärnkraftsavveckling i Sverige.¹

Människornas tro eller inte tro på en kärnkraftsavveckling 2010 rymmer naturligtvis ett visst mått av önsketänkande. Inom politik, precis som inom de flesta andra områden, finns en tendens att tro att det skall inträffa som man vill skall inträffa. Det gäller också frågan om kärnkraftsavvecklingen. Tron på en stoppad kärnkraft 2010 är mera utbredd bland kärnkraftsmotståndare än bland kärnkraftsanhängare (se tabell 2).

Det politiskt mest intressanta är dock att de som tror på den officiella målsättningen om en kärnkraftsavveckling senast 2010 är i klar minoritet i alla politiska läger, även bland miljöpartianhängare och bland de mest intensiva

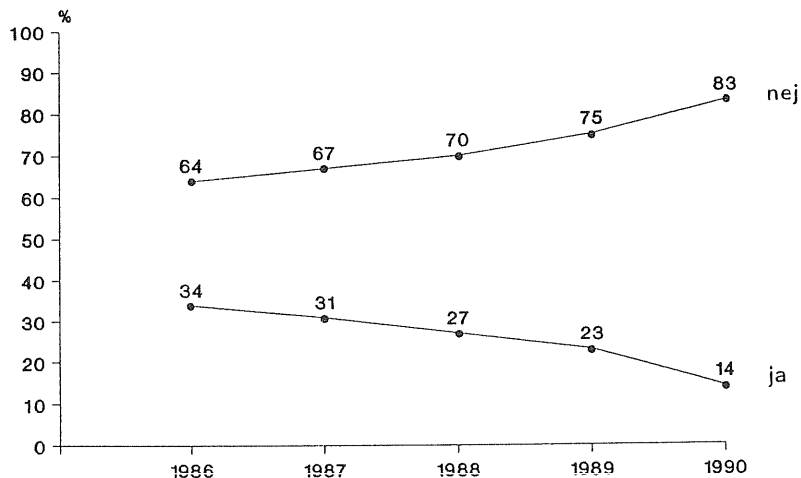
Tabell 1: Tro om avveckling år 2010 (procent)

Fråga: "Tror Du personligen att kärnkraften kommer att vara avvecklad i Sverige år 2010?"

	SOM86	SOM87	SOM88	SOM89	SOM90
ja, absolut	7	5	3	2	3
ja, troligen	27	26	24	21	11
nej, troligen inte	57	60	64	68	70
nej, absolut inte	7	7	6	7	13
vet inte/vill ej svara	2	2	3	3	3
summa procent	100	100	100	100	100
antal personer	1624	1673	1643	1578	1582
övervikt nej	+30	+36	+43	+52	+69

Figur 1: Kärnkraftavvecklingen 2010?

Fråga: "Tror Du personligen att kärnkraften kommer vara avvecklad i Sverige år 2010?"

Kommentar: Analysen bygger på resultaten i tabell 1.

kärnkraftsmotståndarna. Bland s-sympatisörer var det endast 22 procent som trodde på en kärnkraftsavveckling när vi frågade i oktober/november 1990. Totalt sett var det ännu färre - 14 procent - som trodde att den svenska kärnkraftsepoken skulle vara avslutad år 2010. Det är uppenbart ett mycket få människor tror att regering och riksdag skall lyckas med målsättningen att avveckla kärnkraften till 2010.

Tabell 2: Tro om kärnkraftsavveckling 2010 efter kärnkraftsåsikt och partisympati (procent)

	tro om kärnkrafts- avveckling 2010			summa procent	antal personer	övertikt nej
	ja	nej	vet inte			
Kärnkraftsåsikt						
stoppa omedelbart	39	58	3	100	74	+19
avveckla snabbare än till 2010	38	59	3	100	114	+21
avveckla till 2010	30	70	0	100	267	+40
avveckla långsammare än till 2010	5	94	1	100	444	+89
använd kärnkraften, avveckla inte	3	96	1	100	429	+93
Partisympati						
v	8	92	0	100	97	+84
s	22	76	2	100	392	+54
c	24	76	0	100	118	+52
fp	10	89	1	100	176	+79
m	5	94	1	100	376	+89
kds	10	84	6	100	71	+74
mp	33	66	1	100	70	+33
samtliga	14	83	3	100	1582	+69

Kommentar: Frågan om kärnkraftsåsikterna presenteras i tabell 3: Resultaten har hämtats från SOM 90.

En fara med en diskrepans av detta slag - att folket inte tror på vad de valda ledarna säger - är naturligtvis att den kan ge näring åt politikermisstro. Från andra mätningar vet vi att svenska folkets allmänna tilltro till partier och politiker minskat under många år och att nedgången accelererat sedan valet 1988.²

I SOM-undersökningarna finns en speciell mätserie kring människors förtroende för olika grupper när det gäller information om energi och kärnkraft.

Resultaten från de mätningarna visar tydligt att tilltron till regeringens kärnkraftsinformation gått ned markant under senare år samtidigt som förtroendet för andra gruppers information ökat. Om vi jämför resultaten för 1986 med motsvarande siffror för 1990 visar det sig att andelen personer som uppger att de har ett mycket eller ganska stort förtroende för kärnkraftsinformation från olika grupper ökat från 53 till 57 procent för miljöorganisationer, från 34 till 54 procent för kärnkraftsindustrin, från 76 till 81 procent för forskare och från 14 till 18 procent för journalister. Motsvarande resultat för regeringen är 49 procent 1986 och 33 procent 1990 - en nedgång på sexton procentenheter. Den enda andra grupp som på samma sätt fick uppleva en minskning i informationstilltron var statliga myndigheter som gick ned till 34 procent 1990 från 37 procent 1986.

Tilltron till regeringens energi- och kärnkraftsinformation har ett samband med människors tro om en kärnkraftsavveckling 2010. Kopplingen är inte överdrivet stark men den finns där ($r=0.12$). Personer som tror på en kärnkraftsavveckling har ett större förtroende för regeringens kärnkraftsinformation än personer som inte tror på en avveckling 2010.

Förtroendet för regeringens kärnkraftsinformation är också kopplat till människors allmänna förtroende till regeringen.³ Här är det statistiska sambandet ($r=0.48$). De olika förtroendeaspekterna påverkar naturligtvis varandra, liksom orsakssambandet mellan regeringsförtroende och tro om en kärnkraftsavveckling kan gå åt båda hållen. Men det väsentliga - och för regeringen oroande - är att det existerar ett samband mellan människors förtroende för regeringen och tilltron till att det blir en kärnkraftsavveckling. Förtroendet för regeringen och delvis också för riksdagen (förtroendet för riksdagen uppvisar också ett visst samband med tron om en kärnkraftsavveckling 2010) har en koppling till något som mycket få tror på - att kärnkraften kommer att vara avvecklad år 2010.

Att som vald ledare i en representativ demokrati stå för någonting som folket inte tror på kan alltså vara bekymmersamt. Om sedan folket inte heller stödjer den politik som de valda ledarna står för kan läget bli riktigt problematiskt. Driver man alltför länge en fråga mot folkmajoriteten i en demokrati riskerar man inte bara att förlora förtroende och väljarsympatier. Till sist kan också mandaten och makten hotas.

Vi har väl inte kommit så långt ännu i kärnkraftsfrågan men utvecklingen går snabbt. Kärnkraftsopinionen har förändrats mycket markant i kärnkraftspositiv riktning under de senaste åren. Som resultaten i figur 2 och 3 visar har

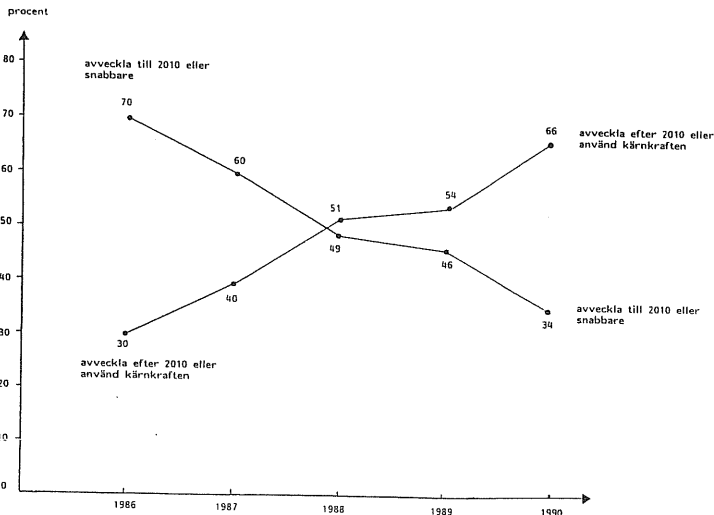
Tabell 3: Avvecklingsopinionen enligt SOM-studierna (procent)

Fråga: "År 1980 hade vi en folkomröstning om kärnkraften i Sverige. Efter folkomröstningen beslöt riksdagen att kärnkraften skulle avvecklas till år 2010. Vad är Din åsikt om kärnkraftens användning i Sverige?"

kärnkraftsåsikt	SOM86	SOM87	SOM88	SOM89	SOM90
stoppa kärnkraften omedelbart	15	8	6	6	5
avveckla kärnkraften snabbare än till år 2010	26	17	15	12	7
avveckla kärnkraften till år 2010	27	27	21	23	17
avveckla kärnkraften, men inte så snabbt som till år 2010	16	19	24	24	28
använd kärnkraften, avveckla den <u>inte</u>	13	16	20	24	27
ingen bestämd åsikt, vet ej	3	13	14	11	16
summa procent	100	100	100	100	100
antal personer	1624	1673	1643	1578	1582
andel avveckla till 2010 eller snabbare	68	52	42	41	29
andel avveckla efter 2010 eller använd kärnkraften	29	35	44	48	55

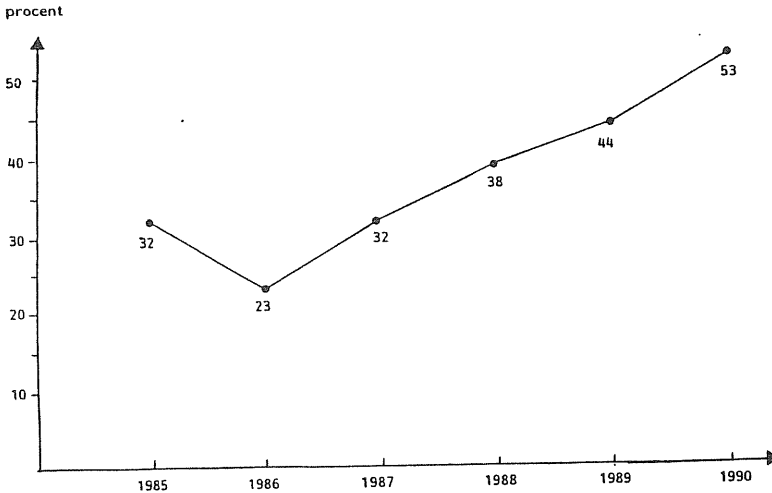
Kommentar: Något explicit svarsalternativ av typen "ingen bestämd åsikt" fanns inte med i enkätfrågan 1986.

Figur 2: Avvecklingsopinionen 1986-1990 enligt SOM-mätningarna (procent)

Kommentar: Intervjufrågans formulering redovisas i tabell 3: Undersökningspersoner utan åsikt i frågan är ej medtagna i analysen.

Figur 3: Andelen människor som tycker det är ett bra förslag att använda kärnkraften efter år 2010 (procent)

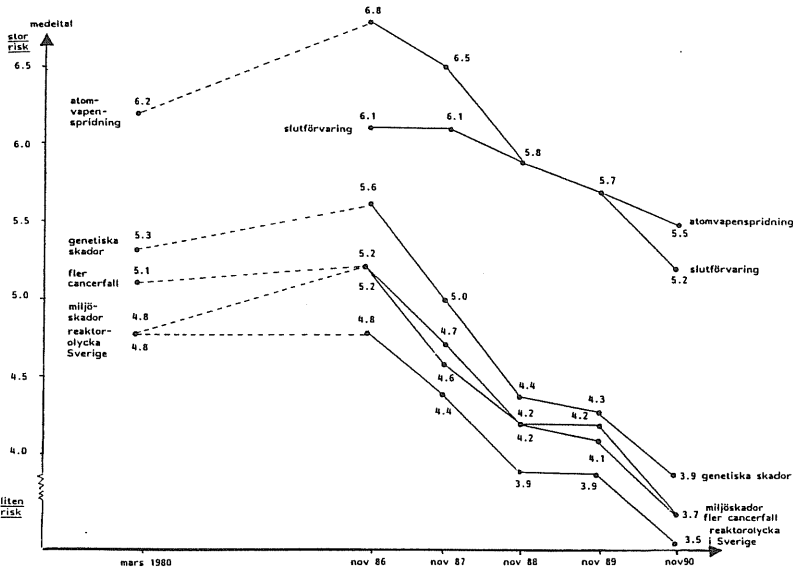

Kommentar: Resultaten bygger på SOM-data från åren 1986-1990 och på resultat från valundersökningen 1985. Samtliga intervjupersoner (inkl. vet ej) ingår i procentbasen. Påstående frågan löd: "Behålla kärnkraften även efter år 2010" med mycket bra förslag, ganska bra förslag, varken bra eller dåligt förslag, ganska dåligt förslag och mycket dåligt förslag som svarsalternativ

andelen människor som önskar avveckla kärnkraften långsammare än till 2010 eller som vill använda kärnkraften ungefär fördubblats sedan Tjernobyli-året 1986. I SOM-undersökningen 1990 var det för första gången en majoritet som hade dessa åsikter. En opinionsövertikt över kärnkraftsmotståndarna (de som vill avveckla till 2010 eller tidigare) har kärnkraftsanhängarna haft sedan 1988.

Även människors riskbedömningar i kärnkraftsfrågan har förändrats drastiskt. Alla olika typer av kärnkraftsrisker (reaktorolycka i Sverige, avfallspill, miljöskador, sjukdomar, genetiska skador, atomvapenspridning) bedömdes som klart mindre 1990 än vad som var fallet både 1986 och vid folkomröstningen 1980 (se figur 4). Resultaten tyder på att oron för kärnkraften, ända

Figur 4: Riskbedömningar i kärnkraftsfrågan (medeltal)

Kommentar: Medeltalen kan variera mellan 1.0 (mycket liten risk) och 10.0 (mycket stor risk). Resultaten från 1980 kommer från Holmberg och Asps bok Kampen om kärnkraften och bygger på folkomröstningsundersökningen. Övriga resultat bygger på SOM-mätningarna. Slutförvaringsfrågan fanns inte med i folkomröstningsstudien 1980.

sedan frågan politiserades i Sverige, aldrig varit så liten som idag.⁴

Den positiva opinionsvinden för kärnkraften återfinns i alla befolkningsgrupper - bland gamla och unga, bland män och kvinnor, bland moderater och miljöpartister. I de flesta fall har förskjutningarna i kärnkraftspositiv riktning varit ungefär lika stora (räknat i procentenheter). I genomsnitt ökade andelen personer som vill ha kvar kärnkraften efter 2010 med 29 procentenheter mellan 1986 och 1990 (se figurerna 4, 5 och 6).

En grupp där ökningen i kärnkraftsvänlig riktning varit klart över medel är de äldsta väljarna (+36). Det mönster som gällde vid folkomröstningen 1980 och

så sent som efter Tjernobylolyckan 1986 - att äldre och yngre personer var mer kärnkraftsnegativa än medelålders - gäller inte längre.⁵ Sedan 1988 är det nya åldersmönstret att de äldsta människorna är mest för kärnkraften medan de yngsta är mest emot.

Den mest dramatiska opinionsförskjutningen som inträffat inom de olika partiernas väljargrupper återfinns bland kds-anhängarna. Alla partiers väljare har blivit klart mer kärnkraftspositiva, men mest så bland kds-sympatisörerna. Så sent som 1989 var det endast 36 procent bland kds-arna som ville ha kvar kärnkraften efter 2010. Ett år senare var motsvarande siffra för de nu många fler kds-anhängarna hela 62 procent. Kds har på cirka ett år ömsat skinn på väljarplanet - från ett kärnkraftsnegativt parti till ett klart kärnkraftspositivt parti.

Den väljargrupp som bäst stått emot den kärnkraftspositiva vinden är miljöpartiets. Men även bland mp-anhängarna har andelen personer som vill ha kvar kärnkraften efter 2010 ökat - från 11 procent 1986 till 26 procent 1990 (+15).

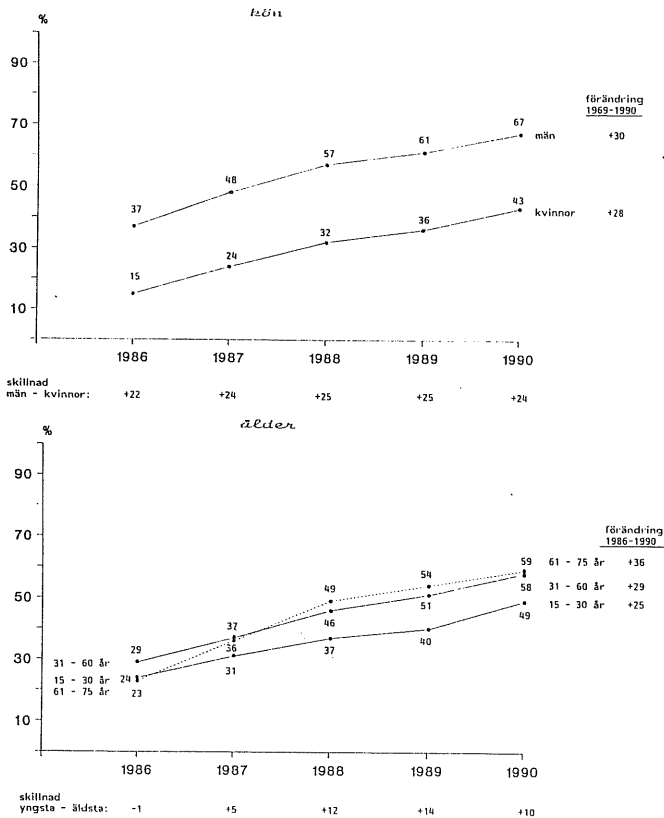
Socialdemokratiska sympatisörer tillhör också gruppen väljare som förskjutits något mindre i kärnkraftsvänlig riktning än genomsnittet, från 24 procent 1986 till 48 procent 1990 (+24).⁶ Någon majoritet för att behålla kärnkraften efter 2010 fanns alltså ännu inte bland s-anhängare 1990. Andelen som ville ha kvar kärnkraften efter 2010 (48 procent) var dock klart större än andelen som ville avveckla till 2010 eller tidigare (33 procent).

Centerpartiets väljare tillhör dem som förändrats något mer i kärnkraftspositiv riktning än genomsnittet (+ 35 procentenheter mellan 1986 och 1990). Resultatet har blivit ett klart minskat åsiktsavstånd mellan socialdemokratiska och centerpartistiska anhängare i kärnkraftsfrågan. Även vänsterpartiets sympatisörer har blivit klart mer kärnkraftsvänliga sedan 1986 (+32) och hade 1990 ungefär samma åsikter om kärnkraftsavvecklingen som s- och c-anhängare.

Den minskande polarisering i kärnkraftsfrågan som kan iaktas på ledarnivå mellan socialdemokraterna och centerpartiet har alltså en motsvarighet bland de båda partiernas anhängare. Sympatisörer till s och c är åsiktsmässigt mer lika varandra idag än de någonsin varit sedan kärnkraften politiserades fullt ut i Sverige åren 1975-76.

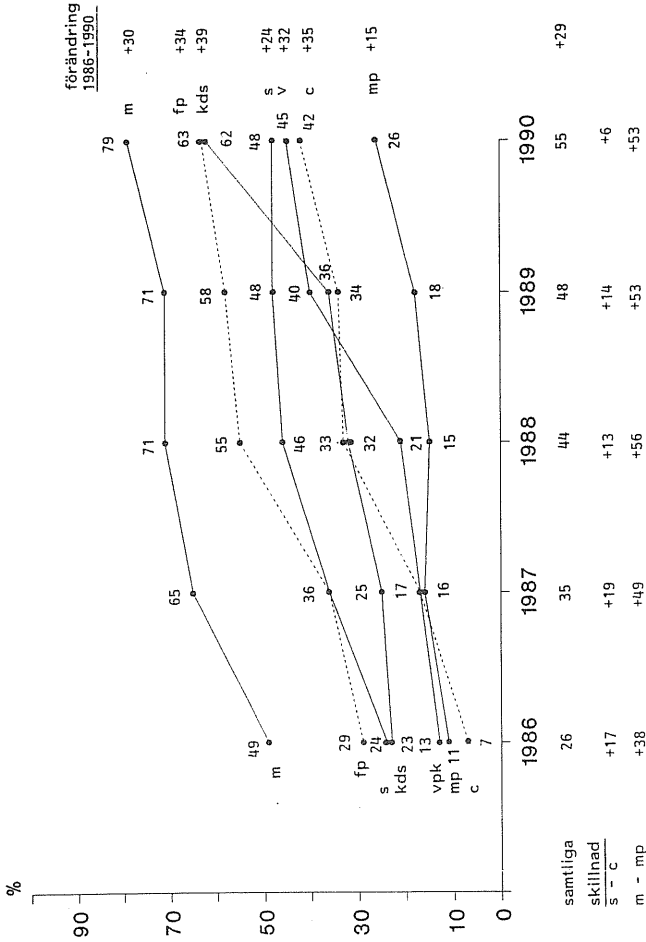
De partier som står för flankbredden i dagens kärnkraftsdebatt är moderaterna och miljöpartiet och det återspeglas också mycket klart bland väljarna. Det är

Figur 5: Andel kärnkraftsanshängare 1986-1990 efter kön och ålder: Kärnkraftsanshängare har definierats som personer som vill avveckla kärnkraften långsammare än till 2010 eller som vill använda kärnkraften, ej avveckla den (procent)

Kommentar: Frågan om kärnkraftsåsikterna i SOM86 innehöll inget explicit svarsalternativ av typen "ingen bestämd åsikt", vilket frågan om kärnkraftsåsikterna gjorde i de senare SOM-studierna. Därför har resultaten för SOM86 justerats proportionellt under antagande av en "ingen bestämd åsikt-andel" som motsvarar den som erhöles i SOM87. De okorrigerade resultaten i SOM86 var som följer: 61-75 år 26 procent, 31-60 år 32 procent, 15-30 år 27 procent, män 41 procent och kvinnor 17 procent. Samtliga svarspersoner ingår i procentbasen.

Figur 6: Andel kärnkraftsanshängare 1986-1990 bland partiernas sympatisörer (procent)

Kommentar: Analysen bygger på samma material som i figur 5. Resultaten för SOM86 har korrigerats för frånvaron av ett "ingen åsikt alternativ". De okorrigerade resultaten är v 15 %, s 27 %, c 8 %, fp 32 %, m 54 %, kds 26 % och mp 12 %.

moderata och miljöpartistiska sympatisörer som har de mest polariserade kärnkraftsåsikterna. De genomsnittliga åsiktsskillnaderna mellan m- och mp-anhängare är fortfarande mycket stora. Andelen m-sympatisörer som ville behålla kärnkraften efter 2010 var 79 procent i SOM-undersökningen 1990 jämfört med endast 26 procent bland miljöpartianhängarna.

Men om den kärnkraftspositiva vinden fortsätter att blåsa som hittills - dvs i alla väljargrupper inklusive bland anhängare av miljöpartiet - kommer kärnkraften snabbt att bli mindre partipolitiserad på väljarnivå. Åsiktsskillnaderna mellan olika partiers väljare kommer att minska ytterligare. Redan i dag är miljöpartiet det enda parti där en klar majoritet fortfarande stödjer tanken att avveckla kärnkraften till år 2010. Anhängare till s, c och v är splittrade mittut medan de allra flesta som sympatiserar med m, fp och kds vill ha kvar kärnkraften efter år 2010.

Mycket talar alltså för att kärnkraftsfrågan ånyo är på väg att avpolitiseras bland väljarna, precis som efter folkomröstningen 1980. Men osvuret är som alltid bäst. Åsiktsskillnaderna i kärnkraftsfrågan försvann inte helt efter folkomröstningen, varken bland väljare eller partierna, och Tjernobylyolyckan visade hur lättväckta gamla motsättningar är när det gäller kärnkraft.

Noter:

¹ Se Granberg and Holmberg (1983, 1986, 1988).

² Analyser av svenska folkets politikutlåtelse redovisas i Maria Elliots kapitel i denna volym. Se också Österman (1990), Weibull och Börjesson (1990), Miller and Listhaug (1990) och Gilljam och Holmberg (1990).

³ Se vidare Maria Elliots analys av förtroendet för olika samhällsinstitutioner i denna volym.

⁴ En analys av den långsiktiga opinionsutvecklingen när det gäller kärnkraftsfrågan i Sverige återfinns i Holmberg (1991).

⁵ Om folkomröstningsundersökningen 1980, se Holmberg och Asp (1984).

⁶ Vi har inte tillgång till paneldata och kan följdelaktligen inte studera individuella opinionsförändringar. Det gör att vi inte kan särskilja stabila partianhängare från rörliga väljare. Vi kan m a o inte säkert veta om resultatet för s-anhängarna beror på att stabila s-sympatisörer (de som blivit kvar efter s-nedgången) blivit kärnkraftsvänliga i något mindre utsträckning än genomsnittet eller om de som övergivit partiet i stor utsträckning var kärnkraftsanhängare.

Litteratur:

- Gilljam, M. och Holmberg, S. (1990) *Rött Blått Grönt*. Stockholm: Bonniers.
- Granberg, D. and Holmberg, S. (1983). *Modeling the Relationship among Preference, Expectations, and Voting Behavior*. Göteborgs Universitet, Statsvetenskapliga Institutionen
- Granberg, D. and Holmberg, S. (1986). Preference, Expectations, and Voting Behavior in Sweden's Referendum on Nuclear Power. *Social Science Quarterly*, 66:379-392.
- Granberg, D. and Holmberg, S. (1988). *The political System Matters: Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge University Press.
- Holmberg, S. (1991). *The Impact of Party on Nuclear Power Attitudes in Sweden*. Stockholm: Statens Kärnbränslenämnd
- Holmberg, S. och Asp, K. (1984) *Kampen om kärnkraften. En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980*. Stockholm: Liber.
- Miller, A. and Lijphart, A. (1990). Political Parties and Confidence in Government: A Comparison of Norway, Sweden and the United States. *British Journal of Political Science*, 29:357-386.
- Weibull, L. och Börjesson, B. (1990). *Förtroendeklyfta?* Stockholm: SIM
- Österman, T. (1990). *Valet - Ett spel för gallerierna*. Stockholm: Tiden

PERCEPTIONEN AV FORSKARNAS KÄRNKRAFTSÅSIKT

Jörgen Westerståhl/Folke Johansson

På hösten efter Tjernobylyolyckan 1986 genomförde vi två enkätundersökningar, en till experterna - professorer vid naturvetenskaplig och teknisk fakultet/högskola - och en till allmänheten rörande synen på kärnkraften och dess fortsatta användning i Sveriges. Även massmediernas rapportering i samband med Tjernobylyolyckan granskades (Westerståhl/Johansson 1987).

Forskarnas personliga inställning till kärnkraftens utnyttjande i Sverige mättes genom en fråga med tre svarsalternativ: "Kärnkraften bör avvecklas till år 2010 i enlighet med vad som förut beslutats" (18% instämde), "Kärnkraften bör avvecklas snabbare än som förut beslutats" (12%) och "Vi bör vara beredda att använda kärnkraften även efter år 2010" (70%). Genomsnittligt förordade alltså sju av tio forskare att vi i Sverige skulle vara beredda att använda kärnkraften även efter år 2010.

Allmänhetens svar på samma fråga om kärnkraftens fortsatta utnyttjande gav till resultat att jämnt en tredjedel stödde vart och ett av de tre alternativen. I enkäten till allmänheten frågades också om vad man trodde att forskarna inom naturvetenskap och teknik ansåg om kärnkraften samt om hur stort förtroende man hade för olika grupper, när det gällde information om energi- och kärnkraftsfrågor.

Frågan om allmänhetens föreställning om - perception av - experternas syn på kärnkraften återges i tabell 1, som också innehåller de erbjudna svarsalternativa-

tiven. Två av dessa alternativ - att flertalet eller nästan alla experter är för att kärnkraften används även efter 2010 - bedömdes som korrekta. Det betyder att 1986 hade bara 27 procent eller drygt en fjärdedel av folk i allmänhet en riktig perception av forskarnas åsikt om kärnkraftens fortsatta utnyttjande. Samtidigt visade sig förtroendet för forskarna som informatörer i energi- och kärnkraftsfrågor vara mycket högt: trefjärdedelar av allmänheten hade ett mycket stort eller ganska stort förtroende för forskarna, medan motsvarande andel för miljögrupper var något mindre än hälften samt för kärnkraftsindustrin, regeringen, politiker och statliga myndigheter knappt en tredjedel. För journalister sade sig enbart 12 procent ha stort eller ganska stort förtroende.

Tabell 1: Perception av forskarnas kärnkraftsåsikt (procent).

Fråga: Vad tror Du att forskarna inom naturvetenskap och teknik anser om kärnkraften? Tror Du att de är för eller motatt kärnkraften används även efter år 2010?

	Nästan alla är mot	Flertalet är mot	Ungefär lika många för som mot	Flertalet är för	Nästan alla är för	Summa procent
1986	7	21	45	24	3	100
1990	5	10	39	39	7	100

Förklaringen till allmänhetens bristfälliga kunskap om forskarnas syn på kärnkraften kan knappast sökas någon annanstans än i massmediernas rapportering. Vår egen studie av mediernas behandling av Tjernobylyolyckan och kärnkraften, liksom Kent Asps omfattande undersökningar av folkomröstningsdebatten (Asp 1986), pekar i denna riktning. Forskare med en kritisk inställning till kärnkraften hade uppmärksammats i väsentligt större utsträckning än vad som svarade mot den faktiska åsiktsfördelningen bland forskarna.

Någon större systematisk undersökning av nyhetsförmedling och debatt rörande kärnkraften under senare år finns såvitt bekant inte. Vi har emellertid ett intryck av att den kärnkraftskritiska rapporteringen avtagit och att inte minst på tidningarnas debattsidor forskare som förordat fortsatt utnyttjande av kärnkraften kommit till tals i högre grad än tidigare.

Mot den bakgrunden ville vi pröva, om allmänhetens perception av forskarnas kärnkraftsåsikt ändrats sedan 1986, genom en enkätfråga i SOM 1990. Resultatet framgår av tabell 1. En påtaglig förändring i perceptionen av

forskarnas kärnkraftsåsikt har skett. Nära hälften eller 46 procent har nu "rätt" perception, mot 27 procent 1986, och endast 15 procent, mot förut 28, väljer nu de extremt felaktiga svarsalternativen. Det väsentliga resultatet av undersökningen är alltså, att allmänheten fått en mer realistisk perception av forskarnas kärnkraftsåsikt.

Samtidigt med denna förändring i allmänhetens perception av forskaropinionen har allmänhetens attityd till kärnkraften förändrats: när vi frågade 1986 var det bara en tredjedel som ville behålla kärnkraften efter 2010, nu står tvåtredjedelar bakom denna uppfattning (jfr Holmberg 1991). Inför dessa två parallella förändringar uppstår naturligt nog frågan: Har dessa förändringar något samband med varandra och kan man spåra en kausalrelation dem emellan? Är det så att en mer korrekt kunskap om experternas syn på kärnkraften påverkat attityden till kärnkraften, dvs gäller en "rationell" förklaringsmodell? Eller är det så att folk av andra skäl ändrat attityd till kärnkraften och att denna attityd i sin tur påverkat perceptionen av experternas ståndpunkt, "man ser det man vill se" - dvs det är en "ideologisk" eller "emotionell" förklaring som gäller (jfr t ex Holmberg/Esaiasson) 1988 s 125 ff, Westerståhl/Johansson 1981 s 108 f). Vi gör avslutningsvis ett begränsat försök att pröva den rationella modellen.

Det fanns år 1986 ett samband mellan allmänhetens inställning till kärnkraften och perceptionen av forskarnas åsikt (gamma .44) Detta samband hade 1990 ökat (gamma .61). Sambandet säger emellertid ingenting om i vilken riktning en eventuell påverkan går. Genom att använda vår fråga från 1986 om "förtroende för forskarna inom naturvetenskap och teknik" respektive Holmbergs fråga om "förtroendet för forskarna" i SOM 1990 kan den rationella modellen byggas ut: högt förtroende för forskarna bör öka den påverkan deras ståndpunkt har på opinionen i kärnkraftsfrågan, och omvänt.

Provet utföres så (tabell 2) att de svarande först indelas i två grupper, nämligen a) de som vill utnyttja kärnkraften även efter år 2010 och b) de som vill avveckla kärnkraften tidigare än 2010; mellangruppen, anhängare av avveckling till 2010, finns inte med i tabellen. Inom vardera gruppen skiljer vi sedan mellan tre slags perceptioner (de flesta forskarna för, jämt delade respektive mot kärnkraftens utnyttjande efter 2010) och tre förtroendeattityder (mycket stort, ganska stort respektive ganska och mycket litet förtroende för forskarna). Procentsiffrorna i a)- och b)-tabellerna i motsvarande celler går att addera; vad som återstår till 100 procent utgöres av mellangruppens anhängare.

Tabell 2 A: Vill behålla kärnkraften efter 2010 (procent).

	FÖRTROENDE FÖR FORSKARE			Procent differens
	Stort	Ganska	Litet	
Vill behålla efter 2010	94	82	71	(23)
PERCEPTION AV Jämt delade	62	57	53	(9)
FORSKARÅSIKT: Vill snabb- avveckla	31	25	25	(6)
Procentdifferans:	(63)	(57)	(46)	

Bakom siffrorna i tabell 2 a) står tvåtredjedelar av de svarande. Den översta radens sifferserie ger ett synnerligen starkt stöd åt den rationella förklaringen. Inte mindre än 94 procent av dem som kombinerar korrekt kunskap om forskarnas inställning med mycket stort förtroende för forskarna stöder förslaget om att utnyttja kärnkraften även efter år 2010. När förtroendet för forskarna sjunker, minskar också anslutningen till denna ståndpunkt. I mellanläget - forskarna jämt fördelade - ger perceptionen ingen rekommendation för ställningstagandet. Att de som har högre förtroende för forskarna är mer kärnkraftspositiva, kan inte ses som ett stöd för den rationella modellen. För den lilla grupp kärnkraftsanshängare som har definitivt fel perception (ca 5 procent av alla svarande) - tredje raden - spelar förtroendet mycket obetydlig roll och den lilla skillnad som finns, strider mot en rationell förklaring.

Beträffande den minoritet på 12 procent av de svarande som utgör basen för tabell 2 b) gäller, att den minoritet av minoriteten som är korrekt informerad om forskarna - första raden - passar in i den rationella modellen: ju mindre förtroende för forskarna man har, desto mindre betyder deras ståndpunkt för det egna ställningstagandet. I mellangruppen - de som tror att forskarna är jämt delade - ger förtroendevariabeln utslag.

Den tredje raden - de kärnkraftsmotståndare som tror att forskarna delar deras egen inställning - tilldrar sig särskilt intresse. Vad först själva perceptionen beträffar bör framhållas att den subjektivt sett inte behöver vara felaktig: våra och andras undersökningar tyder på att de som tar del av kärnkraftskritiska medier presenteras ett särskilt snett urval av forskare, dvs det blir nästan bara kärnkraftsmotståndare som får framträda. Uppenbart är emellertid att denna grupps reaktion inte alls passar in i den rationella modellen: här kombineras

Tabell 2 B: Vill avveckla kärnkraften tidigare än 2010 (procent).

	FÖRTROENDE FÖR FORSKARE			Procent differens
	Stort	Ganska	Litet	
Vill behålla efter 2010	2	7	9	(7)
PERCEPTION AV Jämt delade	8	13	25	(17)
FORSKARÅSIKT: Vill snabb- avveckla	34	42	65	(31)
Procentdifferans:	(32)	(35)	(56)	

minskad tilltro till forskare med ökat instämmande i deras förmodade ställningstagande. En rimlig förklaring synes vara att den bristande tilltron här slår över i en aktiv misstro, en skepsis mot forskarvärlden och det högteknologiska samhället och att det är denna grundinställning som går samman med kärnkraftsmotståndet. Vår rationella modell fungerar inte inom denna grupp.

Sammanfattningsvis kan konstateras att perceptionens effekt - avläst som procentskillnad - genomgående är större än förtroendeeffekten. Genomför man en motsvarande analys på 1986 års material visar det sig att då var procentdifferenserna för båda variablerna av samma storleksordning. Vad som sedan skett är väsentligen att perceptionsskillnaderna slår starkare igenom, främst bland dem som vill utnyttja kärnkraften även efter 2010. Dessa förhållanden bildar en naturlig utgångspunkt för en rationell förklaringsansats. Den begränsade rationella modell som här prövats passar på de relativt många som har en korrekt perception av forskarnas dominerande åsikt i kärnkraftsfrågan. På övriga passar den inte, och framförallt inte på den lilla grupp kärnkraftsmotståndare som förenar en perception av forskarna som kärnkraftsmotståndare med låg tilltro till samma forskare. Här verkar andra mekanismer.

Litteratur:

Asp, Kent, 1986, *Mäktiga massmedier*. Akademitratur.

Holmberg, Sören, 1991, *Kärnkraftsmätningar i SOM-studien 1990*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg. Stencil.

Holmberg, Sören och Esaiasson, Peter, 1988, *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Bonniers.

Westerståhl, Jörgen och Johansson, Folke, 1987, *Svensk kärnkraft efter Tjernobyl. En undersökning av expertåsikter, massmedier och folkopinion*. SNS.

Westerståhl, Jörgen och Johansson, Folke, 1990, *Vad har hänt med kärnkraftsopinionen?*, SNS.

SVENSKA ATTITYDER TILL ISLAM

Håkan Hvitfelt

Det är inte den faktiska verkligheten eller situationen som i första hand avgör hur man betar sig, utan vad man tror om verkligheten eller situationen. På grundval av trosuppfattningar utvecklar människor attityder och utför handlingar.

Religioner är system av trosuppfattningar. De utgör vad Berger och Luckmann (1967) kallar "symboliska universa", som styr mänskligt tänkande och handlande. Ibland kolliderar de, som exempelvis islam och kristendomen gjort genom historien. Våra uppfattningar om främmande religioner och kulturer, som kan ha ringa saklig grund, styr våra handlingar gentemot dessa och de människor som representerar dem. Med flyktingar och invandring har det främmande, islam, kommit till Sverige. Samtidigt har massmediernas rapportering från omvärlden på senare tid frekvent uppmärksammat människor, händelser och förhållanden som med rätt eller orätt knutits till islam.

Mot bakgrunder som dessa har attityder utvecklats i västvärlden och i Sverige gentemot islam, muslimsk kultur och muslimer. Det är emellertid troligt att den svenska allmänheten vet ganska lite, men samtidigt tror ganska mycket om islam. Sådana trosuppfattningar är attitydernas fundament. Svenskarnas syn på islam handlar således i hög grad om tro om vad andra människor tror. Islam breder samtidigt ut sig och via invandrare har islam slagit rot i Sverige.

Uppfattningarna om islam har varierat. Den klassiska, som funnits genom århundraden, är att islam som religion är barbarisk och hotfull. Islam har utvecklas i en främmande och otillgänglig värld och den islamiska kulturen är underlägsen den kristna. En något annorlunda, modernare och relativt utbredd

uppfattning torde vara att islam står för irrationellt våld. Massmedierna tillhandahåller exempel (jfr Said, 1985). Hotbilden kvarstår på många sätt. Det är knappast långsökt att anta att negativa attityder till islam utvecklats i västerlandet och i Sverige.

Synen på Islam som religion

Vad som menas med islam är inte helt klart (jfr Hjärpe, 1990:16-25). En distinktion kan göras mellan islam som religion och muslimsk kultur. Islam som religion bygger på varierande tolkningar av koranen. Muslimsk kultur utmärker människor vars attityder och beteenden utvecklats inom geografiska områden, sociala skikt eller grupper där majoriteten bekänner sig till islam.

Sådana avgränsningar är dock inte självklara. Det finns exempelvis ingen klar gräns som avgör hur fritt man kan tolka koranen. Islam och den muslimska kulturen är mångfacetterade och bland annat kraftigt präglade av den region där de förekommer. Religionsforskaren Jan Hjärpe (1990:6) skriver: "Den muslimska världen rymmer många folk, många språk, och olika kulturtraditioner. Normer och värderingar, seder och bruk, föreställningsvärld och livssyn visar stora olikheter, inte bara mellan olika regioner och orter, utan också mellan sociala skikt i samhällena."

Definitions- och avgränsningsproblem är dock något som i varierande grad utmärker alla världsreligioner. Parallellerna mellan islam och kristendomen är uppenbara. Definitionssvårigheterna till trots har nog de flesta svenskar en någorlunda utvecklad uppfattning, sann eller falsk, om vad islam är. Mediernas beskrivningar av islam under senare år har haft en omfattning som gjort att de knappast kan ha gått någon förbi. Frågan är dock vilken syn svenskarna har på islam som religion

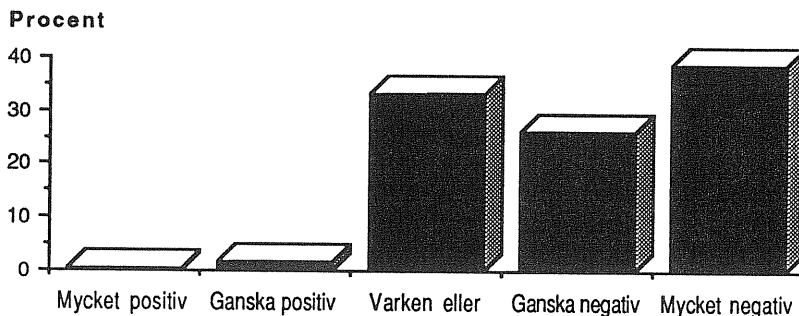
För att belysa detta ställdes i SOM-undersökningen 1990 ett antal frågor om attityden till islam. I diagram 1 visas svenska folkets övergripande inställning till islam som religion.

Det är knappast en överdrift att påstå ett svenskarnas inställning till islam är negativ. Medan drygt 2 procent säger sig ha en mycket eller ganska positiv inställning till religionen, har närmare 65 procent en ganska eller mycket negativ inställning (diagram 1).

Svarsfördelningen är på sätt och vis anmärkningsvärd. Islam är något som majoriteten av svenskarna knappast har några direkta erfarenheter av, åtmin-

Diagram 1: Inställning till islam

Fråga: Vilken inställning har du personligen till islam som religion?

stone inte på ett personligt plan. Attityderna torde dels botten i traditionella, religiöst betingade, föreställningar som bland annat förmedlats via skolundervisningen (jfr Sander, 1988), dels i föreställningar om invandrare och kanske i någon mån resor i muslimska länder. Framför allt torde dock attityderna återspegla massmediernas bevakning av händelser som med rätt eller orätt på olika sätt kopplats till islam. Exempel är revolutionen i Iran, den så kallade Rushdieaffären, uppmärksamheten kring bland annat traditionell muslimsk lag, sharia, tillämpad i några muslimska länder och beskrivningar av kvinnans situation inom islam.

Islam är framför allt tredje världens religion. Medic- och nyhetsbilden av islam torde därmed i hög grad likna den generella bild av händelser och förhållanden i tredje världen som förmedlas till i-världen. Det har visat sig att denna är präglad av negativitet, fördomar och etnocentrism samt dessutom överförenkling och inte så lite felaktigheter (Carlsson 1990). Debatten om nyhetsinformationen från tredje världen har också tidvis varit intensiv. (För översikter se exempelvis Vilanilam, 1989 och Carlsson, 1991.)

När det gäller svenskarnas övergripande inställning till islam ger data från SOM-undersökningen 1990 underlag för en del konstateranden. Givetvis finns ett samband mellan attityden till islam och inställningen till flyktningmottagande i Sverige (se vidare nedan). Det mest intressanta här är emellertid att sambandet inte är totalt. Attityden till islam och inställningen till flyktningar är inte samma sak.

Vidare är lågutbildade mer negativa än högutbildade och män mer negativa än kvinnor. Bosatta på landsbygden och i mindre tätorter är mer negativa än de som bor i stad eller större tätort. Äldre är något mindre negativa än yngre. Detta ligger väl i linje med resultaten från studier kring främlingsfientlighet och fördomar i allmänhet. Men i fråga om islam är även majoriteten av de välutbildade tämligen negativ.

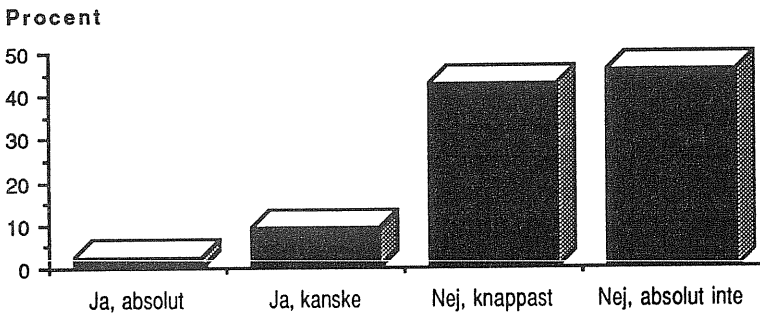
Islam och demokrati

Förhållandet mellan islam och det politiska systemet i de muslimska staterna varierar. Den ursprungliga, bokstavliga betydelsen av islam är underkastelse, vilket enligt många innebär att islam inte bara är en religion i västerländsk mening utan en samhällsordning och ett juridiskt system för den ideala staten. Detta skulle betyda att religionen står över staten. Om hur detta skulle se ut råder delade meningar. Inom islam finns allt ifrån ett teokratiskt statsideal till "islamisk socialism" (Hjärpe, 1985). Vidare är få muslimska länder demokratier i västerländsk bemärkelse. Huruvida detta är ett utslag av islam eller en konsekvens av att de muslimska länderna tillhör tredje världen, där demokrati är sällsynt, kan diskuteras.

I diagram 2 visas svenskarnas uppfattning om islams förhållande till svensk demokrati.

Diagram 2: Islam och demokrati

Fråga: Anser du att islam går att förena med demokrati av svensk typ?

Drygt 88 procent av svenskarna anser att islam inte går att förena med demokrati av svensk typ. Närmare 46 procent anser att det absolut inte är möjligt. Den motsatta åsikten, att islam absolut går att förena med demokrati av svensk typ, har endast drygt 2 procent av svenskarna.

En analys av bakgrundsfaktorer tyder på att det finns ett samband mellan utbildningsnivå och hur man ser på i vilken utsträckning islam är förenlig med demokrati. Det är vanligare bland lågutbildade att uppfatta islam som absolut oförenlig med demokrati än det är bland högutbildade. Dessutom anser äldre i större omfattning islam vara förenlig med demokrati än yngre.

Av resultaten kan inte utläsas vilka grunder människor har för sin uppfattning. En möjlig tolkning är att islam uppfattas som en religion som faktiskt kräver likriktning och underkastelse. Oliktänkande tillåts ej. En sådan uppfattning innebär naturligtvis att islam uppfattas negativt i ett samhälle som Sverige, där politisk demokrati är ett grundläggande värde.

Islam och kvinnan

Den beslöjade kvinnan har tveklöst blivit en symbol för islam i västerlandet. Tvånget för kvinnorna i Iran att efter den islamiska revolutionen bära en vid i det närmaste heltäckande klädnad, har förmedlats över världen av massmedierna. Betty Mahmoodys bok "Inte utan min dotter" (1990), som handlar om förtryck och misshandel av en amerikansk kvinna i Iran, som utfördes av hennes muslimske make, har enligt förlaget, Bonniers, sålts i mellan 700.000 och 800.000 exemplar i Sverige. Den har enligt SOM-undersökningen 1990 lästs av var tredje svensk.

Kvinnans roll enligt islam är dock långt ifrån entydig (jfr Hjärpe 1990:96-100). Kvinnoförtryck och kvinnlig frigörelse är vidare mycket sammansatta och i hög grad kulturellt bestämda begrepp. I vilken utsträckning kvinnans roll i muslimska länder främst är ett uttryck för islam eller en produkt av exempelvis ekonomiska faktorer kan diskuteras. Kvinnans roll varierar dessutom mellan olika muslimska länder och sociala skikt i dessa. Synen på kvinnan i koranen liknar vidare synen på kvinnan i bibeln, något som kan förklaras med att båda urkunderna i hög grad är tidsdokument och skrivna i likartade kulturmiljöer.

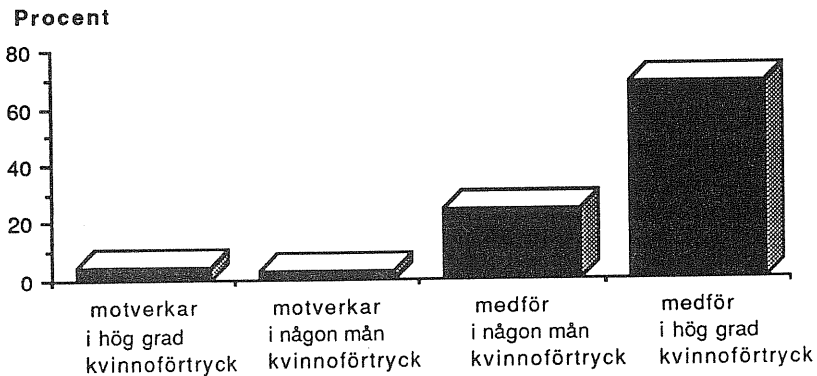
Tveklöst finns dock inom stora delar av den muslimska världen en delvis annorlunda syn på kvinnan än i den industrialiserade västvärlden. En västerländsk uppfattning är att islam är liktydigt med kvinnoförtryck. Men enligt en

del företrädare för islam värnar i själva verket islam om kvinnan. Exempelvis skulle sålunda den täckande klädseln vara ett slags skydd. En annan aspekt på kvinnorollen i muslimska kulturer är att på senare tid har kvinnor valts till premiärministrar i två av de folkrikaste muslimska länderna, Pakistan och Bangladesh.

Kvinnans situation inom islam är alltså varierande och delvis oklar. Men vilken uppfattning har svenskarna? I diagram 3 visas synen på kvinnans situation inom islam.

Diagram 3: Islams kvinnosyn

Fråga: Islams syn på kvinnan har debatterats. En del anser att islam motverkar kvinnoförtryck, medan andra anser att islam medför förtryck av kvinnan. Markera det alternativ som bäst stämmer med Din egen uppfattning

Drygt 62 procent av svenskarna anser att islam i hög grad medför kvinnoförtryck. Uppfattningen att islam i någon mån eller i hög grad motverkar kvinnoförtryck har sammanlagt närmare 8 procent.

Tron på att islam medför kvinnoförtryck, och dessutom i hög grad medför detta, är således mycket spridd i Sverige. En kontroll av bakgrundsfaktorer visar att det inte finns något övergripande samband mellan inställningen i denna fråga och kön eller utbildning. Det kan noteras att de som framför allt har åsikten att islam i hög grad står för kvinnoförtryck är dels lågutbildade

män, dels högutbildade kvinnor. Frågan är hur detta ska tolkas.

Islams framgångar

Det är odiskutabelt att uppmärksamheten kring islam vuxit i Sverige under senare år och detta gäller inte minst i massmedierna. Motsvaras då denna uppmärksamhet av en påtagligt förändrad verklighet? Förmodligen är svaret ja. Internationellt finns omfattande migrationsströmmar mellan muslimska länder, och från dessa till Västeuropa och Nordamerika. Invandringen av muslimer till Sverige har ökat. Islam har blivit Sveriges näst största religion. Detta medför naturligtvis ekonomiska, politiska och sociala konsekvenser.

Vidare har ett antal händelser, som fått stor uppmärksamhet i medierna, med rätt eller orätt kopplats till islam. Startskottet för detta förefaller vara de så kallade oljekriserna. De muslimska ländernas makt över en stor del av jordens oljetillgångar satte dessa länder på den storpolitiska agendan. Kuwaitkriget kan ses som den senaste bekräftelsen.

Något som kanske är lika viktigt, är den eventuella uppfattningen av islam som ett hot, vilket delvis kan vara en produkt av makten över oljan. Till denna hotbild kan också höra att islam förefaller vara på frammarsch. Det är dock mycket svårt att erhålla några tillförlitliga mått på denna frammarsch. Den tycks emellertid följa två huvudlinjer. För det första ökar antalet muslimer i världen. I Asien och Afrika konverterar människor till islam. Befolkningstillväxten är stark i många muslimska områden, inte minst i de asiatiska sovjetrepublikerna. För det andra har olika fundamentalistiska islamiska riktningar framgångar. Det främsta exemplet är tillkomsten av den islamiska republiken Iran. Andra exempel återfinns i Nordafrika, där islamiska fundamentalister har erövrat den politiska makten i Algeriet, åtminstone på lokal nivå. Den islamiska fundamentalismen har även framgångar i bland annat de asiatiska sovjetrepublikerna, Pakistan och Malaysia.

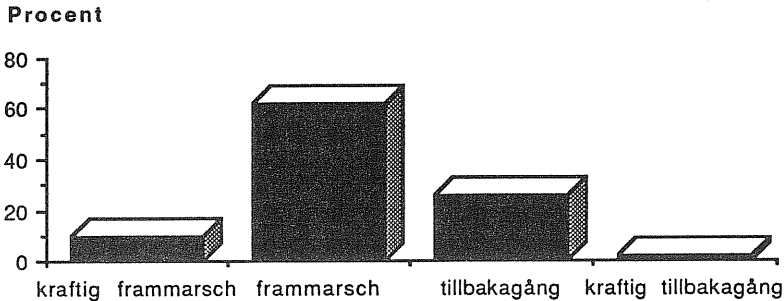
Hur uppfattas då den islamiska religionens utveckling i världen just nu av svenskarna? Diagram 4 ger en översikt.

De flesta, 72 procent, anser att islam är på frammarsch medan 28 procent anser att islam är på tillbakagång. Drygt 9 procent anser att frammarschen är kraftig medan 2 procent anser att tillbakagången är kraftig.

Men bilden är klar. Närmare tre fjärdedelar av svenskarna tror alltså att islam expanderar på olika sätt i världen. Denna uppfattning förefaller överensstämma med verkligheten med hänsyn till påpekandena ovan.

Diagram 4: Islams utveckling

Fråga: Hur bedömer Du den islamiska religionens utveckling i världen just nu?

Det finns ett klart samband mellan utbildningsnivå och uppfattningen att islam är på frammarsch. Ju högre utbildning desto mer benägen är svensken att uppfatta islams expansion. Det är alltså de välutbildade som har den mest realistiska synen på denna. Detta är knappast överraskande. Samtidigt är högutbildade mindre negativa till islam enligt vad som påpekats ovan. Vidare har de som uppfattar att islam är på frammarsch en något mindre negativ inställning till islam.

Man kan anta att en realistisk syn på islams ställning indikerar kunskaper om religionen. Faktiska kunskaper om islam kan medföra en större förståelse. Det är möjligt att en tro på islams frammarsch inte innebär att man ser islam som ett hot mot exempelvis fred, säkerhet eller svensk kultur. Den övergripande attityden till islam kan ha andra och kanske mer irrationella grunder än upplevelsen av islam som ett hot.

Hur ska islam behandlas?

Antalet muslimer ökar i Sverige. Efter kristendomen är, som nämnts, islam den största religionen i landet. Samtidigt är alltså attityderna till islam mycket negativa bland svenskarna. Frågan blir då hur svensken anser att islam ska behandlas i Sverige. I tabell 1 visas inställningen till några förslag beträffande behandling av islam och muslimer.

Tabell 1: Behandling av muslimer

Förslag:

Muslimer bör ha samma rättigheter i Sverige som andra religionsutövare.

Muslimska helgedomar (moskéer) ska få byggas även om de boende i området ogillar det.

Öka det ekonomiska stödet till muslimska invandrare så att de kan bevara sin egen kultur.

Invandringen av muslimer bör minskas.

Förslag	Uppfattning om förslaget:					Antal
	Mycket bra	Ganska bra	Varken eller	Ganska dåligt	Mycket dåligt	
Samma rättigheter	18.4	21.4	33.7	13.7	12.8	1450
Byggamoskéer	2.6	2.9	19.3	27.6	49.0	1444
Öka ekonomiskt stöd	1.2	2.9	19.3	27.6	49.0	1440
Minska invandringen	32.4	20.8	31.2	7.1	8.5	1464

(Procent i rader)

Resultaten i tabell 1 understryker bilden av svenskarnas mycket negativa attityder till islam. Men det finns variationer mellan inställningen till de olika förslagen.

Fler anser att religionsfrihet bör gälla även för muslimer än motsatsen. Samtidigt anser endast omkring 40 procent att religionsfrihet för muslimer är bra. De är dock betydligt fler än de som har motsatt uppfattning. Gruppen neutrala eller tveksamma är emellertid stor. Generellt kan man nog påstå att svensken är tveksam när det gäller religionsfrihet för muslimer. Variationer finns dock. Äldre förordar religionsfrihet för muslimer i högre grad än yngre. Men framför allt finns det ett starkt samband mellan inställningen i denna fråga och utbildning. Med ökad utbildning följer att man anser att muslimer bör ha samma rättigheter i Sverige som andra religionsutövare.

Frågan om moskébyggen i Sverige har väckt starka känslor. Detta gäller framför allt i Göteborg där frågan om ett moskébygge i stadsdelen Hisingen länge bollats fram och tillbaka mellan olika berörda instanser. Frågan har varit mycket inflammerad. Opinionsmöten har hållits och en debatt har förts i lokalpressen. Ett antal sinsemellan motsägelsefulla argument har förts fram mot moskébygget. Det är dock troligt att det egentligen handlar om motstånd

mot det främmande, mot invandrare och och i synnerhet mot muslimer. Av tabell 1 att döma är inte göteborgarna och hisingsborna ensamma om denna uppfattning.

Visserligen har enkätfrågan två dimensioner: dels det lämpliga i att bygga en moské trots omgivningens motvilja, dels om attityder till moskébyggen, islam och muslimer överhuvud taget. Med tanke på den utbredda negativa inställningen till islam är det dock knappast troligt att det finns något större bostadsområde i Sverige där de boende skulle välkomna ett moskébygge. Den svenska opinionen är alltså kraftigt mot att moskéer byggs.

Skillnader finns mellan olika grupper. Högutbildade är något mindre negativa till moskébyggen än lågutbildade. Kvinnor är något mindre negativa än män. Äldre är mer negativa än yngre. Den mest negativa gruppen är män med utbildning på medelnivå.

Det finns ett klart samband mellan inställningen till religionsfrihet för muslimer och inställningen till moskébyggen ($r = .51^{**}$). En kontroll med grundinställningen till islam som bakgrundsfaktor ger följande: de som är negativa till islam, men som samtidigt har en positiv inställning till religionsfrihet för muslimer, har en klart mer negativ inställning till moskébyggen än de som är positiva till islam och har en positiv inställning till religionsfrihet. Detta tyder på att det i hög grad är attityden till islam som ligger bakom inställningen till moskébyggen, alltså inte i första hand praktiska avväganden, skydd för moskébesökarna, boendes inflytande över sin närmiljö eller liknande argument, vilka förts fram i debatten i Göteborg.

En ökning av det ekonomiska stödet till muslimska invandrare så att de kan bevara sin kultur innebär ett aktivt stöd till islam. Det kan emellertid också betraktas som ett stöd för en svag och utsatt grupp i det svenska samhället. Närmare hälften av svenskarna tycker att det är ett mycket dåligt förslag att öka det ekonomiska stödet till muslimska invandrare. Endast 4 procent anser detta vara ett bra eller mycket bra förslag.

Av de fyra förslagen kring hur islam ska behandlas i Sverige ger förslaget om ökat ekonomiskt stöd det, för islam och muslimer, kraftigaste negativa utfallet. Det finns sålunda ett massivt motstånd bland svenskarna vad gäller ett aktivt stöd till muslimsk kultur i Sverige. Det finns ingen skillnad när det gäller utbildningsbakgrund i denna fråga. Däremot är män och äldre något mer negativa till ekonomiskt stöd till muslimska invandrare än yngre och kvinnor.

Mot bakgrund av det som konstaterats är det kanske naturligt att svensken inte

önskar invandring av muslimer. Drygt hälften av de tillfrågade anser det vara ett ganska eller mycket bra förslag att minska invandringen av muslimer. Drygt 15 procent anser detta vara ett ganska eller mycket dåligt förslag.

Detta kan jämföras med inställningen till flyktingmottagande. Över 60 procent anser, enligt SOM-undersökningen 1990, att det är ett mycket eller ganska bra förslag att ta emot färre flyktingar i Sverige. Alla flyktingar är inte muslimer och flyktingar är inte det samma som invandrare. Det finns ändå en stark korrelation mellan inställningarna till minskad invandring av muslimer respektive att ta emot färre flyktingar i Sverige ($r=.53^{**}$). Motviljan mot det främmande går hand i hand med motviljan mot islam.

Individens utbildningsnivå är en viktig förklaringsfaktor när det gäller inställningen till invandring av muslimer till Sverige. Med ökande utbildning följer att man anser förslaget att invandring av muslimer bör minskas är dåligt. Med ökande ålder följer en liberalare inställning till invandring av muslimer. Även bland äldre och högutbildade finns det dock en utbredd motvilja mot denna invandring.

Islam och svensk politik

Islam är, som påpekats, en religion som av många anhängare betraktas som en samhällsordning och ett juridiskt system. Attityderna till islam har givetvis kopplingar till politiska attityder, exempelvis till politiska aktörer och institutioner. Hur är då sambandet mellan svenskarnas attityder till islam och några politiska attityder?

I tabell 2 presenteras sambanden mellan attityder till islam å ena sidan och inställningen till riksdag och regering samt individens position på en vänster-högerskala å den andra.

Till grund för tabell 2 ligger följande frågeställningar: (a) hur stort förtroende man har för att riksdagen sköter sitt arbete, (b) hur man tycker att regeringen sköter sin uppgift och (c) var man skulle vilja placera sig själv på en vänster-högerskala. Svaren har graderats efter en femgradig skala (för de exakta formuleringarna av frågorna, se bilaga). Tabell 2 visar korrelationerna med inställning till islam, muslimernas lika rättigheter och invandring av muslimer.

Tabell 2: Islam och politik

	neg inställn islam	neg religions- frihet islam	minska invandring muslimer
Ej förtroende riksdag	.12**	.14**	-.12**
Neg inställn. regering	.17**	.14**	-.15**
Vänster > höger	.09**	.04	-.13**

Tabellen visar på ett signifikant samband mellan svenskarnas förtroende för riksdagens sätt att sköta sitt arbete och attityder till islam. Ju lägre förtroende man har för riksdagen, desto mer negativ är man till islam och till förslaget att muslimer bör ha samma rättigheter i Sverige som andra religionsutövare och desto mer positiv är man till att invandringen av muslimer bör minskas.

Samma mönster uppvisar relationen mellan inställningen till hur regeringen sköter sin uppgift och attityderna till islam. Ett missnöje med de politiska institutionernas, och givetvis politikernas arbete sammanhänger således med inställningen till islam. Därmed skulle svenskarnas attityder upprepa både ett historiskt och ett internationellt mönster. En av missnöjespolitikens hörnstenar, förutom missnöjet med etablerade politiska institutioner, partier och politiker, är främlingsfientlighet. Man kan dessutom fundera över hur fientligheten till islam, partipolitikens kris i Sverige samt framväxten av missnöjespartier hänger samman.

Samtidigt har attityderna till islam ett signifikant samband med om man anser sig stå till vänster eller till höger på den politiska skalan. Men sambanden här är något svagare i relation till inställningen till riksdag och regering. När det gäller inställningen till om religionsfriheten ska gälla även för muslimer är sambandet obefintligt. Missnöjesdimensionen i svensk politik följer inte en traditionell vänster-högerdimension och så inte heller attityderna till islam och muslimer.

Partisympatier och islam

En naturlig fråga mot bakgrund av ovanstående är i vilken utsträckning attityder till islam följer partisympatier. Tabell 3 visar partisympatier och medelvärden på skalor från 1 till 5 vad gäller tre attitydvariabler till islam. (Skalorna är konstruerade genom att svaret mycket bra har givits värdet 1 och mycket dåligt har givits värdet 5. Vid variabeln, minska invandring av muslimer, har skalan vänts för att ge de tre skalorna samma riktning.)

Tabell 3: Islam och partisympatier

Fråga/förslag:

Vilken inställning har Du personligen till islam som religion?

Muslimer bör ha samma rättigheter i Sverige som andra religionsutövare.

Invandringen av muslimer bör minskas.

	neg inst. islam		ej samma rättigheter		minska inv muslimer	
	r	s	r	s	r	s
mp	3.74	1.03	2.53	1.19	3.40	1.21
fp	3.90	.86	2.37	1.17	3.40	1.24
s	3.90	.92	2.83	1.11	3.55	1.22
v	4.00	1.01	2.72	1.33	3.35	1.46
GENOMSnitt	4.0	.91	2.78	1.22	3.61	1.23
m	4.10	.88	2.86	1.25	3.77	1.15
kds	4.17	.87	3.08	1.29	3.78	1.13
c	4.23	.83	3.07	1.23	3.85	1.24

Det övergripande intrycket av tabell 3 är att det är förhållandevis små skillnader mellan de olika partiernas sympatisörer med avseende på attityder till islam. Men skillnader finns.

Grovt sett bildar partierna två grupper, där den ena gruppen är mer positiv till islamiska frågor än genomsnittet av alla svenskar, och den andra är mer negativ. På den positiva sidan finns i ungefärlig rangordning miljöpartiet, folkpartiet, vänsterpartiet och socialdemokraterna. Begreppet positiv är dock relativt. Bland samtliga partiers sympatisörer dominerar de som har en negativ inställning till islam. Samma lista för den negativa sidan ger centerpartiet, kds och moderaterna.

Rangordningen följer som synes bara delvis den traditionella placering av partierna på en vänster-höger skala som ofta görs. Dessutom har exempelvis vänsterpartiets sympatisörer i stort sett samma inställning till islam som svensken i genomsnitt. Socialdemokraterna är mer negativa än genomsnittet när det gäller att muslimer bör ha samma rättigheter som andra religionsutövare. Miljöpartisterna och folkpartisterna är minst negativt inställda till islam och centerpartisterna mest negativt inställda.

Detta är alltså slutsatser som går att dra på grundval av medelvärden. Men det

kan finnas varierande spridning i åsikter inom ett parti. I tabell 3 anges därför också standardavvikelse. När man ser till dessa är egentligen vänsterpartiets sympatisörer mest intressanta. Inom detta parti är attityderna till de islamiska frågorna mest spridda. Inom centerpartiet är man tämligen överens när det gäller den negativa inställningen till islam som religion.

Islam, medierna och opinionen

Den redovisade bilden av svenska attityder till islam tyder på att vi troligen haft en snabb och intensiv attitydbildning. Den kan i korthet beskrivas som att svenskarna utvecklat en mycket negativ syn på islam och muslimer både i Sverige och utomlands. Starkt negativa attityder till islam och muslimer finns bland människor med låg utbildning och bland dem som är missnöjda med politiska institutioner. Attityderna till islam kan inte entydigt placeras på en vänster-högerskala. Borgerliga partiers sympatisörer tillhör både de som är minst och de som är mest negativa. Det förra gäller för folkpartiet, det senare för centerpartiet.

Resultaten ger upphov till ett antal frågor. På vilka sakliga eller osakliga grunder har attityderna utvecklats? Vilken är massmediernas faktiska roll och hur har islam faktiskt beskrivits vid olika händelser och i olika sammanhang? Vad betyder svenskarnas negativa bild av islam i relationerna till muslimska invandrare, främlingsfientlighet och rasism? Vad kännetecknar de personer som har de mest negativa attityderna till islam och muslimer? Med tanke på den senare tidens partipolitiska utveckling i Sverige kan man undra över eventuella kopplingar mellan sviktande tilltro till politiska institutioner och etablerade partier, attityderna till islam och muslimer och andra attityder som är knutna till dessa. Är kanske attityderna till islam bara en liten del av ett svenskt opinionsklimat i förändring?

Litteratur:

Berger, P och Luckmann, T: *The Social Construction of Reality*. New York, 1967.

Carlsson, J (red): *Tredje världen i tolv dagstidningar*. Göteborg, 1990.

Carlsson, U: *En ny internationell informationsordning*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet, 1991.

- Hjärpe, J: Islam som politiskt språk. *Forskning och framsteg*: 7, 1985.
- Hjärpe, J: *Islams värld*. Stockholm, 1990.
- Mahmoody, B: *Inte utan min dotter*. Stockholm, 1990.
- Said, E: *Covering Islam*. London, 1985.
- Sander, Å: *Några reflektioner kring framställningen av och undervisningen om icke-kristna religioner*. Institutionen för filosofi, Göteborgs universitet, 1988.
- Vilaniemi, J: *Reporting a Revolution*. New Dehli, 1989.

FÖRTROENDET FÖR SAMHÄLLS- INSTITUTIONERNA

Maria Elliot

Sedan en tid tillbaka har det socialdemokratiska partiet fått dras med sjunkande opinionssiffror. Förra årets SOM-undersökning visade att det svenska folkets tilltro till hur regeringen sköter sin uppgift dalat kraftigt efter 1988 och att människors partiidentifikation minskar (Holmberg 1990a). Nya partier får fotfäste i den svenska valmanskåren. Mycket tyder således på att det sker påtagliga omvärderingar beträffande politiska ställningstaganden ute bland väljarna. De etablerade partierna utmanas av politiska alternativ.

Mycket pekar också mot att denna turbulens inte bara gäller riktningen av de preferanser som finns, utan också tilltron allmänt till politiker och det politiska systemet.

Allmänhetens misstroende mot politiker har varit under observation sedan flera årtionden (Holmberg 1981, Österman 1981, Holmberg och Gilljam 1987, Holmberg 1990b, Börjesson och Weibull 1990). Undersökningsresultaten vittnar om ett minskat förtroende för de politiska institutionerna och en ökad misstro mot politiker.

Frågan är hur denna utveckling ter sig idag, då gamla lojaliteter sätts under omprövning och rörelsen inom valmanskåren tenderar att inte bara vara en rörelse mellan olika alternativ, utan kanske också bort från de politiska alternativen.

Sedan den första SOM-undersökningen 1986 har en fråga om människors förtroende för elva viktiga samhällsinstitutioner ingått i frågebatteriet. Vi har nu möjlighet, att studera utvecklingen av förtroendet under en femårsperiod.

Men först en bild av hur förtroendet för samhällsinstitutionerna ser ut i dagsläget.

Förtroendet 1990

I tabell 1 har de elva undersökta institutionerna rangordnats efter andelen stort förtroende.

Tabell 1. Förtroendet för elva samhällsinstitutioner 1990 (procent).

	Stort förtroende	Varken stort eller litet	Litet förtroende	Balans- mått
Sjukvården	68	20	12	+56
Polisen	58	28	14	+44
Bankerna	58	31	11	+47
Radio/TV	52	39	9	+43
Grundskolan	45	37	18	+27
Dagspressen	36	45	19	+17
Försvaret	35	41	24	+11
Storföretagen	34	48	18	+16
Riksdagen	25	39	36	-11
Regeringen	20	32	48	-28
De fackliga org.	19	39	42	-23

Med stort förtroende avses de som har mycket stort eller ganska stort förtroende, med litet förtroende de som har mycket litet eller ganska litet. Andelarna stort förtroende visar att sjukvården tveklöst rangordnas högst av samtliga institutioner. Polis och banker följer därefter, sedan radio/TV. Grundskolan återfinnes i mittfältet. Överst i den nedre halvan hittar vi dagspressen, försvaret och storföretagen. Förtroendet för riksdagen är sämre. I botten skiktet delar regeringen och de fackliga organisationerna sistaplatsen. Andelarna litet förtroende ger ungefär samma bild med några mindre förskjutningar.

Balansmålet ger en uppfattning om hur förtroendeklimatet ser ut för en institution. Målet är skillnaden mellan andelen med stort förtroende och

andelen med litet. Ett positivt balansmått betyder ett överskott av förtroendefulla, ett negativt ett överskott av missnöjda.

De enda som visar negativa balansvärden är de politiska institutionerna och fackföreningarna. När det gäller samtliga övriga institutioner överstiger andelen förtroendefulla den andel som saknar förtroende.

Vi har sammanfattningsvis högst förtroende för institutioner med nära koppling till vår fysiska överlevnad. Institutioner med anknytning till reproduktion rangas också någorlunda högt. Lägst hamnar de politiskt laddade samhällsystemen.

Partipolitiska förtroendeprofiler

Med utgångspunkt i balansvärdena kan man urskilja olika förtroendeprofiler för de olika politiska partiernas sympatisörer. Figur 1 visar hur de olika partierna skiljer sig från varandra i sitt förtroende för samhällsinstitutionerna. För varje parti redovisas de institutioner där balansvärdena ligger påtagligt högt eller lågt i förhållande till andra partier. Fetstil anger att balansvärdet ligger allra högst/lågst av samtliga partiers värden.

Figur 1: Förtroendeprofiler för olika grupper av partisympatisörer.

	v	s	c	fp	m	kds	mp
Positiv		Pol inst Soc inst Radio/TV	Sjukvård Försvär Skola Radio/TV	Banker Press Försvär Storföret	Storföret Polis Försvär Banker Press	Polis	Press Radio/TV
Negativ	Polis Försvär Banker Storföret Press Radio/TV Regering Riksdag Skola		Regering	Regering Sjukvård	Pol inst Sjukvård Skola	Pol inst Skola Radio/TV	Storföret

Vänsterpartiets sympatisörer har generellt den mest negativa förtroendebalansen. Faktum är, att vänsterpartisternas förtroende är mycket lågt för samtliga institutioner utom två: fackföreningarna och sjukvården. Båda dessa kan från det ideologiska perspektiv som här blir aktuellt betraktas som två av de mest altruistiska samhällsinrättningarna.

När det gäller polis och militär, banker och storföretag samt massmedier står vänsterpartisterna för valmanskårens lägsta förtroendebalanser. Den positiva sidan av förtroendeprofilen är tom; vänsterpartister har inte särskilt högt förtroende för någon av de undersökta institutionerna.

Socialdemokraterna utgör en rak motpol till vänsterpartisterna. Om nästan samtliga institutioner ingick i vänsterpartisternas negativa profil och inga i den positiva, så är förhållandet nära nog det motsatta för SAP:s sympatisörer. De har valmanskårens relativt sett mest positiva förtroendebalans gentemot alla institutioner utom banker, storföretag och dagspress. Det negativa rummet i profilen är vakant.

De centerpartistiska sympatisörerna utmärks av stort förtroende för framför allt sjukvården och försvaret, men också skolan och etermedierna. Den positiva sidan av centerpartisternas förtroendeprofil visar vissa likheter med den socialdemokratiska. Förtroendet för regeringen är emellertid mycket lågt.

Folkpartistiska anhängare har även de uttalat negativ förtroendebalans gentemot regeringen, men också när det gäller sjukvården. Den positiva profilen karaktäriseras i första hand av förtroendet för bankerna, pressen och försvaret, men också för storföretagen. Generellt kan folkpartisterna sägas ha den mest positiva profilen av de borgerliga partierna.

Moderata samlingspartiets sympatisörer och folkpartisterna företer vissa gemensamma drag beträffande den positiva profilen. Även moderaterna har relativt positiv balans när det gäller banker, press, försvar och storföretag, men lägger tonvikten annorlunda än folkpartisterna, nämligen på storföretagen. Även förtroendet för polisen ingår i moderaternas positiva profil.

Denna positiva profil är emellertid mer återhållsam än den vi såg hos centerpartister och folkpartister. Moderaternas negativa profil är desto mer framträdande. Här återfinner vi svenskarnas lägsta förtroendebalanser när det handlar om de politiska institutionerna, sjukvården och skolan.

Generellt sett är moderaternas förtroendeprofil den som har störst spännvidd av samtliga partigrupper. Kds och miljöpartiet håller en betydligt lägre profil.

Kds:arna har bara ett någorlunda framträdande positivt förtroende för polisen. Förtroendet blir betydligt svälare för de politiska institutionerna, skolan och etermedierna; en negativ profil som påminner om moderaternas. Miljöpartiets sympatisörer är de mest profillösa i förtroendesammanhang. Medierna åtnjuter visserligen ett jämförelsevis stort förtroende och storföretagen ett relativt litet, men i övrigt håller sig miljöpartisternas förtroendebalanser i mittfältet.

Sammanfattningsvis sammanfaller de olika partisympatisörernas förtroendeprofiler i stor utsträckning med de politiska sakfrågor och ideologiska orienteringar som det underliggande partiet rör sig med. Förtroendet för samhällsinstitutionerna blir i stor utsträckning en fråga om hur den aktuella partiagendan ser ut.

Utvecklingen efter 1986

Är 1990 års data representativa för den normala struktureringen av svensk samhällstillit eller finns det något i denna bild som är nytt? En jämförelse över de senaste fem åren kan svara på det. Figur 2 visar utvecklingen av förtroendet efter 1986 (1987 utgår ur redovisningen pga bristande jämförbarhet i dataunderlaget). Kurvorna bygger på balansvärdena för varje mätår.

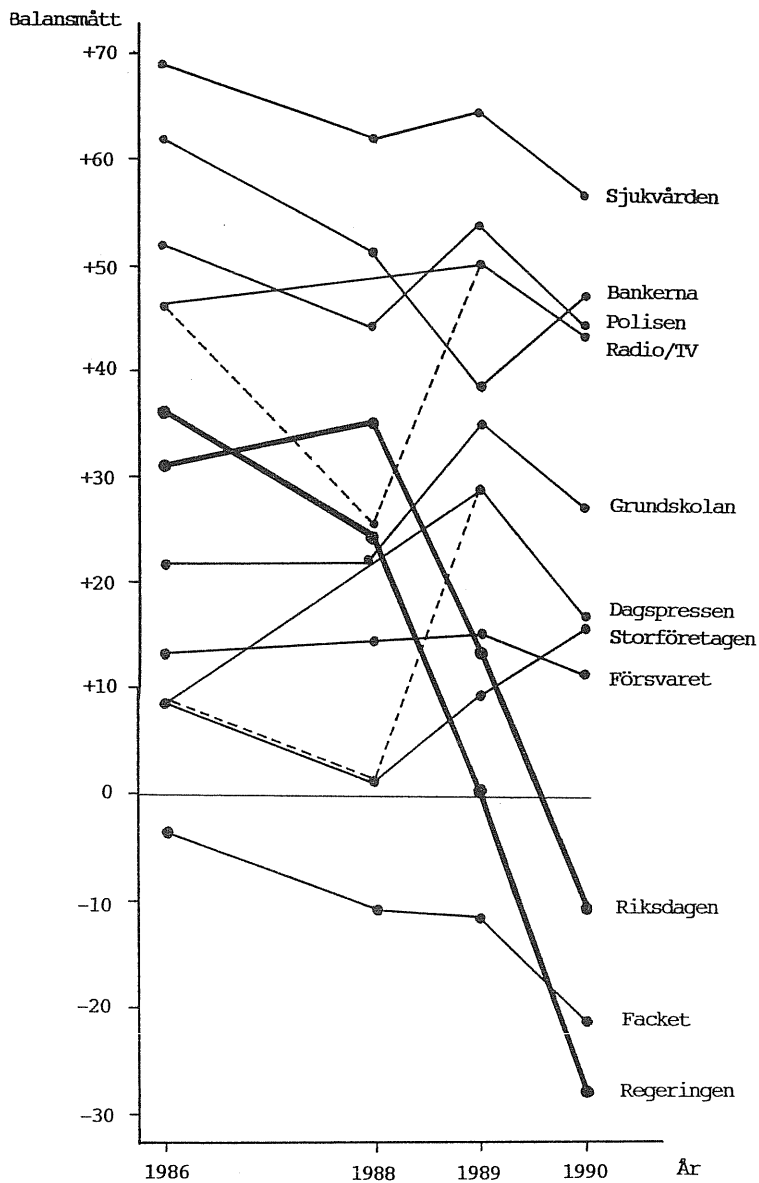
Det mest påtagliga i utvecklingen är det branta fall som förtroendekurvorna beträffande regering och riksdag visar efter 1988. Från att ha rangordnats i mittfältet under perioden fram till 1988, sjunker förtroendet för de politiska institutionerna mycket kraftigt. Parallelliteten mellan de två institutionerna är påtaglig.

Det är således en ny karta över förtroendet som årets SOM-data ritar konturerna till. 1990 är det enda året under undersökningsperioden som förtroendet för regering och riksdag faller under balansmåtts nollstreck.

Ser vi på de övriga institutionerna, kan vi konstatera att förtroendet sjunkit något över den senaste femårsperioden i flera fall - även om nedgången inte kommer i närheten av det ras som förtroendet för de politiska institutionerna genomgått. Det gäller förtroendet för sjukvården, bankerna, polisen och fackföreningarna. Grundskolan och försvaret ligger kvar på i stort sett på samma nivå som 1986, storföretagen kan notera en något bättre placering 1990 jämfört med 1986.

När det gäller medierna är mätpunkten 1988 speciell. Det året efterfrågades förtroendet för *journalisterna* inom medierna, inte förtroendet för medierna

Figur 2: Utvecklingen av förtroendet 1986-1990 (balansmätt)

generellt. 1988 kan av den anledningen inte inkluderas i mätserien på samma villkor som de övriga åren. Studerar vi utfallet 1988 med detta i åtanke, förefaller det som om förtroendet påverkats klart negativt av att kopplas till journalistkåren i stället för medierna allmänt. Särskilt tydligt är detta beträffande radio och TV - en medietyp där journalisterna framträder mer som personer för sin publik än vad fallet är med kollegerna i de tryckta medierna.

Jämför vi förtroendet 1989 och 1990 för massmediernas del med 1986 ser vi att förtroendet för etermedierna ligger kvar på samma nivå medan förtroendet för dagspressen ökat något. Dagspressen är tillsammans med storföretagen de enda av de undersökta institutionerna som kan visa en högre förtroendebalans 1990 än 1986.

På det stora hela präglas bilden av en liten men märkbar förskjutning av förtroendet för samhällsinstitutionerna åt det negativa hållet. Särskilt tydligt är det för förändringen mellan de två senaste mätåren, 1989 och 1990 - snart sagt samtliga institutioner försämrar sina förtroendebalanser under denna tid. Storföretagen, som haft en gynnsam trend sedan 1988, och bankerna är de enda undantagen. Bankerna förefaller emellertid enbart ha återgått till sin normala nedgångskurva.

Var förskingras förtroendekapitalet?

Regering och riksdag har tappat i särklass mest förtroende av samhällsinstitutionerna. De låga nivåer vi kan observera 1989 och 1990 är således inte att betrakta som normala, åtminstone inte sedan SOM-mätningarna inleddes. Första steget på väg mot en förklaring till denna spektakulära utveckling ligger i att kartlägga vilka grupper som i första hand tappat sitt förtroende för regering och riksdag.

Från de tidigare undersökningarna vet vi att demografiska och socio-ekonomiska variabler tycks sakna betydelse för misstron för politiker (Holmberg 1981, Österman 1981, Holmberg och Gilljam 1987). Att i första hand se politiska faktorer som grunden för förtroendet för de politiska institutionerna är dessutom i linje med de tankar som redovisats runt själva förtroendebegreppet (Elliot 1990, Börjesson och Weibull 1990).

Man kan urskilja tre viktiga tänkbara orsaker till förtroendet för samhällsinstitutionerna: 1) de egna personliga behoven, 2) den bild man har av hur verksamheten faktiskt sköts och 3) ideologiska föreställningar av normativ natur beträffande institutionens betydelse i samhället.

Mot en sådan bakgrund ligger det nära till hands att koppla förtroendet för de politiska institutionerna till bilden av den faktiska verksamheten och, framför allt, de ideologiska föreställningarna.

Partisympati kan ses som ett enkelt och okomplicerat uttryck för människors ideologiska orientering och delvis också som en indikator på hur de kan tänkas uppfatta den faktiska verksamheten. Att skilja rent deskriptiva föreställningar från mer värderande är som bekant svårt.

Tabell 2 visar hur förtroendet för regeringen och riksdagen förändrats mellan 1988, dvs sista året innan förtroenderaset inleddes, och 1990. Tabellen ger balansvärdena för de båda åren i olika partisympatigrupper.

**Tabell 2. Förtroendet för regeringen och riksdagen efter partisym-
pati 1988-1990 (balansmått).**

	FÖRTROENDET FÖR:			
	Regeringen		Riksdagen	
	1988	1990	1988	1990
Vänsterpartiet	+36	-41	+32	-19
Socialdemokraterna	+64	+34	+56	+28
Centerpartiet	-7	-37	+24	-10
Folkpartiet	+8	-35	+29	-7
Moderaterna	-29	-64	+14	-29
Kds	+6	-37	+17	-19
Miljöpartiet	+14	-14	+25	-6

Nedgången av förtroendet i olika partigrupper är mer varierat beträffande regeringen än beträffande riksdagen. I båda fallen är det dock vänsterpartisterna som tappar mest - beträffande regeringen anmärkningsvärt mycket (nära 80 balansmåttenheter). 1988 låg vänsterpartisternas förtroendebalans näst högst efter socialdemokraternas, två år senare har v-anhängarna den näst lägsta balansen av samtliga sympatisörsgupper.

Socialdemokratiska partisympatisörer har tappat relativt lite av sitt förtroende för regeringen, men ändå lika mycket som centerpartister och miljöpartister. Moderaternas förtroendebalans har i detta fall inte försämrats mycket mer än socialdemokraternas. Å andra sidan låg moderaterna mycket lågt som utgångsläge 1988.

Även beträffande riksdagen är som sagt vänsterpartisterna de som är mest besvikna, men här är skillnaderna till de övriga partierna betydligt mindre. Näst efter vänsterpartisterna har riksdagens förtroendekapital krympt mest bland moderaterna, som startade med en relativt låg nivå. Minsta nedgången syns bland socialdemokraterna, som dock också här inte tappar mycket mindre än centerpartister och miljöpartister.

Socialdemokratiska sympatisörer bär med andra ord sin del av skuldbördan för det minskade förtroendet för regeringen. Emellertid finns betydande variationer inom de socialdemokratiska leden beroende på hur stark partiidentifikation man känner. Socialdemokrater med mycket stark partiidentifikation har knappt tappat förtroende alls, som framgår av tabell 3.

Tabell 3. Förtroendet för regeringen 1988-1990 bland socialdemokrater efter grad av partiidentifikation (balansmått).

Övertygad anhängare	1988	1990
Ja, mycket	+82	+75
Ja, något	+66	+41
Nej	+31	-1

Notera att det krävs att man är *mycket* övertygad anhängare för att man skall stå fast i sitt förtroende. Bland de som angivit att de bara känner sig som anhängare i viss utsträckning är nedgången av förtroendet nästan lika stor som bland de socialdemokrater som inte känner någon partiidentifikation alls.

Å andra sidan har den grupp som känner stark övertygelse minskat från 33 procent av socialdemokraternas sympatisörsgrupp till 25 procent under de senaste två åren samtidigt som de socialdemokratiska sympatisörerna som helhet minskat i andel av valmanskåren.

Klasstillhörighet

Vilka socialdemokrater är det som tappat sitt förtroende? Det ligger nära till hands att tänka sig, att det främst är grupperna vid sidan av socialdemokraternas traditionella klassbas, arbetarna, som i första hand är benägna att tappa tron på arbetarpartiet.

Tabell 4. Förtroendet för regeringen och riksdagen efter klasstillhörighet bland socialdemokratiska partisympatisörer 1988-1990 (balansmätt).

	FÖRTROENDET FÖR:			
	Regeringen		Riksdagen	
	1988	1990	1988	1990
Arbetare	+59	+30	+51	+23
Tjänstemän	+74	+44	+68	+40
Socialdemokrater totalt	+64	+34	+56	+28

Andelen svarspersoner med socialdemokratisk partisympati utöver grupperna med arbetare och tjänstemän på låg och mellannivå är för liten för att kunna utgöra underlag för jämförelser mellan 1988 och 1990. Tabell 4 visar dock att förändringen bland socialdemokratiska arbetare och tjänstemän ligger på samma nivå som den förändring vi kunde se tidigare beträffande samtliga socialdemokratiska partisympatisörer när det gällde förtroendet för både regeringen och riksdagen. Övriga klassgrupper bland socialdemokraterna kan med andra ord inte skilja sig speciellt mycket från arbetare och tjänstemän, åtminstone inte totalt sett.

Alla sociala grupper bland de socialdemokratiska partisympatisörerna förefaller med andra ord ha tappat förtroendet i lika stor utsträckning. Både 1990 och 1988 är det i första hand tjänstemännen som är den grupp socialdemokrater med högst förtroendebalans när det gäller regeringen.

Tabell 5. Förtroendet för regeringen och riksdagen efter klasstillhörighet 1988-1990 (balansmätt).

	FÖRTROENDET FÖR:			
	Regeringen		Riksdagen	
	1988	1990	1988	1990
Arbetare	+34	-18	+36	-10
Jordbrukare	-6	-40	+17	-16
Tjänstemän	+25	-26	+39	-6
Högre tjänstemän/akademiker	+10	-34	+36	-5
Egna företagare	+3	-51	+21	-27

Tabell 5 visar förändringen av förtroendet för regering och riksdag bland samtliga partiernas sympatisörer efter klasstillhörighet. Vi ser att förändringen av förtroendet för regeringen är störst bland arbetarna, de lägre tjänstemännen och egna företagarna. Jordbrukarna svarar i båda fallen för den minsta förändringen - men hade å andra sidan de lägsta förtroendebalanserna som utgångsläge 1988.

Med andra ord: När det gäller förtroendet för regeringen har socialdemokratiska arbetare tappat mindre än andra arbetare, men lika mycket som andra socialdemokrater. De som har behållit förtroendet är i första hand den starkt krympande gruppen som utgörs av socialdemokrater med mycket stark partiidentifikation. En sådan förtroendebas är i smalaste laget för en regering med anspråk på folklig förankring.

Litteratur:

- Elliot, Maria (1990): *Förtroendet för medierna*. Arbetsrapport, Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Börjesson, Britt och Lennart Weibull (1990): *Förtroendeklyfta? Allmänhetens syn på samhällsinstitutioner, medier och journalistik*. Svensk Informations Mediecenter.
- Holmberg, Sören (1981): *Svenska väljare*. Liber Förlag.
- Holmberg, Sören (1990a): Socialdemokraternas opinionsras 1989. I Sören Holmberg och Lennart Weibull: *Medier och opinion i Sverige. SOM-undersökningen 1988*. Statsvetenskapliga institutionen och Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1990b): *Väljare på vandring*. I Mikael Gilljam och Sören Holmberg: *Rött Blått Grönt En bok om 1988 års riksdagsval*. Bonniers.
- Holmberg, Sören och Mikael Gilljam (1987): *Väljare och val i Sverige*. Bonniers.
- Österman, Torsten (1981): *Förtroendet för politiker*. Psykologiskt försvar nr 107. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.

HAR PARTIPRESSEN FÖRSVUNNIT?

Lennart Weibull

”All verksamhet i koncernen måste utgå från marknaden. A-pressens nya arbetsvillkor innebär att vi gång på gång måste påminna oss detta, och i alla situationer ta konsekvenserna av denna insikt.” Detta fastslås av Torbjörn Båth, koncernchef för A-pressen och därmed ansvarig för huvuddelen av den svenska socialdemokratiska pressen, i A-pressens årsredovisning för 1988. Det är karakteristiskt för den vind som blåst under 1980-talet. Dagstidningsutgivning har i ökande utsträckning kommit att betraktas som en ekonomisk verksamhet. Det är de ekonomiska målen för verksamheten som räknas och mindre de publicistiska - och i än mindre grad partipolitiska.

Bakom den utveckling som skett under 1980-talet finns en betydligt mera långsiktig förändring av relationen mellan politik och journalistik. Under 1960-talet, inte minst som en följd av de många tidningsnedläggelserna, kom frågan om den svenska pressens partipolitiska anknytning upp till diskussion. Den nära knytningen mellan partier och tidningar ifrågasattes från olika håll. Det ansågs tveksamt från informationssynpunkt om en lokal tidning med dominans på sin utgivningsort skulle stå nära ett bestämt politiskt parti (Hadenius, 1990).

Under 1970-talet kom två krafter att dra åt delvis olika håll. Den ena var det statliga presstödet. Denna nya stödform som infördes 1971 var selektiv och avsåg de mindre tidningarna på varje utgivningsort. Motivet för den kraftiga uppräkning av stödet som skedde under 1970-talet var ett intresse ett behålla politisk pluralism på tidningsmarknaden: olika politiska röster skulle få möjlighet att höras. Detta stöd som i första hand kom att gå till socialde-

politisk pluralism på tidningsmarknaden: olika politiska röster skulle få möjlighet att höras. Detta stöd som i första hand kom att gå till socialdemokratisk och centerpartistisk press samt till moderata *Svenska Dagbladet* värnade således om den partipolitiska pressen (Hadenius-Weibull, 1989).

Den andra kraften var professionaliseringen av journalistiken. Journalistkåren ställde ökade krav på att nyhetsbevakningen skulle styras av grundläggande informationskrav och inte låta sig påverkas av partipolitiska bedömningar. Tidningar skulle vara till för sina läsare och inte uppträda som megafoner för politiska partier (jfr Furhoff, 1974, 1986). År 1972 deklarerade *Dagens Nyheter* att den i fortsättningen skulle beteckna sig "oberoende". Enligt många bedömningar vid denna tid skulle de flesta större dagstidningar inom några år följa DN:s exempel. Så hände dock inte och fortfarande två decennier senare är de svenska tidningarnas partivinjetter i stort sett desamma som då.

Samtidigt är det uppenbart att nyhetsjournalistiken faktiskt har professionaliserats. De vetenskapliga studier som gjorts av nyhetsinnehållets partipolitiska karaktär (i första hand Asp, 1986, 1988) har klart visat att nyheterna har blivit alltmer politiskt balanserade. Detta hindrar visserligen inte att det fortfarande förekommer en viss överrepresentation för politiska grupperingar som står nära den linje en tidning företräder på ledarplats (jfr Hvitfelt, 1991), men i huvudsak gäller att rapporteringen endast i mindre utsträckning präglas av partipolitiska överväganden.

De studier som visat på dagspressens minskade partipolitiserings har utgått från innehållet. Den intressanta frågan är då vad som hänt med läsarna. I den klassiska partipressituationen då det fanns tidningar med olika partifärg på varje större ort följde läsarnas partisympati tidningens (Westerståhl-Janson, 1956). Senare studier har visat att det skett förändringar på så sätt att sambandet mellan läsarnas partival och deras tidningsval har minskat (Weibull, 1982, 1983). De senare analyserna beskriver situationen i slutet på 1970-talet. Frågan är då vad som hänt under 1980-talet.

I denna artikel är huvudsyftet att försöka belysa den svenska partipressens utveckling från ett läsarperspektiv. Frågan gäller vad som hänt med förhållandet mellan läsarnas partisympati och deras tidningsval under 1980-talet. Underlaget är i första hand SOM-undersökningarna 1986 och 1990. Till detta kommer dels ett antal äldre studier som ger jämförelsematerial, dels lokala läsundersökningar som ger underlag att bedöma situationen på lokala orter med olika tidningssituation.

Partisympati och tidningsval

Sverige är känt som ett av världens mest tidningsläsande länder. Andelen svenskar som åtminstone någon gång i veckan läser en morgontidning är drygt 90 procent och andelen som läser åtminstone fem gånger per vecka 81 procent. Andelen regelbundna - minst tre gånger i veckan - kvällstidningsläsare är knappt 40 procent. Andelarna har varit mycket stabila under 1980-talet; variationen mellan olika år har bara varit några få procent (Löfgren, 1991).

Det mest utmärkande för dagstidningsläsningen i Sverige är att den i så stor utsträckning avser abonnerade morgontidningar. Det är den lokala morgonpressen som står för det huvudsakliga tidningsvalet i de svenska hushållen; mindre än fem procent läser en kvällstidning utan att också läsa en morgontidning. Endast i Stockholm har kvällspressen en starkare ställning som hushållets huvudsakliga tidningsval. Här läser drygt 10 procent av allmänheten uteslutande kvällspress. I Stockholm är dessutom andelen tidningslösa hushåll klart högre än i landet i övrigt.

Mot denna bakgrund av morgonpressens ställning som hushållens huvudtidning är denna den rimliga utgångspunkten för att bedöma sambandet mellan partisympati och tidningsval. I SOM-undersökningarna 1986-1990 har svars-personerna fått ange vilken morgontidning de läser - och om de läser mer än en morgontidning har de ombetts ange den som de betraktar som sin huvudtidning. Tidningarna har klassificerats efter sin uppgivna partisignatur. På grundval av detta kan vi nu beräkna hur stor andel som läser tidningar med olika partifärg. Situationen 1990 redovisas i tabell 1.

Det visar sig här att andelen av den svenska allmänheten som 1990 läst minst en liberal morgontidning är 33 procent, medan andelen som läst oberoende eller andra tidningar (i första hand *Dagens Nyheter*) är 19 procent. Andelen för socialdemokratisk morgonpress är 11 procent. Vidare framgår att 88 procent av allmänheten har en huvudsaklig morgontidning. Resultatet ligger nära vad som kunde förväntas med hänsyn till den samlade dagstidningsupplagan; möjligen är socialdemokratisk press något underrepresenterad.

Med tanke på vårt intresse att belysa partipressens förankring är den centrala frågan hur sambandet mellan läsarnas partisympati och deras tidningsval ser ut. Detta presenteras i tabell 2. I denna anges för varje partis sympatisörer hur stor andel av deras huvudsakliga morgontidningsläsning som faller på tidningar med olika partifärg. Exempelvis visar sig att drygt var femte socialdemokrat har en socialdemokratisk tidning som sin huvudsakliga morgontidning, medan

Tabell 1: Huvudsakligen läst morgontidning efter partifärg 1990 (procent)

Partifärg hos huvudsakligen läst morgontidning:						
Socialde- mokratisk	Center- parti	Folkparti/ liberal	Moderat	Borger- lig	Oberoen- de/övrig	Alla
11	5	33	16	4	19	88

Källa: SOM-undersökningen 1990

Kommentar: Tabellen redovisar andel av allmänheten som läst minst en morgontidning inom respektive. Procentalet för *alla* anger hur stor del av allmänheten som har minst en huvudsaklig morgontidning.

knappt 30 procent av de socialdemokratiska sympatisörerna läser en liberal morgontidning. Vidare framgår att andelen med en uppgiven huvudtidning är i stort sett densamma för alla partiers sympatisörer; vänsterpartiets och miljöpartiets sympatisörer skiljer ut sig något genom en lägre andel morgontidningsläsare.

Om vi först granskar tabell 2 radvis får vi en uppfattning om det överhuvudtaget finns ett partipolitiskt orienterat morgontidningsval i dagens Sverige. Det visar sig då att det för socialdemokrater, centerpartister och moderater finns ett visst samband mellan partisympati och morgontidningsval. Dessa partiers sympatisörer är klar överrepresenterade för den egna pressen. Vidare framgår att liberala och moderata sympatisörer är kraftigt underrepresenterade vad gäller läsning av socialdemokratisk press - i varje fall som huvudtidning.

Vi kan också belysa sambandet genom att skilja ut endast de personer som prenumererar på en morgontidning. Med en sådan avgränsning förstärks mönstret: av de socialdemokrater som överhuvudtaget har en hushållsprenumeration gäller denna för drygt 25 procent en egen tidning. Motsvarande andel för centerpartiets sympatisörer är 13 procent, bland folkpartisympatisörerna 41 procent och bland moderatsympatisörerna 30 procent.

Tabell 2 Huvudsakligen läst morgontidning efter partifärg bland olika partiers sympatisörer 1990 (procent)

Partifärg hos huvudsakligen läst morgontidning	Uppgiven partisymptati							Alla
	v	s	c	fp	m	kds	mp	
Socialdemo- kratisk	17	<u>22</u>	9	6	3	3	11	11
Center- partistisk	3	6	<u>12</u>	5	4	9	4	5
Folkpartistisk/ liberal	27	28	37	<u>36</u>	32	38	41	33
Moderat	8	11	10	17	<u>27</u>	16	11	16
Borgerlig	8	4	5	3	4	1	3	4
Oberoende/övrig	12	18	17	22	22	24	14	19
Minst en läst morgontidning	75	89	90	89	92	91	84	88
Antal svar	97	392	118	176	376	71	70	1367

Källa: SOM-undersökningen 1990

Kommentar: Siffrorna anger hur stor andel av respektive partis sympatisörer som har en huvudsaklig morgontidning av viss politisk färg. Svarspersonerna har i frågan uppgivit namnet på sin huvudsakligen lästa morgontidning. På grundval av detta har tidningens partifärg senare kodats in. Totalsiffran inkluderar även dem som inte uppgivit partisymptati.

Förändring över tid?

Det kan diskuteras vilket mått som är det bästa för att beskriva partipressens förankring. Innan vi går närmare in på detta är det dock rimligt att mot bakgrund av de redovisade måtten beskriva vad som hänt under 1980-talet. I tabell 3 redovisas andelen läsare av egen press efter partisymptati 1979, 1986 och 1990 samt - längst till höger i tabellen - den totala andel som överhuvudtaget läser en morgontidning med samma partifärg som den egna partisymptatin regelbundet. Storleken på denna siffra ger ett slags mått på den svenska partipressens sammantagna förankring (Weibull, 1982).

Tabell 3 Andel av de fyra stora partiernas sympatisörer som läst minst en huvudsaklig morgontidning med samma partifärg 1979, 1986 och 1990 (procent)

År	Uppgivet partisympti				Alla
	s	c	fp	m	
1979	32	14	42	33	26
1986	25	14	39	32	25
1990	22	12	36	27	20

Källa: SOM-undersökningen (1986 och 1990) och Valundersökningen 1979 (Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet)

Kommentar: Procentalen avser hur stor andel av personer med uppgiven partisympti som har en huvudsaklig morgontidning med en partifärg som överensstämmer med partisymptin. Siffrorna för 1979 avser egentligen dagligen läst morgontidning, vilket dock ansetts vara likvärdigt med huvudsakligen läst morgontidning (jfr Weibull, 1982). Basen för totalsiffran inkluderar även dem som inte uppgivit partisympti.

Inte oväntat visar sig att den totala andelen läsare av egen press har gått ner under 1980-talet - från 26 procent 1979 till 20 procent 1990. Samtliga fyra stora partiers sympatisörer är mindre trogna den egna partipressen idag än för ett decennium sedan. Den största nedgången noteras för socialdemokraterna, där minskningen ligger på drygt tio procentenheter, låt vara med viss reservation för vissa skillnader i beräkningsgrund mellan 1979 och övriga år (se tabellkommentar).

Det förefaller uppenbart att partipressens förankring bland läsarna har minskat. Ser vi förändringen i ett ännu längre perspektiv framgår dock att det trots allt hänt förhållandevis litet under 1980-talet. Tidigare studier - som framför allt varit inriktade på frågan om hur andel som prenumererar på egen press - visar att den stora nedgången skedde under 1950- och 1960-talen (Weibull, 1982).

Vad bestämmer valet av partitidning?

De siffror på partipressens förankring som redovisningen hittills byggt på ger ett övergripande mått på sambandet mellan partisympti och tidningsval.

Procentandelarna säger exempelvis inget om i vad mån det överhuvudtaget handlar om ett verkligt *val*. För att det skall vara ett val i traditionell mening bör åtminstone två villkor vara uppfyllda: för det första skall det *finnas något att välja på* och för det andra skall det kunna påvisas att valet är *grundat på något slag av medvetna*, i detta fall partipolitiska, *överbäganden*.

Om vi startar med frågan om valmöjligheter är det uppenbart att dessa är ytterst begränsade. Tidningsnedläggningarna under 1950- och 1960-talet medförde att de flesta flertidningsorter försvann. Detta ger också förklaringen till att den stora nedgången i det sammanvägda måttet på partipressens styrka går ner just under denna tid. Nedläggningarna mätt i upplaga (jfr SOU 1965:22) är ungefär lika stora för alla partiers press; detta medför att nedgången är tämligen likartad för alla partiers sympatisörer.

Innebörden av detta är således att tillgången på tidningar som står det egna partiet nära ökar sambandet mellan partisympati och tidningsval. Detta visar sig också hålla streck för 1980-talet. Av moderaterna i stockholmsregionen har 45 procent en moderat tidning som sin huvudtidning enligt SOM-undersökningen 1990, i jämförelse med 3 procent i Skåne-Blekinge. För socialdemokratiska sympatisörer är motsvarande andelar i dessa två regioner 0 respektive 57 procent. Det är uppenbart att oberoende moderata *Svenska Dagbladet* i Stockholm respektive *Arbetet* (s) i Malmö (och socialdemokratiska *Sydöstran* i Karlskrona) underlättar ett partipolitiskt tidningsval för dem som står respektive tidnings politiska linje nära (tabell 4).

Av tabell 4 framgår i högerkolumnen andelen med egen morgontidning i de olika regionerna. Denna är högst i Svealand. Studerar vi enskilda områden framgår att förekomst av valmöjligheter ökar andelen som väljer en egen tidning.

De undersökningar av det lokala tidningsvalet som forskningsprogrammet Dagspresskollegiet vid Göteborgs universitet företagit under 1980-talet bekräftar SOM-undersökningens resultat (Weibull, 1983; Björkqvist, 1989). De lokala läsarstudierna visar emellertid att det inte är tillräckligt att det finns en tidning vars partifärg stämmer överens med den egna politiska uppfattningen för att man skall välja denna som sin huvudtidning; det fordras också att tidningen skall ha viss miniminå vad gäller lokala nyheter, annonser och annat som uppfattas som icke-partipolitiskt innehåll.

Slutsatsen ger en antydning om att den partipolitiska faktorn bara är en av flera som har betydelse för människors val av tidning. Av de lokala läsarstudierna

framgår att det är intresset för lokalnyheter som i första motiverar valet av morgontidning. Andelen som uppger detta som mycket viktigt är normalt omkring 50 procent. Därefter kommer morgondistribution, inrikes- och utrikesnyheter samt sport och annonser. Detsamma framgår av SOM-undersökningen 1990. Oavsett om man läser socialdemokratisk eller borgerlig press prioriteras de lokala nyheterna högst (Severinsson, 1991).

Tabell 4 Andel av de fyra stora partiernas sympatisörer som läst minst en huvudsaklig morgontidning med samma partifärg i olika delar av Sverige 1990 (procent)

Region	Uppgiven partisympati				Alla
	s	c	fp	m	
Stockholm och Stockholms län	-	(12)	-	45	17
Uppsala, Södermanlands, Östergötlands Örebro och Västmanlands län	15	(-)	44	41	23
Jönköpings, Kronobergs, Kalmar och Gotlands län	17	(13)	(14)	46	20
Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län	57	(29)	46	3	22
Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län	8	14	62	18	18
Värmlands, Kopparbergs och Gävleborgs län	41	(8)	(33)	36	25
Norrland (exkl Gävleborgs län)	32	(25)	(44)	(-)	18

Källa: SOM-undersökningen 1990

Kommentar: Se tabell 3. Procenttal inom parentes är baserade på färre än 25 svarspersoner. Basen för totalsiffran inkluderar även dem som inte uppgivit partisympati

I de lokala läsarundersökningarna utgör andelen som anger att den politiska linjen är mycket viktig för valet av morgontidning omkring 15 procent (Björkqvist, 1988). Andelen visar sig vara högre bland personer med högt politiskt intresse, särskilt om de har valt en huvudtidning, vars partifärg överensstämmer med deras partisympati. I detta fall ligger andelen som anger partipolitiska motiv som mycket viktiga för sitt tidningsval på ca 40 procent; även i denna grupp ligger dock intresset för lokala nyheter och en väl fungerande morgondistribution klart högre. De redovisade siffrorna är typiska för en genomsnittlig socialdemokratisk landsortstidning; om tidningen är svag på sin ort krävs det ett större partipolitiskt intresse för ha den som huvudtidning (Björkqvist, 1989). Samma mönster uppträder i fråga om läsning av *Svenska Dagbladet* i Stockholm.

Annorlunda uttryckt är det i första hand bland läsarna av lågtäckningstidningar som den politiska faktorn i tidningsvalet blir någon mera framträdande roll. Även i fråga om högtäckningstidningarna finns det säkerligen för många läsare en partipolitisk valfaktor, men denna spelar en mindre roll, inte minst därför att dessa tidningar i sig ofta är mindre partipolitiskt inriktade.

Partiidentifikationens roll

Ett annat sätt att förstå utvecklingen av partipressens förankring hos sina läsare under det gångna decenniet är att utgå från människors politiska intresse. Detta är också mycket rimligt om vi tar i beaktande att strukturen hos den svenska morgonpressen ändrat sig förhållandevis litet under 1980-talet. Visserligen har två socialdemokratiska landsortstidningar tvingats till nedläggning respektive övergång till endagsutgivning, men upplagan för socialdemokratisk morgonpress har ändå varit i stort sett konstant under 1980-talet (Carlsson, 1991). De förändringar som skett, särskilt efter 1986, borde därmed i första hand ha att göra med människors behov och intressen.

Ett sätt att belysa förändringen är att studera hur sambandet mellan partisympati och tidningsval utvecklats med hänsyn till sympatisörernas identifikation med respektive parti. I tabell 5 redovisas andelen som har en tidning, vars partifärg stämmer överens med egna partisympatin för socialdemokratiska, folkpartistiska och moderata sympatisörer (centerpartiet har uteslutits ur denna analys p g a alltför få personer). Inom varje parti har gjorts en skillnad med hänsyn till hur övertygad partianhängare man anser sig vara.

Om vi först ser till 1990 års siffror visar sig att sambandet mellan partisympati och tidningsval både för socialdemokrater och moderater är större bland dem

som är övertygade partianhängare (29 respektive 40 procent) än bland dem som inte är det (16% respektive 26%). För folkpartisympatisörer finns inget sådant samband. Detta bekräftar vad som antagits i det föregående: folkpartisters läsning av liberala högtäckningstidningar är i mindre utsträckning ett partipolitiskt inriktat tidningsval.

Tabell 5: Andel av socialdemokraternas, folkpartiets och moderaternas sympatisörer som läst minst en huvudsaklig morgontidning med samma partifärg efter graden av partiidentifikation 1990 (procent)

År	Uppgiven partisympati och grad av partiidentifikation									
	socialdemokratisk			folkparti			moderat			
	++	+	0	++	+	0	++	+	0	
1986	33	23	13	(31)	42	37	43	32	23	
1990	29	23	16	(31)	35	37	40	22	26	
Antal svar										
1986	267	266	125	16	109	134	67	108	87	
1990	92	155	128	16	55	105	85	159	129	

Källa: SOM-undersökningen 1986 och 1990

Kommentar: Frågan om partiidentifikation avser följande: ++ = uppger sig vara mycket övertygad anhängare, + = något övertygad anhängare och 0 = ej övertygad anhängare.

Den allmänna tendensen mellan 1986 och 1990 är ett minskande samband mellan partisympati och tidningsval. Detta gäller både socialdemokrater och moderater. Resultatet kan vid en ytlig granskning tyckas tämligen naturligt, men är egentligen mycket oväntat om vi tar hänsyn till den partipolitiska utvecklingen under samma tid. Mellan 1986 och 1990 har moderaterna ökat sin andel sympatisörer i SOM-mätningarna från 18 till 29 procent och socialdemokraterna minskat från 44 till 30 procent. Det förväntade utfallet borde då vara att de som sympatiserar med (s) 1990 borde vara starkare anhängare av sitt parti och härmed ha högre sannolikhet att läsa en egen tidning. Omvänt borde gälla att moderaternas expansion borde medföra en klar nedgång i benägenheten att läsa (m)-press.

Det finns ett visst stöd för antagandet vad gäller moderaterna. De relativt många "något övertygande" moderaterna har lägre sannolikhet att ha en moderat tidning 1990 - i jämförelse med 1986. Antagandet stämmer dock inte för socialdemokraterna. Trots att andelen som upplever sig som övertygande anhängare minskat kraftigt (från 81 till 63 procent av partiets sympatisörer; jfr Sören Holmbergs inledande artikel *Partikrisen* i denna volym) har andelen som har en socialdemokratisk huvudtidning gått ner även inom denna grupp.

En konsekvens av detta är att föreställningen om den socialdemokratiska pressen som ett medium för opinionsledare delvis kan ifrågasättas. En sådan beskrivning stämde säkert för 1970-talet och kanske början av 1980-talet (jfr Pressens funktioner i samhället, 1975). Problemet under 1980-talet förefaller emellertid ha varit att de socialdemokratiska tidningarna visserligen behållit sina läsare, men att det har tillkommit relativt få nya. Även yngre socialdemokrater har i ökande utsträckning valt den större tidningen på orten. Exempelvis visar sig en relativt typisk socialdemokratisk landsortstidning med en total spridning på 15 procent av hushållen i sitt område nå närmare 30 procent av människor över 50 år, men under 10 procent bland medelålders och yngre. På så sätt har många socialdemokratiska tidningar "åldrats" med sina läsare. I praktiken måste detta innebära att den socialdemokratiska landsortspressens roll som opinionsledare håller på att minska i motsvarande grad.

Till detta kommer att sambandet mellan partisympati och morgontidningens partifärg är något lägre bland yngre än bland äldre personer. Å andra sidan är skillnaderna inte lika stora som de var 1979. Förklaringen ligger framför allt i att även de äldre i minskande utsträckning läser egen press.

Kvällspressen och partisympatin

Ett huvudresultat från de tidigare studierna av sambandet mellan partisympati och tidningsval var att bortfallet av de stora socialdemokratiska morgontidningar som t ex *Ny Tid* (1963) och *Stockholms-Tidningen* (1966) delvis hade kompenseras av Aftonbladets expansion under 1970-talet (Weibull, 1982). Samtidigt visar en analys baserad på SOM-undersökningarna 1986 och 1988 att *Aftonbladet* inte i lika hög grad som tidigare spelar en roll som partipolitisk tidning (jfr Björkqvist-Weibull, 1989). Mot denna bakgrund kan det vara intressant att belysa den ställning kvällspressen, i första hand *Aftonbladet*, har idag.

En första beskrivning av förhållandet mellan partisympati och kvällstidningsval visar att det finns ett klart samband (tabell 6). Andelen socialdemokratiska sympatisörer som läser *Aftonbladet* minst tre gånger per vecka var hösten 1990 27 procent, bland v-sympatisörerna 16 procent och bland miljöpartiets sympatisörerna 13 procent. För övriga partier ligger andelarna endast på ca fem procent. För *Expressen* är bilden delvis den motsatta. Bland folkpartistiska och moderata sympatisörer är andelen regelbundna *Expressen*-läsare omkring 25 procent, bland centersympatisörerna 20 procent och bland övriga partier ca 15 procent.

Tabell 6: Regelbunden läsning av Aftonbladet och Expressen efter partisympati 1990 (procent)

Läst kvällstidning/ regelbundenhet	Uppgiven partisympati					m	kds	mp	Alla
	v	s	c	fp					
<u>Aftonbladet</u>									
6-7 dagar/v	7	14	4	2	3	4	6	6	
3-5 dagar/v	9	14	2	5	3	1	7	7	
1-2 dagar/v	20	13	8	7	5	6	13	10	
Mera sällan	32	32	29	30	27	23	25	30	
Aldrig	35	29	58	57	63	66	50	48	
Minst 3 dagar/v	16	27	6	4	6	5	13	13	
<u>Expressen</u>									
6-7 dagar/v	5	7	7	10	16	3	7	10	
3-5 dagar/v	8	8	13	13	13	9	9	10	
1-2 dagar/v	11	11	10	17	15	16	19	14	
Mera sällan	33	31	36	36	27	32	35	32	
Aldrig	42	42	34	24	30	41	30	35	
Minst 3 dagar/v	13	15	20	23	29	11	16	20	
<hr/>									
Antal svar	97	391	117	176	374	71	69		

Källa: SOM-undersökningen 1990

Kommentar: Totalsiffran inkluderar även dem som inte uppgivit partisympati.

Det förefaller uppenbart att det finns en mycket klar politisk underton i valet av tidning. Samtidigt är det tydligt att denna inte nödvändigtvis är enbart *partipolitisk* utan kanske främst uttrycker ett mera allmän symbolvärld, i vilken det ingår även andra slag av ideologiska, sociala och etiska värderingar (jfr Kratz, 1991). I de senare ligger ofta om man överhuvudtaget kan tänka sig att köpa eller läsa respektive tidning. Om vi därför inte bara ser på regelbunden läsning utan också på andelen som *aldrig* läser - de som troligen inte kan tänka sig att välja den tidningen - gäller detta nästan 65 procent av moderatsympatisörerna vis-à-vis *Aftonbladet*, men bara drygt 40 procent av s/v-sympatisörerna för *Expressen*. *Expressen* har således en större bredd i sin läsekrets än vad *Aftonbladet* har.

Å andra sidan har det skett förändringar under andra hälften av 1980-talet. I tabell 7 redovisas s/vpk- respektive borgerliga sympatisörers kvällspressläsning 1986, 1988 och 1990. Om vi först ser till s/vpk-sympatisörerna faller andelen regelbundna läsare av *Aftonbladet* mellan 1986 och 1990. Visserligen ökar inte benägenheten att läsa *Expressen* regelbundet, men det är tydligt att *obenägenheten* (andelen "aldrig") att läsa *Expressen* minskar - från 45 till 36 procent. Annorlunda uttryckt är man 1990 i större utsträckning strömläsare av *Expressen* än vad man tidigare var.

Tabell 7: Regelbunden läsning av Aftonbladet och Expressen efter blocksympati 1986, 1988 och 1990 (procent)

Läst tidning/ regelbundenhet	Blocksympati:			borgerlig		
	s/vpk 1986	1988	1990	1986	1988	1990
<u>Aftonbladet</u>						
Minst 3 dagar/v	29	26	25	5	6	5
Aldrig	31	29	30	64	58	61
<u>Expressen</u>						
Minst 3 dagar/v	14	17	15	26	25	24
Aldrig	45	39	36	27	33	30

Källa: SOM-undersökningen 1986, 1988 och 1990

Kommentar: I borgerlig partisympati ingår (c), (fp), (m) och (kds), men inte (mp).

Bland de borgerliga sympatisörerna finns det få tydliga tendenser. Nedgången i regelbunden läsning av *Expressen* är marginell. Den förändring av synen på *Aftonbladet* som indikerades mellan 1986 och 1988 - andelen borgerliga sympatisörer som är obenägna att läsa *Aftonbladet* minskade här från 64 till 58 procent - visade sig vara temporär och har inte fortsatt 1990 (jfr Björkqvist-Weibull, 1989).

För konkurrensen mellan de två tidningarna förefaller *Aftonbladets* situation vara bekymmersam: tidningen tappar bland s/vpk-sympatisörer, utan att den vinner bland borgerliga. Till detta kommer det faktum att den förra gruppen i sig har minskat i storlek och att den har senare ökat. Samtidigt är det tydligt att det framför allt är bland vänsterpartiets sympatisörer tidningen har förlorat mark, medan nedgången är mindre bland socialdemokrater. Detta kan vara ett tecken på att tidningens politiska symbolvärde trots allt har minskat. *Expressen* förefaller ha ett något bättre position genom att behålla sin ställning bland borgerliga sympatisörer och samtidigt få ökad acceptans inom s/vpk-gruppen.

Även om analysen av förhållandet mellan kvällstidningarna gjorts med politiska förtecken bör det inte uppfattas så att kvällstidningsvalet i första hand är ett politiskt val. Kvällstidningar, liksom morgontidningar, väljes vanligen av andra skäl än politiska. Å andra sidan gäller att om tidningarna i fråga om dessa andra skäl, t ex förströelse, TV-program eller sport, ses som tämligen likvärdiga kommer den politiska faktorn att få betydelse.

Kvällspress och morgontidningar

Om det nu kan finnas en politisk faktor i kvällstidningsvalet, hur förhåller sig denna till valet av morgontidningar? Är kvällstidningen politiskt ett komplement eller en förstärkning? Med komplement menas då att kvällstidningen i första hand väljs av personer som inte har en partipolitiskt egen morgontidning, med förstärkning att det är i den senare gruppen som man oftare läser en egen kvällstidning.

Med tanke på vad som redovisats i det föregående är frågorna i första hand aktuella bland socialdemokratiska sympatisörer. Tabell 8 redovisar därför kvällstidningsval bland socialdemokrater med olika morgontidningsval.

Huvudtendensen i tabell 8 stöder främst förstärkningshypotesen utan att falsifiera komplementhypotesen. Det är bland de socialdemokrater som redan

har en (s)-morgontidning som läsningen av *Aftonbladet* är vanligast - 29 procent regelbundna läsare. Bland dem som har en borgerlig huvudtidning ligger andelarna på drygt 20 procent. Bland de socialdemokrater som inte har någon morgontidning är också andelen *Aftonblads*-läsare 30 procent. Det senare rör sig framför allt om människor i Stockholm, där kvällspress betydligt oftare än i landet i övrigt kan vara lokal huvudtidning.

Tabell 8: Läsning av kvällspress bland socialdemokrater efter deras val av huvudsaklig morgontidning 1990 (procent)

Kvälls- tidnings- läsning	Partipolitisk färg på huvudsaklig morgontidning:			
	socialdemokratisk	folkparti	moderat	oberoende
<i>Aftonbladet</i>				
6-7 dagar/v	21	7	7	17
3-5 dagar/v	8	17	14	12
Minst 3 dagar/v	29	24	21	29
<i>Expressen</i>				
6-7 dagar/v	3	4	7	15
3-5 dagar	2	5	10	7
Minst 3 dagar/v	5	9	17	22
Antal svar	87	111	42	69

Aftonbladet tycks således fylla både rollen som förstärkare och som komplement. Tidningen är ett naturligt tillval för läsare av socialdemokratiska morgontidningar, men förekommer i stor utsträckning som komplement. Vi kan dessutom beräkna tidningens "komplementeffekt" - andelen socialdemokrater som läser egen morgonpress är 22 procent (1990), medan andelen som överhuvudtaget läser (s)-press minst sex dagar i veckan är 31 procent. Differensen mellan dessa två siffror är *Aftonbladets* bidrag till den socialdemokratiska partipressens förankring. Minskar vi kravet på regelbunden läsning av *Aftonbladet* till tre dagar i veckan stiger andelen av de socialdemokratiska sympatisörerna som håller sig med egen press till 43 procent - varav *Aftonbladet* ensam svarar för ungefär hälften.

De redovisade siffrorna kan jämföras med situationerna 1979 och 1986 när det gäller de socialdemokratiska sympatisörernas läsning av egen press:

Läsning minst	1979	1986	1990
sex dagar/v	43%	37%	31%
tre dagar/v	55%	46%	43%
Daglig morgontidning	32%	25%	22%
Aftonbladets "bidrag"	11%	12%	9%

Tablån sammanfattar bilden av den socialdemokratiska partipressens utveckling under 1980-talet. Oavsett mått går andelen läsare av egen press ner. *Aftonbladet* har fungerat som en i viss mån stabiliserande faktor, men förefaller år 1990 spela en mindre roll i detta avseende.

Har partipressen spelat ut sin roll?

De flesta av resultaten som redovisats i denna artikel pekar i riktning mot ett långsamt sönderfallande partipresssystem. Sambanden mellan partival och tidningsval minskar även inom de tidningsgrupper där de varit särskilt starka - den socialdemokratiska pressen. Frågan för detta avslutande avsnitt är hur denna utveckling bör betraktas och vilka konsekvenser den kan tänkas ha från ett vidare medialt och politiskt perspektiv.

Om vi först reflekterar över bakgrunden till de gångna decenniernas utveckling är det rimligt att se *den professionella journalistiken* som en central faktor bakom det som hänt. Den gamla partipressen i 1940- eller 1950-tals tappning byggde inte bara på att det fanns enskilda tidningar som på opinionsplats företrädde ett visst parti. De äldre tidningarna var i sin helhet genomsyrade av närheten till en viss politisk riktning, oavsett om det var frisinnade grupper eller arbetarrörelsen (jfr Hadenius-Seveborg-Weibull, 1970). När Lars Furhoff i en debattbok 1961 talar om "pressens förräderi" är det just denna närhet han angriper. Han menar att pressens sviker genom att inte markera sin självständighet; tidningarna var partiernas språkrör gentemot sina läsare och inte tvärtom (Furhoff, 1974). Den linje som Furhoff drev vid 1970-talets början kom att i hög grad prägla det stora antal journalister som vid denna tid rekryterades till de svenska medierna (jfr Weibull, 1991b). Mycket tyder på att detta samtidigt var en generation journalister som var mycket kritiska till de etablerade partierna (jfr Pressens funktioner i samhället, 1975).

Den professionella journalistiken innebar bl a att tidningar på nyhetsplats skulle stå fria mot olika politiska organisationer. Den partipolitiska relevansbedömningen skulle ersättas av en professionell nyhetsvärdering. Radions och televisionens krav på opartiskhet och saklighet kom i flera avseenden att bli stilbildande, åtminstone för de större tidningar som helt dominerade sina utgivningsområden. Den professionella nyhetsvärderingen kom dessutom att betyda att profileringen mellan olika tidningar blir mindre; samma nyheter finns i vänsterkrysset hos alla tidningar oavsett vilken politisk linje de företräder på opinionsplats (Hadenius, 1990, Petersson-Carlberg, 1990).

Sett i ljuset av denna utveckling är det lättförklarligt att den partipolitiska faktorn i människors tidningsval har kommit att spela en mindre roll. Om de politiska skiljelinjerna upplevs mindre, både genom att den borgerliga tidningen på orten börjar bevaka arbetsrörelsens stora begivenheter på ett bättre sätt och att den socialdemokratiska tidningen tar upp sådana nyheter som också finns i ortens borgerliga tidning, är det närmast självklart att andra faktorer i tidningsvalet blir utslagsgivande, t ex mängden lokalnyheter, annonsvolymen eller familjesidan. Att det trots detta fortfarande finns ett betydande samband mellan tidningsval och partisympati har sin bakgrund i tidningsläsarnas naturliga tröghet: man byter inte tidning särskilt ofta (Weibull, 1983, 1989).

En paradoxal roll i denna utveckling har det statliga presstödet spelat. Som framhölls i inledningen motiverades detta genom behovet av partipolitisk pluralism. I praktiken var det dock detta stöd som skapade möjligheterna för att de partipolitiskt profilerade lågtäckningstidningarna skulle kunna modernisera sin journalistik. Dessa tidningar kom därmed att minska sin politiska profilering (jfr Asp, 1988).

Även om den professionella journalistiken delvis ändrade förutsättningarna för den profilering som karakteriserade den traditionella partipressen kan den givetvis inte ensam förklara utvecklingen. En sannolikt betydligt viktigare förklaring har sin bakgrund i *det politiska systemets förändring*. Denna faktor kan bäst tydliggöras i frågan varför de politiska partierna eller de traditionella partitidningarnas ledningar inte förmådde slå tillbaka kritiken från den professionella journalistikens företrädare. Det tillspetsade svaret är att inte heller partipolitikens företrädare egentligen hade någon tro på en framtid för den klassiska partipressen; det var nu marknadens krav som skulle få gälla.

Det som här rubricerats det partipolitiska systemets förändring är en sammanfattande benämning för försvagningen av legitimiteten hos de politiska

organisationerna. I detta ligger bl a det som ibland brukar benämnas misstro mot politiker eller politikerförakt (Holmberg, 1981; Gilljam-Holmberg, 1990). Också bland allmänheten har det framträtt en misstänksamhet mot partiets engagemang i medier. Press, radio och TV skall stå självständiga gentemot de politiska partierna. Medan partipolitisk orientering hos en dagstidning på 1940- eller 1950-talet huvudsakligen var ett plusvärde kom det under 1970-talet att bli i första hand ett minusvärde (Asp, 1982; Hadenius, 1982).

Det är troligt att denna förändrade syn på relationen mellan press och partier förstärktes genom den professionella journalistiken. I rädslan över att bli misstänkta som partimegafoner torde inte minst många socialdemokratiska tidningar ha engagerat sig i särskilt kritisk journalistik i fråga om det egna partiet. Med tanke på att dessa tidningars läsare i huvudsak består av socialdemokrater med stark partiidentifikation torde detta ytterligare ha ökat avståndet mellan tidning och parti. En jämförelse mellan SOM-undersökningarna 1986 och 1988 tyder dessutom på det framför allt är bland socialdemokrater som läser socialdemokratisk morgonpress som förtroendet för regeringen minskat (jfr Maria Elliots artikel i denna volym).

Innebörden av denna utveckling är att det råder ett nära samband mellan försvagningen av det partipolitiska systemet och förstärkningen av massmediernas roll. Det går dock inte att säga något entydigt om orsak och verkan. Mycket tyder dock på att den professionella journalistiken inte kunnat utvecklas på det sätt som skett om inte de etablerade partiernas ställning samtidigt försvagats. Samtidigt har säkerligen samma journalistik bidragit till försvagningen av partierna (Hadenius, 1982, 1990). Det är f ö intressant att notera att allmänhetens förtroende för såväl dagspress som radio-TV efter 1988 är högre än för riksdagen. Det är samma tendens som kunde iattas i USA efter Watergate-avslöjandena i början av 1970-talet (Weibull-Börjesson, 1990).

Konsekvenser?

En intressant konsekvens av detta särskiljande mellan press och partier är att svenska tidningar i ökande utsträckning framträder och uppfattas som *en självständig, tredje statsmakt*. Den svenska partipressmodellen har i hög grad varit en fråga om gruppkommunikation där pressen via de politiska partierna varit nära knuten till landets politiska ledning.

En andra konsekvens som redan påtalades i början av 1980-talet är vad partipressens utveckling kan betyda för statsmaktens vilja att genom *pressöd*

bidra till ett stort antal tidningars överlevnad: "Den intressanta frågan i detta sammanhang är var den gräns går då politikerna anser att de bör ompröva inställningen till pressen" (Hadenius, 1982:83). Mycket tyder på att man påtagligt närmat sig denna gräns vid 1980-talets slut. Om dagspressens partipolitiska pluralism minskar och människor är mindre benägna att välja tidning på partipolitiska grunder är detta ett slag mot presstödet fundament (Statlig presspolitik, 1975). Detta hindrar dock inte att det kan finnas andra skäl att stödja pressen, t ex arbetstillfällen för journalister.

Det är samtidigt viktigt att betona att utvecklingen *inte har medfört att pressen som politiskt opinionsorgan spelat ut sin roll*. Tvärtom är det mycket som tyder på att de förändringar som skett faktiskt har stärkt tidningarnas roll i detta avseende. För det första har utvecklingen lett till att det idag finns ett antal partipolitiskt viktiga tidningar som fungerar som politiska plattformar inom sin del av landet. *Arbetet* i Malmö och *Svenska Dagbladet* i Stockholm är två sådana exempel. Båda tidningarna har en betydande inom spridning; det kan beräknas att mellan 65 och 75 procent av respektive tidnings fasta läsare har samma partisympati som tidningen företräder på ledarplats. Detta är rent institutionellt starka tidningar, som det är svårt att partipolitiskt komma förbi för de berörda politiska partierna. Också i landsorten finns på några platser denna typ av institutionellt starka tidningar.

Den traditionella partipressen har dessutom, trots en åldrande läsekrets, en politiskt medveten grupp läsare med stort förtroende för den egna tidningen. Av de socialdemokrater som läser egen press uppger sig drygt 70 procent ha mycket eller ganska stort förtroende för lokal morgonpress; motsvarande siffra för moderata läsare av moderat press är 67 procent. Av de socialdemokrater som dagligen läser *Aftonbladet* har över 40 procent högt förtroende för kvällspress, en exceptionellt hög siffra för en kvällstidning (genomsnittet ligger på 18 procent). Bland de trogna läsarna uppfattas den partipolitiska anknytningen av den egna tidningen i första hand som en tillgång. Slutsatsen är att de stora partitidningarna har en betydande potential inom den egna politiska gruppen.

Medan de institutionellt starka tidningarna får sin styrka just genom att de är partipolitiska, något som i sin tur sätter bestämda gränser för deras allmänna inflytande, är den andra och viktigare tendensen att övriga tidningar blir allmänpolitiskt viktigare. I den traditionella partipressen stod alla tidningar för ett slags särintresse, även om detta ofta var formulerat som något mera allmänt krav. Att tidningarna ansågs företräda en partiståndpunkt gjorde det lätt att bemöta de uppgifter dessa kom med. I den nya situationen, särskilt

under 1980-talet, håller detta på att försvinna. De stora dominerande tidningarna, inte minst i kraft av sin professionella journalistik, framträder med anspråk att företräda allmänintresset. Det faktum att de flesta tidningar på ungefär samma sätt tar upp samma ämnen torde också stärka pressens genomslag på människors orientering i samhället (Asp, 1986). Bortfallet av de partipolitiska kopplingarna har givit pressen ökad makt.

Referenser:

- A-pressen 1988*. Årsredovisning. Stockholm 1989
- Asp, Kent (1982) Väljarna och massmediernas partiskhet. I *Väljare Partier Massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati*. Stockholm, Publica
- Asp, Kent (1986) *Mäktiga massmedier*. Stockholm, Akademitidningen
- Asp, Kent (1988) Politisk journalistik. I Carlsson, U (red) *Forskning om journalistik*. Göteborg, NORDICOM-Sverige
- Björkqvist, Karin (1989) Det politiska tidningsvalet. I Weibull, L, Björkqvist, K (red) *Dagspressen och dess läsare*. Empiriska studier av dagspressen och dess utveckling under 1980-talet. Stockholm, Almqvist&Wiksell International
- Björkqvist, Karin (1988) *Tidningsläsning i Värmland*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet
- Björkqvist, Karin, Weibull, Lennart (1989) Kvällspressens utveckling under åttiotalet. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Åttiotal. Svensk opinion i empirisk belysning*. Statsveten skapliga Institutionen/Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Carlsson, Ulla (1991) *MedieSverige 1991*. Göteborg, NORDICOM-Sverige
- Dagspressens situation*. Betänkande 1967 års pressutredning (SOU1968:48)
- Djerf-Pierre, Monika (1989) Dagspressens funktioner i en förändrad mediasituation. I Weibull, L, Björkqvist, K (red) *Dagspressen och dess läsare*. Empiriska studier av dagspressen och dess utveckling under 1980-talet. Stockholm, Almqvist& Wiksell International
- Furhoff, Lars (1961) *Pressens förräderi*. Stockholm, Bonniers
- Furhoff, Lars (1974) *Makten över medierna*. Malmö, Cavefors
- Furhoff, Lars (1986) *Makten över journalistiken*. Stockholm, Natur och Kultur
- Gilljam, Mikael, Holmberg, Sören (1990) *Rött blått grönt*. En bok om 1988 års riksdagsval. Stockholm, Bonniers
- Hadenius, Stig (1982) Partipressens uppgång och eventuella fall. I *Väljare Partier Massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati*. Stockholm, Publica

- Hadenius, Stig (1990) *Journalistik och politik*. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet
- Hadenius, Stig, Seveborg, Jan-Olof, Weibull, Lennart (1970) *Partipress. Socialdemokratisk press 1910-1920*. Stockholm, Rabén&Sjögren
- Hadenius, Stig, Weibull, Lennart (1989) *Massmedier. En bok om press radio och TV*. Stockholm, Bonniers
- Holmberg, Sören (1981) *Svenska väljare*. Stockholm, Publica
- Hvitfelt, Håkan (1991) Höstens partikongresser jämförs. *Media Monitor*, februari 1991
- Kratz, Charlotta (1990) *Tidningsläsning i sydöstra Skåne*. En resenotation av en läsarundersökning. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Kratz, Charlotta (1991) *Verklighetsval och kapital*. En studie av det ekonomiska och det kulturella kapitalets betydelse för läsningen av stockholmstidningar utanför Stockholm. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Löfgren, Monica (1991) *Studier av dagspressen 1979-1990*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Ohlsson, Anders (1989) *Politiska nyheter till nytta och nöje*. Stockholm, Almqvist&Wiksell International
- Petersson, Olof, Carlberg, Ingrid (1990) *Makten över tanken*. Stockholm, Carlssons
- Pressens funktioner i samhället*. En forskningsrapport (SOU 1975:78)
- Severinsson, Ronny (1989) *Agerande och utveckling inom dagspressen i Västergötland. En analys av konkurrensförhållanden på lokala tidningsmarknader 1950-1985*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Severinsson, Ronny (1991) *Bedömning av viktiga egenskaper hos morgontidningen*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Statlig presspolitik*. Betänkande av 1972 års pressutredning (SOU 1975:79)
- Weibull, Lennart (1982) Det politiska tidningsvalet. I *Väljare Partier Massmedia*. Empiriska studier i svensk demokrati. Stockholm, Publica
- Weibull, Lennart (1983) *Tidningsläsning i Sverige*. Stockholm, Publica
- Weibull, Lennart (1989) Dagstidningsläsning i Sverige 1979-1989 I Weibull, L, Björkqvist, K (red) *Dagspressen och dess läsare*. Empiriska studier av dagspressen och dess utveckling under 1980-talet. Stockholm, Almqvist&Wiksell
- Weibull, Lennart (1991) Publikutvecklingen. I Carlsson, U (red) *MedieSverige 1991*. Göteborg, Nordicom-Sverige
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1990) *Förtroendeklyfva? Allmänhetens syn på samhällsinstitutioner, medier och journalistik*. Stockholm, Svensk Information
- Westerståhl, Jörgen, Janson, Carl-Gunnar (1956) *Politisk press*. Göteborg, Akademiförlaget

Författarna

Martin Bennulf, fil lic, är verksam vid valforskningsprogrammet vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på opinionsbildning i miljöfrågor.

Maria Elliot, fil kand och högskoleadjunkt vid institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet. Hon arbetar på en doktorsavhandling om publikens syn på mediernas trovärdighet.

Peter Esaiasson, fil dr, är verksam vid valforskningsprogrammet vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på partiledare, politisk opinionsbildning och riksdagen.

Mikael Gilljam, docent, är verksam vid valforskningsprogrammet, statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

Sören Holmberg, docent, ledare för valforskningsprogrammet vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende och representativ demokrati.

Håkan Hvitfelt, docent och högskolelektor, leder bland annat forskningsprogrammet Massmediernas verklighetsbild vid institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet. Hans forskning är främst inriktad på journalistik och nyhetsförmedling.

Folke Johansson, fil dr, verksam vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på kommunal demokrati och massmediernas roll i opinionsbildningen.

Lennart Nilsson, högskolelektor och prefekt vid förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet. Han sysslar med forskning om den offentliga sektorn och offentlig service.

Lennart Weibull, professor i massmedieforskning vid institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet. Han sysslar med forskning kring mediestruktur, medieanvändning och journalistisk etik.

Jörgen Westerståhl, professor emeritus i statskunskap vid Göteborgs universitet. Han har bedrivit forskning inom i stort alla statsvetenskapliga områden. De senare åren har han framför allt arbetat med studier av medier och opinionsbildning samt kommunal demokrati.